

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

શિન-એત્સુ કેમિકલ કો. લિ.

વિ.

અક્ષ ઓપ્ટિક્સાઈબર લિ. અને અન્ય એક.

ઓગસ્ટ ૧૨, ૨૦૦૫

[વાય.કે. સભરવાલ, ડી.એમ. ધર્માધિકારી અને

બી.એન. શ્રીકૃષ્ણા, ન્યાયમૂર્તિઓ]

મધ્યસ્થતા અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬—કલમો ૮, ૪૪, ૪૫ અને ૫૦—પ્રતિવાદીએ મધ્યસ્થતા કરાર શરૂઆતથી જ અમાન્ય, અમલવિહોણો અને અમલમાં મૂકી શકાય તેમ ન હોય તેવા હોવાનું જાહેર કરાવવા તથા તેને રદ કરવા માટે નીચલી અદાલતમાં જાહેરાત અને મનાઈહુકમ મેળવવા દાવો દાખલ કર્યો—અપીલકર્તાએ અધિનિયમની કલમ ૮ હેઠળ પ્રતિવાદીને કરાર મુજબની મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી માટે મોકલવા દિશાનિર્દેશ મેળવવા અરજી કરી—નીચલી અદાલતે અપીલકર્તાની અરજી મંજૂર કરી—વડી અદાલતે અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ નવીન નિર્ણય

માટે મામલો ફરીથી નીચલી અદાલતમાં પરત મોકલ્યો—અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ અનુસંધાન—પૂર્વ તબક્કે મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતા નક્કી કરતી વખતે ન્યાયિક સત્તાધિકારની સત્તાની વ્યાપ્તિ—શું ન્યાયિક સત્તાધિકારે નોંધપોથી પર ઉપલબ્ધ સામગ્રીના આધારે પ્રથમદ્રષ્ટ્યા નિષ્કર્ષ આપવો જોઈએ કે સંપૂર્ણ વિચારણા ચલાવી ગુણદોષના આધારે અંતિમ નિષ્કર્ષ આપવો જોઈએ—નિર્ણય કરવામાં આવ્યું કે, બહુમતીના મતે, ન્યાયિક સત્તાધિકારે મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતા અંગે સંપૂર્ણ વિચારણા ચલાવી અંતિમ નિષ્કર્ષ આપવો નહિ, પરંતુ પ્રથમદ્રષ્ટ્યા નિષ્કર્ષ આપવો જોઈએ, જેથી કાનૂની કાર્યવાહીમાં અતિશય વિલંબ ટાળી શકાય અને તેથી અધિનિયમનો હેતુ નિષ્ફળ ન બને—મધ્યસ્થતા અધિનિયમ, ૧૯૪૦—કલમ ૩૪; મધ્યસ્થતા (પ્રોટોકોલ અને કન્વેન્શન) અધિનિયમ, ૧૯૩૭; વિદેશી એવોર્ડ્સ (માન્યતા અને અમલ) અધિનિયમ, ૧૯૬૧—કલમ ૩.

અપીલકર્તા અને પ્રથમ પ્રતિવાદીએ એક વાણિજ્યિક કરાર કર્યો હતો, જેમાં આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થતા કલમનો સમાવેશ હતો. અપીલકર્તા દ્વારા કરારનો અંત લાવવામાં આવ્યા પછી, પ્રતિવાદીએ નીચલી અદાલત સમક્ષ દાવો દાખલ કરીને અપીલકર્તા વિરુદ્ધ જાહેરખબરનો હુકમનામો તથા નિષેધાજ્ઞા માગી હતી, જેથી મધ્યસ્થતા કરારનું રદકરણ પ્રારંભથી જ શૂન્ય, અમલઅયોગ્ય અને પાલન કરવા અસમર્થ હોવાનું જાહેર કરવામાં આવે. અપીલકર્તાએ તે દાવામાં, મધ્યસ્થતા અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ ની કલમ ૮ હેઠળ, પ્રથમ પ્રતિવાદીને કરાર

અનુસાર મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી માટે રજૂ થવા દિશા આપવાની અરજી દાખલ કરી. નીચલી અદાલતે અરજી મંજૂર કરી અને વિવાદ મધ્યસ્થતા માટે મોકલી આપ્યો. પ્રથમ પ્રતિવાદીએ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ વડી અદાલત સમક્ષ નીચલી અદાલતના આદેશને પડકાર્યો. વડી અદાલતે, એવો નિષ્કર્ષ આપતાં કે નીચલી અદાલતે અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ અપીલકર્તાની અરજીનું પરીક્ષણ આગળ વધારીને કરવું જોઈએ હતું, નીચલી અદાલતનો આદેશ રદ કર્યો અને નવી સવિવેચના માટે મામલો પરત મોકલ્યો.

આ અદાલતમાં અપીલમાં, અપીલકર્તાએ દલીલ કરી કે મધ્યસ્થી અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૮૬ ની કલમો ૪૫, ૪૮ અને ૫૦ ના સંયુક્ત વાચન પરથી, ન્યાયિક સત્તાધિકારીને માત્ર મધ્યસ્થી કરાર સહિત રેકૉર્ડ પર રહેલા દસ્તાવેજો અને સામગ્રીની તપાસના આધારે પ્રથમદર્શી નિષ્કર્ષ આપવાનો જ આવશ્યક છે અને સંપૂર્ણ રીતે ચાલી રહેલી સુનાવણી કરીને અંતિમ નિષ્કર્ષ આપવાનો નથી, તથા વિધાનમંડળનો આશય કાનૂની કાર્યવાહીમાં અતિશય વિલંબ ટાળવાનો છે અને અંતિમ નિષ્કર્ષ માટેની સંપૂર્ણ સુનાવણી અધિનિયમના મૂળ હેતુને જ નિષ્ફળ બનાવી શકે છે.

પ્રથમ પ્રતિવાદીએ દલીલ કરી કે અધિનિયમની કલમ ૪૫નું અર્થઘટન એવું કરવામાં આવવું જોઈએ કે પ્રારંભિક બિનઅવરોધ કલમને સંપૂર્ણ અસર આપવામાં આવે; અને જો કરારની કાયદેસરતા અથવા માન્યતા અંગેનો કોઈ મુદ્દો અદાલત

સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવે, તો અદાલતે સંપૂર્ણપણે નિયમિત વિચારણું ચલાવ્યા પછી તે મુદ્દા અંગે નિષ્કર્ષ આપવો આવશ્યક છે.

અપીલને પાછી નીચલી અદાલતમાં પરત મોકલતાં, અદાલતે

ઠરાવ્યું : [બી.એન. શ્રીકૃષ્ણ, ન્યાયમૂર્તિ મુજબ]

૧.૧. જો અદાલત પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ એવો અભિપ્રાય ગ્રહણ કરે કે આર્બિટ્રેશન કરાર, આર્બિટ્રેશન એન્ડ કોન્સિલિએશન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ ની કલમ ૪૫ માં ઉદ્દેખિત પરિબળોના કારણે દૂષિત થયેલો નથી અને આર્બિટ્રેટર સંપૂર્ણ વિચારણા પછી એવો નિષ્કર્ષ આપે કે આર્બિટ્રેશન કરારમાં કોઈ દૂષિત કરનાર પરિબળ નથી અને એવોર્ડ આપે, તો આવા એવોર્ડને અધિનિયમની કલમ ૪૮(૧)(એ) હેઠળ પડકારવામાં આવી શકે છે. જે પક્ષ વિરુદ્ધ તેનો આશ્રય લેવાયો હોય તે પક્ષ જો અદાલતને, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, સંતોષ આપે કે કરાર તે કાયદા હેઠળ માન્ય ન હતો જેના આધિન પક્ષકારોએ તેને આધીન કર્યો હતો અથવા તે દેશના કાયદા હેઠળ માન્ય ન હતો જ્યાં એવોર્ડ આપવામાં આવ્યો હતો, તો એવોર્ડ રદ કરવામાં આવશે. અધિનિયમની કલમ ૪૫ નો એવો અર્થઘટન કરવાથી કે જે અદાલતને પ્રાથમિક દૃષ્ટિ આધારે કાર્યવાહી કરવા સક્ષમ બનાવે છે, બે મૂળભૂત આવશ્યકતાઓ, એટલે કે, સંદર્ભ-પૂર્વ તબક્કે ત્વરિતતા અને સંપૂર્ણ વિચારણા પછી એવોર્ડનો વિરોધ કરવાની વાજબી તક, સંપૂર્ણપણે સંતોષાશે. [૭૩૫-સી, ડી, ઈ]

૧.૨. અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ મધ્યસ્થી કરારની માન્યતા અંગે કરવામાં આવેલ નિષ્કર્ષને જો અંતિમ માનવામાં આવે, તો સક્ષમ અદાલત, વિદેશી પંચનિર્ણયના અમલીકરણ માટેની અરજી સ્વીકારતી વખતે, તે જ પ્રશ્નમાં પ્રવેશ કરવા ઇનકાર કરી શકે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, જે અદાલત સમક્ષ અમલીકરણ માંગવામાં આવે છે તે, લાગુ પડતા કાયદા હેઠળ કરાર માન્ય હતો કે નહીં તે પ્રશ્નનું પુનઃપરીક્ષણ ન પણ કરે, આ આધારે કે અગાઉના પ્રસંગે બીજી સક્ષમ અદાલતે તે બાબતે અંતિમ ચુકાદો આપ્યો હતો. રેસ જ્યુડિકેટના સમાન સિદ્ધાંતો, અધિનિયમની કલમ ૪૮(૧)(એ) હેઠળ પંચનિર્ણય પછીની સ્થિતિમાં, પક્ષકારને તે બચાવ ઊભો કરવામાં અવરોધી શકે. તેથી, એવો અભિપ્રાય ધારણ કરવો વધુ યોગ્ય રહેશે કે અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ તેમાં કલ્પિત દૂષિત કરનાર પરિબળોની ગેરહાજરી અંગે મુદ્દાનો માત્ર પ્રથમદ્રષ્ટ્યા અભિપ્રાય લેવાનો જ અવકાશ છે. [૭૩૬-બી, સી, ડી]

૧.૩. જો એવું ઠરાવવામાં આવે કે અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ અંતિમ નિષ્કર્ષ આપવાનો હોય, તો કરારને શૂન્ય, અમલઅયોગ્ય અથવા બિનઅનુષ્ઠેય બનાવી શકે તેવી છેતરપિંડી, બળજબરી વગેરેની સંભાવના દૂર કરવા માટે, આવશ્યક બધા પુરાવા નોંધતી સંપૂર્ણ સુનાવણી પછી જ એવો નિષ્કર્ષ અવશ્ય આપવો જોઈએ. જો એવો દૃષ્ટિકોણ અપનાવવામાં આવે કે મૌખિક પુરાવાને સંપૂર્ણપણે બાકાત રાખીને માત્ર સોગંદનામાઓના આધારે જ તે કરી શકાય, તો તે પક્ષકાર સાથે અન્યાયકારક બનશે, કારણ કે અપૂર્ણ સામગ્રીના આધારે અંતિમ ચુકાદો આપવામાં આવ્યો

ગણાશે. અધિનિયમની કલમ ૪૮ હેઠળ ઉપલબ્ધ અન્ય આધારોએ પણ એવોર્ડને પડકારવામાં આવી શકે છે, અને તે માટે મૌખિક પુરાવા સહિત તમામ પ્રકારના પુરાવાઓને સમાવેશ કરતી સંપૂર્ણ સુનાવણી જરૂરી બનશે. જો એવું હોય, તો વર્તમાન મુદ્દા સહિતના બધા મુદ્દાઓ પણ અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ સંદર્ભપૂર્વ અવસ્થાએ અંતિમ નિષ્કર્ષ માગવાના બદલે, એવોર્ડ પછી સંપૂર્ણપણે અજમાવી શકાય. આ વિધાન અધિનિયમની તે ભાવના સાથે સુસંગત રહેશે કે વિવિધ તબક્કાઓએ વિલંબ ટાળવો, લવાદ સાથે સંબંધિત તમામ વિવાદોની અદાલતી સમીક્ષાને એવોર્ડ પછીના તબક્કે કેન્દ્રીકૃત કરવી અને આદર્શ કાયદાના ઉદ્દેશ્યોને પણ આગળ ધપાવવાના છે. [૭૩૬-ડી-ઈ; ૭૪૦-એ, બી]

૧.૪. ફક્ત સોગંદનામાંઓ દ્વારા જ લાગુ પડતા વિદેશી કાયદાનો પુરાવો આપવો માત્ર અવ્યવહાર્ય જ નહીં બને, પરંતુ અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ સંદર્ભપૂર્વ તબક્કે મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતા અંગે સંપૂર્ણ રીતે ચલાવાયેલી વિચારણા કર્યા પછી અંતિમ નિષ્કર્ષ આપવો પડે તો તેમાં સમય અને નાણાંનો પ્રચંડ ખર્ચ પણ સંકળાશે. જો એવું માનવામાં આવે કે અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળનું નિષ્કર્ષ માત્ર પ્રથમદર્શી અભિપ્રાય છે, તો આ બધી મુશ્કેલીઓ ટાળી શકાય. ન તો મધ્યસ્થ પંચ અને ન તો મધ્યસ્થ નિર્ણયનો અમલ કરાવતી અદાલત પોતાને અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ વ્યક્ત કરાયેલા પ્રથમદર્શી અભિપ્રાયથી બંધાયેલ ગણાશે. વિચારણા દરમિયાન લાગુ પડતા વિદેશી કાયદાનો નિશ્ચિતપણે પુરાવો આપવાની મુશ્કેલી પણ ટાળી શકાય. [૭૩૨-જી; ૭૩૮-ડી, ઈ]

૧.૫. એવી સમયમર્યાદા નક્કી કરવી કે જેના અંદર મૌખિક પુરાવા વિના કોઈ મુદ્દાનો નિર્ધારણ થઈ શકે, તે વ્યવહાર ન હોઈ શકે. જો લાગુ પડતો કાયદો વિદેશી કાયદો હોય, તો ત્રણ મહિનાની સમયમર્યાદાનું પાલન થવાની સંભાવના ઓછી છે, કારણ કે તે વ્યવહારસાધ્ય ન રહેશે. જો અમલવારીના તબક્કે અધિનિયમની કલમ ૪૮ હેઠળ સંપૂર્ણ વિચારણા અનુમત્ય હોય, તો પક્ષકારો માટે બે વિચારણાઓ ન થવી વધુ યોગ્ય છે, અર્થાત્ એક અધિનિયમની કલમ ૪૫ના તબક્કે અને બીજી અધિનિયમની કલમ ૪૮ના તબક્કે. [૭૪૮-ડી, ઈ]

૧.૬. આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદ સહિત લવાદ દ્વારા વિવાદના નિવારણનો હેતુ ત્વરિતતા છે અને જો લવાદની કાર્યવાહી શરૂ થયા પછી પણ કાર્યવાહી અદાલતમાં બાકી રહે, તો અધિનિયમનો હેતુ નિષ્ફળ જાય. તેથી, અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ કલ્પાયેલ પૂર્વ-સંદર્ભ તબક્કે, સંદર્ભ કરવા માટે અદાલતે માત્ર પ્રથમદર્શી દૃષ્ટિકોણ જ લેવો જરૂરી છે અને પક્ષકારોને લવાદી ન્યાયાધિકરણ સમક્ષ અથવા એવોડ પછીના તબક્કે અદાલત સમક્ષ સંપૂર્ણ વિચારણા માટે છોડવાના છે. અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ અંતિમ અને નિર્ધારક અભિંગમ અપનાવવાથી માત્ર પ્રારંભિક તબક્કે કાર્યવાહી લાંબી ખેંચાઈ જ શકે એવું નહીં, પરંતુ તે અનુરૂપ રીતે સંબંધિત તમામ પક્ષકારો માટે ખર્ચ અને અનિશ્ચિતતામાં વધારો પણ કરી શકે છે. [૭૪૮-એફ, જી; ૭૪૯-એ]

રેણુસાગર પાવર કો. વિ. જનરલ ઇલેક્ટ્રિક કો., [૧૯૮૪] ૪ એસ.સી.સી. ૬૭૯, ભિન્ન ઠરાવવામાં આવ્યો.

મિતલ એન્જિનિયરિંગ વર્ક્સ વિ. સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝના કલેક્ટર, [૧૯૯૭] ૧ એસ.સી.સી. ૨૦૩; જગદીશ લાલ વિ. હરિયાણા રાજ્ય, [૧૯૯૭] ૬ એસ.સી.સી. ૫૩૮; ડિવિઝનલ કન્ટ્રોલર, કે.એસ.આર.ટી.સી. વિ. મહાદેવ શેટ્ટી અને અન્ય, [૨૦૦૩] ૭ એસ.સી.સી. ૧૯૭; એમ/એસ અમરનાથ ઓમ પ્રકાશ વિ. પંજાબ રાજ્ય, [૧૯૮૫] ૧ એસ.સી.સી. ૩૪૫; ફર્મ અશોક ટ્રેડર્સ અને અન્ય વિ. ગુરુમુખ દાસ સલુજા, [૨૦૦૪] ૩ એસ.સી.સી. ૧૫૫; નેશનલ થર્મલ પાવર કોર્પોરેશન વિ. સિંગર કંપની, [૧૯૯૨] ૩ એસ.સી.સી. ૫૫૧; જે.કે. કોટન મિલ્સ સ્પિનિંગ એન્ડ વીવિંગ મિલ્સ કો. લિ. વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૧) એસ.સી. ૧૧૭૦; અશ્વિની કુમાર વિ. અરવિંદ બોઝ, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૨) એસ.સી. ૩૬૯; નાથી દેવી વિ. રાધા દેવી ગુપ્તા, [૨૦૦૫] ૨ એસ.સી.સી. ૨૭૧ અને ઘનશ્યામદાસ વિ. રીજનલ આસિસ્ટન્ટ કમિશનર, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૪) એસ.સી. ૭૬૬, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

જી.પી. સિંહ, સિદ્ધાંતિક વિધાન-વ્યાખ્યાના સિદ્ધાંતો [૯મી આવૃત્તિ ૨૦૦૪]; કેઈઝ ઓન સ્ટેટ્યૂટ લો [એસ.જી.જી. એડગર સંપા., ૭મી આવૃત્તિ, ૧૯૭૧, ૧૯૯૯ ભારતીય પુનર્મુદ્રણ], નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

એસ.એમ.જી. સ્વીડિશ મશીન ગ્રુપ વિ. સ્વીડિશ મશીન ગ્રુપ, ૧૮ વાય.બી. કોમ્. આર્બ. ૪૫૭ [૧૯૯૩]; ફોન્ડેશન એમ. વિ. બેન્ક એક્સ., [૧૯૯૬] બુલ્. એ.એસ.એ. ૫૨૭ (સ્વિસ ફેડ. ટ્રિબ.); કૂશાર્ડ, ગેલાર્ડ, ગોલ્ડમેન ઓન ઇન્ટરનેશનલ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન [ઇ. ગેલાર્ડ અને જે. સાવેજ, સંપા.

૧૯૯૯]; પેસિફિક ઇન્ટરનેશનલ લાઇન્સ (પીટીઈ.) લિ. વિ. સિનલિયન મેટલ્સ એન્ડ મિનરલ્સ કો. લિ. [૧૮ વાય.બી. કોમ્. આર્બ. ૧૮૦ (૧૯૯૩)]; રિઓ આલ્ગોમ લિ. વિ. સામી સ્ટીલ કો. લિ., [૧૮ વાય.બી. કોમ્. આર્બ. ૧૬૬ (૧૯૯૩)]; આઝોવ શિપિંગ કો. વિ. બાલ્ટિક શિપિંગ કો., (૧૯૯૯) ૧ લોયડ્ઝ રેપ. ૬૮ ક્યૂ.બી., ઉલ્લેખિત.

[ડી.એમ. ધર્માધિકારી, ન્યાયાધીશના સહમત અભિપ્રાય મુજબ]

૧. જો રેકૉર્ડ પરના દસ્તાવેજો અને સામગ્રીના પ્રાથમિક દષ્ટિએ પરીક્ષણ પર, જેમાં તે મધ્યસ્થતા કરારનો પણ સમાવેશ થાય છે જેના આધારે પક્ષકારોમાંથી એક દ્વારા સંદર્ભ મોકલવા માટે વિનંતી કરવામાં આવી હોય, અદાલત સંદર્ભ મોકલવાનો નિર્ણય કરે, તો તે માત્ર પક્ષકારોની રજૂઆતો અને દલીલોનો ઉલ્લેખ કરીને, કથિત રદબાતલતા, અમાન્યતા, અમલઅયોગ્યતા અથવા મધ્યસ્થતા કરાર અમલમાં મૂકી શકાય તેવી અસમર્થતા અંગે ઉઠાવવામાં આવેલ, જો કોઈ હોય તો, આક્ષેપનો સંક્ષિપ્ત રીતે નિર્ણય કરી શકે છે. પરંતુ, જો મામલાની પ્રાથમિક દષ્ટિએ, જે કેસના રેકૉર્ડ પર પક્ષકારોએ રજૂ કરેલી સામગ્રી અને પુરાવાના આધારે નિષ્પક્ષ રીતે લેવામાં આવવી આવશ્યક છે, નિયમિત દીવાની અદાલત સહિતની ન્યાયિક સત્તા, અધિનિયમની કલમ જપના અર્થમાં કરાર 'રદબાતલ અને અમાન્ય' છે અથવા 'અમલઅયોગ્ય' છે અથવા 'અમલમાં મૂકી શકાય તેવો નથી' એવા આધાર પર સંદર્ભ માટેની વિનંતી નકારવા તરફ ઝુકે, તો ન્યાયિક સત્તા અથવા અદાલતે પક્ષકારોને તેઓ જે દસ્તાવેજો અથવા મૌખિક

પુરાવો રજૂ કરવા માંગતા હોય તે રજૂ કરવાની સંપૂર્ણ તક આપવી જ જોઈએ અને ત્યારબાદ, નિયમિત દીવાની દાવામાં અધિકારક્ષેત્ર અથવા મર્યાદા સંબંધિત પ્રાથમિક મુદ્દાની સુનાવણીની જેમ, તે પ્રશ્નનો નિર્ણય કરીને વિગતવાર કારણદર્શક આદેશ પસાર કરવો જોઈએ. જ્યાં ન્યાયિક સત્તા અથવા અદાલત અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ ઉપલબ્ધ આધારો પર સંદર્ભ મોકલવાનો ઇનકાર કરે છે, ત્યાં મામલો જેની સમક્ષ લંબિત હોય તેવી ન્યાયિક સત્તા અથવા અદાલતે કારણદર્શક આદેશ પસાર કરવો આવશ્યક છે, કારણ કે એવો આદેશ અધિનિયમની કલમ ૫૦(૧)(એ) હેઠળ અપીલી અદાલતમાં અપીલપાત્ર છે અને આગળ ઉક્ત કલમની ઉપકલમ (૨) હેઠળ આ અદાલતમાં વધુ અપીલપાત્ર છે. [૭૫૦-એ, બી, સી, ડી, ઈ]

[વાય.કે. સભરવાલ, ન્યાયમૂર્તિ મુજબ, અસંમતિ વ્યક્ત કરતા]

ઠરાવ્યું: ૧.૧. આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સિલિએશન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ ની કલમ ૪૫ માં આવેલાં 'શલ' અને 'અનલેસ' શબ્દો ફરજિયાત બનાવે છે કે પક્ષકારોને લવાદ સમક્ષ મોકલતા પહેલાં ન્યાયિક સત્તાધિકારી એ બાબતે સંતુષ્ટ હોવો જોઈએ કે લવાદ કરાર રદબાતલ, અમલાતીત અથવા અમલમાં મૂકી શકાતો ન હોય એવો નથી. જો કોઈ કાર્ય કઈ રીતથી કરવાનું છે તે નિર્ધારિત કરતી વિધિની આવશ્યકતાઓ નકારાત્મક ભાષામાં વ્યક્ત કરવામાં આવી હોય, અર્થાત્ જો વિધિ એ રીતે અને અન્ય કોઈ રીતે નહીં કરવાનું નિર્દેશ કરે, તો આવી આવશ્યકતાઓ તમામ પ્રસંગોમાં પરિપૂર્ણ રીતે અચૂક હોય છે અને તેમનું પાલન

કરવામાં થયેલી ઉપેક્ષા સમગ્ર કાર્યવાહી અમાન્ય બનાવી દેશે. [૭૧૭-ઈ, એફ, એચ, ૭૧૮-એ]

કોંકણ રેલવે કોર્પ્સ. લિ. અને અન્ય વિ. મેહુલ કન્સ્ટ્રક્શન કો., [૨૦૦૦] ૭ એસ.સી.સી. ૨૦૧; યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિ. જી.એમ. કોકિલ અને અન્ય, [૧૯૮૪] સપ્. એસ.સી.સી. ૧૯૬; ખુબ ચંદ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન અને અન્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૭) એસ.સી. ૧૦૭૪ અને બ્રેસ ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન ઓફ મોન્ત્રોવિયા, બર્મુડા વિ. ઓરિએન્ટ મિડલ ઈસ્ટ લાઈન્સ લિ., સાઉદી અરેબિયા અને અન્ય, [૧૯૯૫] સપ્. ૨ એસ.સી.સી. ૨૮૦, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

કેઈઝ ઓન સ્ટેટ્યુટ લૉ, ૭મી આવૃત્તિ, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૧.૨. અધિનિયમની કલમ ૮ હેઠળ, જ્યાં સુધી ઘરેલુ લવાદનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી વિધાનમંડળનો આશય વિવાદોને ઝડપથી લવાદી પંચ સમક્ષ મોકલવાનો હતો અને મોટા ભાગના મુદ્દાઓ લવાદીઓ સમક્ષ અથવા એવોર્ડ પછી ઉઠાવવા માટે છોડી દીધા હતા. જોકે, અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ, આંતરરાષ્ટ્રીય લવાદના મામલે, વિધાનમંડળે પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી લવાદ કરારની માન્યતા સંબંધિત પ્રશ્નની અદાલત દ્વારા તપાસ થવી તેવો ઉપાય રાખ્યો છે. આ ભિન્ન અભિગમનું એક મુખ્ય કારણ એ છે કે આવા લવાદોમાં ભારે ખર્ચ સંકળાયેલો હોય છે, અને જો અધિનિયમની કલમ ૪૫માં નિર્ધારિત રીત પ્રમાણે લવાદ કરાર અમાન્ય ઠરવાનો હોય, તો એવો ખર્ચ અનાવશ્યક સાબિત થઈ શકે. તેથી, ઉદાર અભિગમ

અપનાવીને અને કરારની માન્યતા અંગે ન્યાયિક સત્તાધિકારી દ્વારા કરવામાં આવતી નિર્ધારણને માત્ર પ્રથમદ્રષ્ટ્યા દષ્ટિકોણ સુધી મર્યાદિત રાખવાથી, જ્યારે તેમાં કોઈ અસ્પષ્ટતા કે અનિશ્ચિતતા નથી, ત્યારે તે અધિનિયમની કલમ જપમાં શબ્દો ઉમેરવા સમાન ગણાશે. [૭૨૧-જી, એચ, ૭૨૨-એ, બી]

પેસિફિક ઇન્ટરનેશનલ લાઇન્સ (પ્ટે) લિ. વિ. તિસનલિયન મેટલ એન્ડ મિનરલ્સ કો. લિ., [કમર્શિયલ આર્બિટ્રેશનનું ચર બુક, ખંડ ૧૮, ૧૯૯૩, પાનું ૧૮૦]; રિઓ એલ્ગોમ લિ. વિ. સામ્મિ સ્ટીલ કો. લિ., (કમર્શિયલ આર્બિટ્રેશનનું ચર બુક, ખંડ ૧૮, ૧૯૯૩, પાનું ૧૬૦); કોમ્પટેક ટેલિકોમ વિ. આઇ.વી.ડી. કોર્પ. [૨૨ ચ.બી. કમ્. આર્બ. ૯૦૫ (૧૯૯૭)] અને એસ.એમ.જી. સ્વીડિશ મશીન ગ્રુપ વિ. સ્વીડિશ મશીન ગ્રુપ [૧૮ ચ.બી. કમ્.આર્બ.૪૫૭(૧૯૯૩)], નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થતા અંગે કૂશાર્ડ ગૈયાર્ડ ગોલ્ડમેન—એમેન્યુઅલ ગૈયાર્ડ અને જોન સેવેજ સંપા. ૧૯૯૯, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૧.૩. જ્યારે અગાઉના કાયદામાં આવેલા શબ્દોને ઉચ્ચ અદાલતે અધિકૃત અર્થસ્પષ્ટતા આપી હોય, ત્યારે પછીના અધિનિયમમાં સમાન પરિપ્રેક્ષ્યમાં એ જ શબ્દોના ઉપયોગથી એવો દઢ અનુમાન ઊભો થાય છે કે સંસદનો આશય એવો છે કે પછીના કાયદામાં આ શબ્દોની વ્યાખ્યા કરતા સમયે પણ એ જ અર્થઘટન અનુસરવામાં આવે. વધુમાં, હાલના સમયના પડકારોને પહોંચી વળવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થતા વ્યવસ્થાને અદ્યતન બનાવવા અધિનિયમનો

ભાગ ૨ ઘડવામાં આવ્યો હતો. જો વિધાનમંડળનો આશય અદાલતોની અત્યંત મર્યાદિત ભૂમિકા રાખવાનો હોત, તો તેણે અધિનિયમની કલમ ૪૫ ને તેની વર્તમાન રચના કરતાં વધુ પ્રમાણમાં અધિનિયમની કલમ ૮ ના શબ્દપ્રયોગ મુજબ ઘડી હોત.

[૭૧૯-જી-એચ; ૭૨૦-એફ]

રેણુસાગર પાવર કો. લિ. વિ. જનરલ ઇલેક્ટ્રિક કો. અને અન્ય, [૧૯૮૪] ૪ એસ.સી.સી. ૬૭૯, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

બંગાલ ઇમ્યુનિટી કો. લિ. વિ. બિહાર રાજ્ય, [૧૯૫૫] ૨ એસ.સી.આર. ૬૦૩, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૧.૪. જો અદાલતને અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ એવોર્ડ પૂર્વ અવસ્થાએ કરારની માન્યતા વિષે પોતાને સંતુષ્ટ કરવા માટે વિનંતી કરવામાં આવી ન હોય, તો ત્યારબાદ કલમ ૪૮ના બળે તેને તે કરવા માટે બીજી તક આપવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત, અધિનિયમની કલમ ૪૮ હેઠળ અદાલત લવાઈ કરારની અમાન્યતા સિવાયના અન્ય આધાર પર પણ વિદેશી એવોર્ડનો અમલ કરવાનું નકારી શકે છે. કાયદામાં સુસ્થાપિત છે કે અપીલનો અધિકાર કાનૂની જોગવાઈનો ઉપજ છે. અધિનિયમની કલમ ૫૦ હેઠળ વિધાનમંડળે સ્પષ્ટપણે માત્ર તે જ સ્થિતિમાં અપીલની મંજૂરી આપી છે, જ્યારે ન્યાયિક સત્તાધિકારી પક્ષકારોને લવાઈ માટે મોકલવાનો ઇનકાર કરે અથવા વિદેશી એવોર્ડનો અમલ કરવાનું નકારી દે. લવાઈ માટે સંદર્ભ કરવામાં આવે તેવી સ્થિતિમાં અપીલ માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી, તે હકીકત માત્રથી એવું કહી શકાય નહીં કે અદાલતે અધિનિયમની કલમ

જપની સ્પષ્ટ જોગવાઈઓને અવગણીને કરારની માન્યતા અંગે પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ નિર્ણય કરવો જોઈએ. વિધાનમંડળે લવાદ માટે મોકલવાના ઇનકારની ઘટનામાં અપીલનો અધિકાર આપ્યો છે, પરંતુ પક્ષકારોને લવાદ માટે મોકલવાનો આદેશ કરવામાં આવે તેવી ઘટનામાં એવો અધિકાર આપ્યો નથી. અપીલ સંબંધિત આ જોગવાઈથી અધિનિયમની કલમ જપના વ્યાપનો એવો નિશ્ચય થતો નથી કે તે હેઠળનું નિર્ધારણ માત્ર પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ જ હોવું જોઈએ. ભારતીય વિધાનમંડળે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારી લવાદીમાં, દેશીય લવાદીની સરખામણીએ, જોડાયેલા વિશાળ ખર્ચને બચાવવા માટે જાગૃતપણે પરંપરાગત અભિગમ અપનાવ્યો છે. તેથી, અધિનિયમની કલમ જપ હેઠળ નિર્ધારણ ગુણદોષના આધારે, અંતિમ અને બંધનકારક હોવું જોઈએ, માત્ર પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ નહીં. [૭૨૯-સી, ડી, ઈ, એફ, જી]

૧.૫. અપીલકર્તા દ્વારા નીચલી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીને અધિનિયમની કલમ જપ હેઠળની અરજી તરીકે ગણવામાં આવશે. પક્ષકારોને પુરાવા સ્વરૂપે દસ્તાવેજો અને સોગંદનામાં દાખલ કરવાની તક આપવામાં આવશે. કોઈ મૌખિક પુરાવાની તપાસ કરવામાં આવશે નહીં. જો કે અપીલકર્તા પોતે જ એવી જોગવાઈઓ હેઠળ અરજી કરવામાં આવી હતી જે લાગુ પડતી ન હતી અને તે અંગેના આગ્રહને કારણે થયેલા વિલંબ માટે જવાબદાર છે, તેમ છતાં, અરજી લગભગ બે વર્ષથી બાકી રહેલી હોવાનું ધ્યાનમાં લેતા, આ આદેશની નકલ પ્રાપ્ત થયાની

તારીખથી બે મહિનાની અંદર તેનો નિકાલ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

[૭૨૯-એચ; ૭૩૦-એ, બી]

૧.૬. સામાન્ય રીતે, આવા મામલાઓનો નિર્ણય સોગંદનામાંઓ અને અન્ય સંબંધિત દસ્તાવેજોના આધારે તથા મૌખિક પુરાવા વિના કરવામાં આવશે. તેમ છતાં, કેટલાક અપવાદરૂપ કેસોમાં પક્ષકારોને મૌખિક પુરાવો રજૂ કરવાની તક આપવી જરૂરી બની શકે છે. બંને પરિસ્થિતિઓમાં, ન્યાયિક સત્તાધિકારીએ નિશ્ચિત સમયમર્યાદામાં ત્વરિત રીતે મુદ્દાનો નિર્ણય કરવો આવશ્યક છે અને આવા મામલાઓને નિયમિત દિવાણી દાવા સમાન ગણવા નહીં. મધ્યસ્થતા, જેમાં આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થતાનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેનો ઉદ્દેશ ત્વરિત નિવારણ છે. જો મધ્યસ્થતા શરૂ થાય તે પહેલાં જ આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક વિવાદો અદાલતમાં મહિના અને વર્ષો સુધી બાકી રહે, તો અધિનિયમનો ઉદ્દેશ નિષ્ફળ બની જશે. તે અનુસાર, આદેશ આપવામાં આવે છે કે અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ કરવામાં આવતી કોઈપણ અરજી તેનો દાખલ થવાની તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર નક્કી કરવી આવશ્યક છે. દુર્લભ અને અપવાદરૂપ કેસોમાં, ન્યાયિક સત્તાધિકારી વધુ ત્રણ મહિનાનો સમયવધારો આપી શકે, પરંતુ તે માટે આવા સમયવધારાના કારણો દર્શાવતો અહેવાલ ઉચ્ચતર/અપીલીય સત્તાધિકારીને મોકલવો પડશે. યોગ્ય દિશાનિર્દેશો જારી કરવાનું અને/અથવા જેવું અન્ય પગલું જરૂરી હોય તે લેવાનું કાર્ય ઉચ્ચતર/અપીલીય સત્તાધિકારીનું રહેશે. [૭૩૦-સી, ડી, ઈ, એફ]

દીવાની અપીલક્ષેત્રાધિકાર : દીવાની અપીલ ક્રમાંક ૫૦૪૮ સન ૨૦૦૫.

રાજસ્થાન વડી અદાલતના એસ.બી.સી. ડબલ્યુ.પી. નં. ૨૦૦૩ના ૬૩૭૧ માં તા. ૧૨.૧.૨૦૦૫ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

આર.એફ. નરીમાન, ધ્રુવ મહેતા, મોહિત ચૌધરી, સુરેન્દ્ર માન અને હર્ષવર્ધન ઝા, અપીલકર્તા તરફથી મિસ. કે.એલ. મહેતા એન્ડ કો. માટે.

એસ. ગણેશ અને મનીશ સિંહ પ્રતિનિધિ તરીકે પી.વી. યોગેશ્વરન, પ્રતિવાદી નં. ૧ માટે.

પ્રતિવાદી ૨ તરફથી સુનીલ ડોગરા અને સુશ્રી રાશી મલ્હોત્રા, મેસર્સ સુરેશ એ. શ્રોફ એન્ડ કો.

અદાલતનો તારીખવાળો ચુકાદો/આદેશ નીચે મુજબવાય.કે. સભરવાલ, ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો.

વિશેષ અનુમતિ આપવામાં આવી.

આ મામલામાં આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સિલિએશન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ ની કલમ ૪૫ (સંક્ષેપમાં 'ઉક્ત અધિનિયમ') ના અર્થઘટનનો નિર્ધાર કરવો ઉપસ્થિત થાય છે. કલમ ૪૫ નીચે મુજબ છે:

૪૫. ન્યાયિક સત્તાધિકારીની પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે મોકલવાની સત્તા. – ભાગ ૧ માં અથવા દિવાણી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮નું ૫) માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, ન્યાયિક સત્તાધિકારી, જ્યારે એવા વિષયમાં કોઈ

કાર્યવાહી તેના સમક્ષ પેઝિંગ હોય કે જેના સંબંધમાં પક્ષકારોએ કલમ ૪૪માં ઉદ્દેખિત કરાર કર્યો હોય, ત્યારે પક્ષકારોમાંના કોઈ એકના અથવા તેની મારફતે અથવા તેના હેઠળ હકનો દાવો કરનાર કોઈપણ વ્યક્તિના વિનંતી પર, પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે મોકલશે, જો સુધી તેને એવું ન જણાય કે ઉક્ત કરાર રદબાતલ છે, અમલમાં ન આવી શકે એવો છે અથવા તેની અમલવારી શક્ય નથી.

વિચારણા માટેનો વાસ્તવિક પ્રશ્ન એ છે કે, જ્યારે કરાર "રદબાતલ, અમલઅયોગ્ય અથવા અમલમાં મૂકી શકાય તેમ ન હોય" હોવા અંગેનો આક્ષેપ કોઈ ન્યાયિક સત્તાધિકારી સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવે છે, ત્યારે કલમ ૪૫ હેઠળ જે નિર્ધારણનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તેની પ્રકૃતિ શું છે. શું ન્યાયિક સત્તાધિકારી, કલમ ૪૫ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં, તે આક્ષેપનો નિર્ણય વિષયની પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ મૂલવણીના આધારે કરીને પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ નિષ્કર્ષ નોંધે, અથવા કેસના તથ્યોને ધ્યાનમાં રાખીને અને કેસના ન્યાયની માંગ મુજબ પક્ષકારોને એવી તક આપીને ગુણદોષના આધારે અંતિમ નિષ્કર્ષ નોંધે—

પ્રશ્ન મહત્વપૂર્ણ છે અને તે જ સમયે મુશ્કેલીથી રહિત પણ નથી. સમગ્ર વિશ્વમાં આ બાબતે મતભેદ છે. કેટલાક દેશોની અદાલતોએ એવો અભિપ્રાય સ્વીકાર્યો છે કે નિર્ધારણ પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ એવું હોવું જોઈએ કે જેથી તેને ફરીથી મધ્યસ્થી મંચ સમક્ષ ઉઠાવી શકાય, જ્યારે અન્યોએ અંતિમ નિર્ધારણને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે.

અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ, જે તે કલમમાં નિર્ધારિત શરતો પૂર્ણ થતી હોય અને કરાર રદબાતલ, અમલઅયોગ્ય અથવા અમલમાં મૂકી શકાય તેમ ન હોવાનું જણાતું ન હોય, તો ન્યાયિક સત્તાધિકારીએ પક્ષકારોને ફરજિયાતપણે મધ્યસ્થતા માટે મોકલવાના રહે છે.

પ્રશ્નનો ઉત્તર ભારતીય દષ્ટિકોણથી આપવા માટે, પ્રસ્તાવના અને હેતુઓ તથા કારણોના નિવેદન ઉપરાંત અધિનિયમની કેટલીક અન્ય જોગવાઈઓનું પ્રથમ પરીક્ષણ કરવું અને તે પ્રકાશમાં આંતરરાષ્ટ્રીય પૂર્વનિર્ણયો પર વિચાર કરવો ઉપયોગી રહેશે.

આ અદાલત દ્વારા વિચારાધીન પ્રશ્ન એકીકૃત અધિનિયમને સંબંધિત છે, જે ઘરેલુ લવાદ, આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદ અને વિદેશી લવાદી ઇનામોના અમલીકરણ સાથે સંબંધિત છે. અધિનિયમ અમલમાં આવતાં પહેલાં આંતરરાષ્ટ્રીય લવાદ અને ઘરેલુ લવાદને નિયંત્રિત કરતા અલગ-અલગ કાયદાઓ હતા, એટલે કે, આર્બિટ્રેશન (પ્રોટોકોલ એન્ડ કન્વેન્શન) અધિનિયમ, ૧૯૩૭ (૧૯૩૭ નો ૬), આર્બિટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૯૪૦ (૧૯૪૦ નો ૧૦) અને ફોરેન અવોર્સ (રિકગ્નિશન એન્ડ એનફોર્સમેન્ટ) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ (૧૯૬૧ નો ૪૫). અધિનિયમની કલમ ૮૫ માં જોગવાઈ મુજબ આ કાયદાઓ રદ કરવામાં આવ્યા છે.

૧૯૯૬ નો અધિનિયમ આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને ઘડવામાં આવ્યો હતો, જે તેની પ્રસ્તાવનામાંથી સ્પષ્ટ થાય છે, જે આ મુજબ છે :

જ્યારે સંયુક્ત રાષ્ટ્ર આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર કાયદા આયોગ (યુએનસિટ્રલ) એ ૧૯૮૫ માં આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદ અંગેનો યુએનસિટ્રલ આદર્શ કાયદો સ્વીકાર્યો છે:

અને જ્યારે સંયુક્ત રાષ્ટ્રની સામાન્ય સભાએ ભલામણ કરી છે કે મધ્યસ્થતા પ્રક્રિયાઓ સંબંધિત કાયદાની એકરૂપતાની ઈચ્છનીયતા અને આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થતા પ્રથાની વિશિષ્ટ આવશ્યકતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, તમામ દેશો ઉપરોક્ત આદર્શ કાયદાને યોગ્ય વિચારણા આપે;

અને જ્યારે યુનસિટ્રાલે ૧૯૮૦માં યુનસિટ્રાલ સમાધાન નિયમો સ્વીકાર્યા છે;

અને જ્યારે સંયુક્ત રાષ્ટ્રની મહાસભાએ એવી ભલામણ કરી છે કે જ્યાં આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક સંબંધોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં કોઈ વિવાદ ઉદ્ભવે અને પક્ષકારો સમાધાનનો આશ્રય લઈને તે વિવાદનો સૌહાર્દપૂર્ણ નિકાલ મેળવવા ઈચ્છતા હોય, એવા મામલાઓમાં ઉક્ત નિયમોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે;

અને જ્યારે ઉપરોક્ત આદર્શ કાયદો અને નિયમો આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક સંબંધોમાંથી ઉદ્ભવતા વિવાદોના ન્યાયસંગત અને કાર્યક્ષમ નિરાકરણ માટે એકીકૃત કાનૂની માળખાની સ્થાપનામાં નોંધપાત્ર યોગદાન આપે છે;

અને જ્યારે ઉપરોક્ત આદર્શ કાયદા અને નિયમોને ધ્યાનમાં રાખીને મધ્યસ્થી અને સુલેહ સંબંધિત કાયદો બનાવવો ઈષ્ટ જણાય છે;"

વિદેશી પુરસ્કારોના અમલીકરણનો વિષય અધિનિયમના ભાગ ૨ માં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં બે અધ્યાય છે; અધ્યાય ૧ ન્યૂ યૉર્ક કન્વેન્શન પુરસ્કારો અંગે છે અને અધ્યાય ૨ જેનેવા કન્વેન્શન પુરસ્કારો અંગે છે. આ મામલામાં આપણો સંબંધ અધ્યાય ૧ સાથે છે, જેમાં કલમો ૪૪ થી ૫૨ સમાવેશ પામે છે. કલમ ૪૪ વિદેશી પુરસ્કારની વ્યાખ્યા કરે છે. આ બાબતમાં કોઈ વિવાદ નથી કે વર્તમાન કેસ કલમ ૪૪ ના વ્યાપકોત્તર હેઠળ આવે છે. કલમ ૪૫ ઉપર પહેલેથી જ ઉતારવામાં આવી છે. વિદેશી પુરસ્કારોના અમલીકરણ માટેની શરતો કલમ ૪૮ માં નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, જેના હેઠળ અમલીકરણ તે પક્ષની વિનંતિ પર જ નકારવામાં આવી શકે છે જેના વિરુદ્ધ તેનો આશ્રય લેવાયો હોય, અને તે પણ ત્યારે જ જ્યારે એવો પક્ષ કલમો (એ) અને (ઈ) માં પરિકલ્પિત પ્રમાણે તેનો પુરાવો અદાલત સમક્ષ રજૂ કરે. ઉપરાંત, અધિનિયમની કલમ ૪૮(૨) માં નિર્ધારિત આધારોએ પણ પુરસ્કારના અમલીકરણને નકારવામાં આવી શકે છે. કલમ ૪૯ મુજબ, જ્યાં અદાલતને સંતોષ થાય કે વિદેશી પુરસ્કાર અધ્યાય ૧ હેઠળ અમલપાત્ર છે, ત્યાં તે પુરસ્કાર અદાલતની ડિક્રી માનવામાં આવશે. કલમ ૫૦ એ નક્કી કરે છે કે કયા આદેશો સામે અપીલ દાખલ થાય. તે આ મુજબ છે:

૫૦. અપીલપાત્ર આદેશો. –

(૧) આવા આદેશ સામે, જે દ્વારા –

(એ) પક્ષકારોને કલમ ૪૫ હેઠળ મધ્યસ્થતા માટે સંદર્ભિત કરવા ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હોય;

(બી) કલમ ૪૮ હેઠળ વિદેશી ચુકાદાપત્રનો અમલ કરવા ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હોય, કાયદા દ્વારા આવા આદેશ વિરુદ્ધ અપીલો સાંભળવા સત્તાધિકૃત અદાલતમાં અપીલ થશે.

(૨) આ કલમ હેઠળ અપીલમાં કરવામાં આવેલા આદેશ સામે બીજી અપીલ ચાલશે નહિ, પરંતુ આ કલમમાં સમાવિષ્ટ કોઈ બાબત સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ કરવાનો કોઈ અધિકાર અસરગ્રસ્ત કરશે નહિ કે છીનવી લેશે નહિ."

ઉપરથી જોવામાં આવે તેમ, અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ પક્ષકારોને મધ્યસ્થતામાં મોકલવાનો ઇનકાર કરતો આદેશ અપીલયોગ્ય છે. જોકે, જો ન્યાયિક સત્તાધિકારી પક્ષકારોને મધ્યસ્થતામાં મોકલે, તો તેવી સ્થિતિમાં અપીલ દાખલ કરવાની કોઈ જોગવાઈ નથી.

અધિનિયમની કલમ ૮નો પણ ઉલ્લેખ કરી શકાય, જો કે તે સ્થાનિક લવાદ સાથે સંબંધિત છે. તે આ મુજબ છે:

"૮. જ્યાં મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં હોય ત્યાં પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે સંદર્ભિત કરવાની સત્તા.— (૧) જે વિષય મધ્યસ્થી કરારનો વિષય છે તેવી બાબતમાં જેના સમક્ષ કાર્યવાહી લાવવામાં આવી હોય તેવી ન્યાયિક સત્તા, જો કોઈ પક્ષકાર વિવાદના મુદ્દાસર પર પોતાનું પ્રથમ નિવેદન રજૂ કરતી વેળાથી મોડું ન થાય તે પહેલાં એવી અરજી કરે, તો પક્ષકારોને મધ્યસ્થી માટે સંદર્ભિત કરશે.

(૨) ઉપકલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત અરજી, તે સાથે મૂળ મધ્યસ્થતા કરાર અથવા તેની વિધિવત્ પ્રમાણિત નકલ જોડાયેલ ન હોય ત્યાં સુધી, સ્વીકારવામાં આવશે નહીં.

(૩) ઉપ-કલમ (૧) હેઠળ અરજી કરવામાં આવી છે અને મુદ્દો ન્યાયિક સત્તાધિકારી સમક્ષ લંબિત છે, તે છતાં, લવાઈ કાર્યવાહીનો પ્રારંભ કરી શકાય અથવા તે ચાલુ રાખી શકાય અને લવાઈ ચુકાદો આપવામાં આવી શકે."

જૂના લવાઈ અધિનિયમ હેઠળ (લવાઈ અધિનિયમ, ૧૯૪૦ ની કલમ ૩૪), જ્યાં લવાઈ કરાર અસ્તિત્વમાં હોય ત્યાં, લવાઈ કરાર વાસ્તવિક તથા કાનૂની રીતે અસ્તિત્વમાં છે અને પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદો લવાઈને સંદર્ભિત કરવા માટે સંમતિ થયેલ વિષય સાથે સંબંધિત છે તેવી અદાલતને સંતોષ થાય ત્યારે, કાનૂની કાર્યવાહી પર સ્થગન મંજૂર કરવા બાબતે અદાલતને વિવેકાધિકાર હતો. અદાલત, પોતાના વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરતાં, ઉપરોક્ત શરતો અસ્તિત્વમાં હોવા છતાં, કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના આધારે, સ્થગનનો આદેશ આપવાનો ઈનકાર પણ કરી શકતી હતી. તથાપિ, આ વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ સુસ્થાપિત ન્યાયિક સિદ્ધાંતોના આધારે કરવો આવશ્યક હતો.

અધિનિયમની કલમ ૮ જૂના અધિનિયમની કલમ ૩૪ થી ભિન્ન જોગવાઈ છે. આ કલમ હેઠળ ન્યાયિક સત્તાધિકારીને કોઈ વિવેકાધિકાર નથી. આ કલમમાં નિર્ધારિત શરતો અસ્તિત્વમાં હોય ત્યારે ન્યાયિક સત્તાધિકારી માટે

પક્ષકારોને લવાદ સમક્ષ મોકલવું ફરજિયાત છે. કલમ ૪૫ થી ભિન્ન રીતે, કલમ ૮ હેઠળના ન્યાયિક સત્તાધિકારીને કરારની અમાન્યતાના આધાર પર લવાદ સમક્ષ સંદર્ભ મોકલવાનો ઇનકાર કરવાની સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવી નથી. વિલંબ ટાળવો અને લવાદ સમક્ષ સંદર્ભ કરવાની પ્રક્રિયાને વેગ આપવો, તથા પક્ષકારોને, જો કોઈ વાંધો હોય, તો લવાદી કરારની માન્યતા અંગેનો વાંધો લવાદી મંચ સમક્ષ અને/અથવા અધિનિયમની કલમ ૩૪ હેઠળ એવોર્ડ બાદ ઉઠાવવાની છૂટ રાખવી, એવો હેતુ સ્પષ્ટ થાય છે.

અધિનિયમના ઉદ્દેશ અને કારણોના નિવેદન સાથે વ્યવહાર કરતાં, આ અદાલતે કોંકણ રેલવે કોર્પ્સ. લિ. તથા અન્ય વિ. મહુલ કન્સ્ટ્રક્શન કો. માં આ પ્રમાણે જણાવ્યું હતું:

“ આરંભમાં, એ બાબત ધ્યાનમાં રાખવી આવશ્યક છે કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમ પહેલાં, ભારતમાં અમલમાં રહેલો ૧૯૪૦નો લવાદ અધિનિયમ દેશીય લવાદ માટે જોગવાઈ કરતો હતો અને વિદેશી પુરસ્કારો અંગે વ્યવસ્થા કરવા માટે તેમાં કોઈ જોગવાઈ નહોતી. જ્યાં સુધી વિદેશી પુરસ્કારોનો પ્રશ્ન છે, તે બાબતો લવાદ (પ્રોટોકોલ અને કન્વેન્શન) અધિનિયમ, ૧૯૩૭ અને વિદેશી પુરસ્કારો (માન્યતા અને અમલવારી) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ હેઠળ સંભાળવામાં આવતી હતી. વૈશ્વિક વેપારના વધતા વિકાસ અને અનેક દેશોમાં સામાન્ય પ્રણાલી હેઠળ અદાલતોમાં કેસોના નિકાલમાં થતો વિલંબ, ખાસ કરીને વાણિજ્યિક વિવાદોના મામલામાં, વૈકલ્પિક વિવાદ નિવારણ પ્રણાલીની

કલ્પના અનિવાર્ય બનાવતો હતો. જ્યારે સમગ્ર વિશ્વ વાણિજ્યિક વિવાદોના દ્વંત નિરાકરણના પક્ષમાં આગળ વધી રહ્યું હતું, ત્યારે સંયુક્ત રાષ્ટ્ર આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર કાયદા આયોગે ૧૯૮૫માં જ આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદ અંગેનો યુએનસિટ્રલ મોડેલ કાયદો સ્વીકાર્યો હતો અને ત્યારથી અનેક દેશોએ તેમના અનુરૂપ વિધાન પ્રણાલીમાં તે મોડેલને માન્યતા આપી છે. ઉક્ત યુએનસિટ્રલ મોડેલ કાયદાને ધ્યાનમાં રાખીને ભારતમાં હાલનો લવાદ અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ ઘડવામાં આવ્યો, જેણે ૧૯૪૦ના ભારતીય લવાદ અધિનિયમનું સ્થાન લીધું, જે બ્રિટિશ શાસનકાળ દરમિયાન ઘડાયેલો અને દેશમાં લવાદ બાબતે મુખ્ય વિધાન હતો. ૧૯૯૬નો લવાદ અધિનિયમ માત્ર દેશીય લવાદ માટે જ નહીં, પરંતુ આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદને પણ પોતાના વ્યાપમાં લે છે. વિદેશી લવાદી પુરસ્કારોના અમલ અંગેનો ભારતીય કાયદો લવાદી પ્રક્રિયામાં વધુ સ્વાયત્તતા આપે છે અને અગાઉના કાયદા કરતાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપને વધુ સંકુચિત પરિઘ સુધી મર્યાદિત રાખે છે. આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારી સમુદાયનો વિશ્વાસ આકર્ષવા તથા સરકારની નવી ઉદારીકરણ નીતિ પછી વિશ્વના બાકીના ભાગ સાથે ભારતના વેપાર અને વાણિજ્યિક સંબંધોના વધતા જથ્થાને ધ્યાનમાં રાખીને, ભારતીય સંસદ યુએનસિટ્રલ મોડેલને આધારે ૧૯૯૬નો લવાદ અને સમાધાન અધિનિયમ ઘડવા પ્રેરાઈ હતી અને તેથી ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈનું અર્થઘટન કરતાં અદાલતોએ ૧૯૯૬ના આ અધિનિયમના ઘડતરના હેતુઓ અને ઉદ્દેશોને અવગણવા ન

જોઈએ. ૧૯૪૦ના લવાદ અધિનિયમની વિવિધ જોગવાઈઓની ૧૯૯૬ના લવાદ અને સમાધાન અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથેની સરળ સરખામણી નિર્વિવાદ રીતે દર્શાવે છે કે ૧૯૯૬નો અધિનિયમ લવાદી પ્રક્રિયામાં અદાલતી હસ્તક્ષેપને લઘુત્તમ મર્યાદા સુધી સીમિત કરે છે અને નિશ્ચિતપણે એવો વિધાનિક આશય નથી કે અધિનિયમ હેઠળ સત્તાધિકારી દ્વારા કરવામાં આવેલ દરેક અને પ્રત્યેક આદેશ કાયદેસરની અદાલતની ન્યાયિક તપાસનો વિષય બને. નવા કાયદા હેઠળ, લવાદકર્તાના પુરસ્કારને અદાલત સમક્ષ કયા આધારો પર પડકારી શકાય તે આધારોમાં કડક કાપ મૂકવામાં આવ્યો છે અને હવે એવો પડકાર કરારની અમાન્યતા, લવાદકર્તાની અધિકારક્ષેત્રના અભાવ, અથવા લવાદકર્તાની નિમણૂક અંગે અથવા લવાદી કાર્યવાહી અંગે પક્ષકારને યોગ્ય નોટિસના અભાવના આધારે જ મંજૂર છે. અનેક બાબતો અંગેની નિશ્ચિત જોગવાઈઓ ઉમેરવામાં આવતા લવાદકર્તાની સત્તાઓનો વ્યાપ વધારવામાં આવ્યો છે. લવાદી કાર્યવાહીમાં પક્ષકારો દ્વારા અપનાવવામાં આવતી અવરોધાત્મક ચુકિતોને સ્પષ્ટ જોગવાઈ દ્વારા નિષ્ફળ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, એટલું જ નહીં, જો કોઈ પક્ષકાર જાણતાં જાણતાં મૌન રાખે અને પછી અચાનક પ્રક્રિયાત્મક આક્ષેપ ઉઠાવે, તો તેને તે કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે નહીં. લવાદને પ્રોત્સાહન આપવા અને તેનું આયોજન કરવા સંસ્થાઓની ભૂમિકાને માન્યતા આપવામાં આવી છે. લવાદકર્તાઓની નિમણૂક કરવાની સત્તા મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ અથવા તેમના દ્વારા નિયુક્ત સંસ્થા અથવા

વ્યક્તિને આપવામાં આવી છે. પુરસ્કાર આપવા માટેની સમયમર્યાદા કાઢી નાખવામાં આવી છે. ૧૯૪૦ના અધિનિયમમાં અદાલતના હસ્તક્ષેપ દ્વારા, જ્યારે કોઈ દાવો બાકી ન હોય ત્યારે, અથવા જ્યારે કોઈ દાવો બાકી હોય ત્યારે અદાલતના આદેશ દ્વારા લવાદ સંબંધિત જે હાલની જોગવાઈઓ હતી, તે દૂર કરવામાં આવી છે. પારરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદના મહત્વને માન્યતા આપવામાં આવી છે અને ખાસ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે લવાદ ભારતમાં યોજાતો હોય તોય કરારના પક્ષકારોને વિવાદના મૂળ તત્ત્વ પર લાગુ પડતો કાયદો નિયત કરવાની સ્વતંત્રતા રહેશે. નવા કાયદા હેઠળ, કરારમાં અન્યથા જોગવાઈ ન હોય ત્યાં સુધી, લવાદકર્તાઓએ પુરસ્કાર માટે કારણો આપવાના રહેશે. હવે પુરસ્કારને જ હુકમનામાના દરજ્જાથી સજ્જ કરવામાં આવ્યો છે, એટલું જ નહીં કે પુરસ્કાર પોતે જ હુકમનામા તરીકે અમલપાત્ર બનાવવામાં આવ્યો છે અને હવે પુરસ્કારની શરતો મુજબ હુકમનામું મેળવવા અદાલતમાં અરજી કરવી જરૂરી રહેશે નહીં. આ બધાનો એકમાત્ર હેતુ એ છે કે કાયદેસરની અદાલતના લઘુત્તમ હસ્તક્ષેપ સાથે શક્ય તેટલી ઝડપથી વિવાદનું નિરાકરણ થાય જેથી અદાલત સમક્ષ ચાલતી વિવાદિત કાર્યવાહીઓના કારણે વેપાર અને વાણિજ્ય પર પ્રતિકૂળ અસર ન પડે. જ્યારે સંયુક્ત રાષ્ટ્રે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર કાયદા આયોગની સ્થાપના કરી ત્યારે તેનો આધાર એ હકીકતમાં હતો કે મહાસભાએ માન્યતા આપી હતી કે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને નિયમિત કરતાં રાષ્ટ્રીય કાયદાઓમાં રહેલી અસમાનતાઓ વેપારના પ્રવાહમાં અવરોધો ઊભા કરે છે.

મહાસભાએ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર કાયદા આયોગને એવા માધ્યમ તરીકે જોયો કે જે આવા અવરોધોને ઘટાડવામાં અથવા દૂર કરવામાં વધુ સક્રિય ભૂમિકા ભજવી શકે. તેથી, આવા આયોગને આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારના કાયદાના ક્રમશઃ સુસંગતીકરણ અને એકીકરણ માટે અધિકારક્ષેત્ર સોંપવામાં આવ્યું હતું. તેવા ઉદ્દેશ સાથે જ્યારે યુએનસિટ્રલ મોડેલ તૈયાર કરવામાં આવ્યો અને આપણા દેશમાં સંસદે યુએનસિટ્રલ મોડેલ અપનાવી ૧૯૯૬નો લવાઈ અને સમાધાન અધિનિયમ ઘડ્યો, ત્યારે અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈનું અર્થઘટન કરતી વખતે ઉક્ત ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખવો યોગ્ય રહેશે. અધિનિયમના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાં સ્પષ્ટપણે પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે કે આ વિધાનનો મુખ્ય હેતુ લવાઈ પ્રક્રિયામાં અદાલતોની દેખરેખની ભૂમિકાને લઘુત્તમ બનાવવાનો હતો...”

ખરું છે કે હવે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ જૂના મધ્યસ્થતા કાયદાઓની તુલનામાં વધુ સંકુચિત પરિધિ સુધી મર્યાદિત કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ અહીં પ્રશ્ન એ છે કે જ્યારે અધિનિયમની કલમ ૪૫ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપનો વિચાર કરે છે, ત્યારે કલમની ભાષા અને અધિનિયમની યોજનાને ધ્યાનમાં રાખતાં તેનો વ્યાપ કેટલો છે. કલમ ૪૫ના પ્રારંભિક તબક્કામાં મધ્યસ્થતા કરારના સંબંધમાં ન્યાયિક સત્તાધિકારીએ કયો સમીક્ષા-માપદંડ અપનાવવો જોઈએ, અર્થાત્ પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ કરવામાં આવેલ નિષ્કર્ષ કે અંતિમ નિષ્કર્ષ-

આ તબક્કે, આ બાબત કયા સંજોગોમાં આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે આવી છે તે અંગે અમે સંક્ષેપમાં નોંધ લઈ શકીએ. વિવાદિત પ્રશ્નની તપાસ માટે આવશ્યક એવા તાત્વિક તથ્યો અંગે લગભગ કોઈ વિવાદ નથી. વિવાદ માત્ર અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ ન્યાયિક સત્તાધિકારી દ્વારા પ્રયોગ કરી શકાય તેવી સત્તા અંગે જ છે.

પક્ષકારો (અપીલકર્તા અને પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧) એ તા. ૧૬/૧૮.૧૧.૨૦૦૦ના કરારમાં પ્રવેશ કર્યો હતો, જેમાં નીચે મુજબ મધ્યસ્થતા કલમ સમાવિષ્ટ હતી:

"શાસક કાયદો. આ કરાર જાપાનના કાયદાઓ દ્વારા શાસિત રહેશે અને તે મુજબ તેનું અર્થઘટન તથા વ્યાખ્યા કરવામાં આવશે. આ કરારમાંથી ઉદ્ભવતા અથવા તેના સંબંધમાં રહેલા તમામ વિવાદો, જે પરસ્પર સમજૂતીથી ઉકેલી શકાય તેમ ન હોય, તેઓ જાપાનના ટોક્યો ખાતે, ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના સમાધાન અને લવાદના નિયમો અનુસાર, લવાદ દ્વારા ઉકેલવામાં આવશે. લવાદનો નિર્ણય અંતિમ રહેશે અને બંને પક્ષો પર બંધનકારક રહેશે."

અપીલકર્તાએ તેના તા. ૩૧.૧૨.૨૦૦૨ ના પત્ર અનુસાર કરાર સમાપ્ત કર્યો હતો. પ્રથમ પ્રતિવાદીએ તા. ૧૬/૧૮.૧૧.૨૦૦૦ ના દસ્તાવેજના રદકરણ માટે અને/અથવા તા. ૧૬/૧૮.૧૧.૨૦૦૦ ના દીર્ઘકાલીન વેચાણ અને ખરીદી કરાર, જેમાં મધ્યસ્થતા કલમનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેના સંબંધમાં આ જાહેર કરવા માટે કે કરારની શરતો અંતરાત્માને ઝંખે તેવી,

અયોગ્ય અને અતર્કસંગત છે તથા જાહેર નીતિના વિરોધમાં છે અને એ જ અતિપ્રભાવ હેઠળ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી પ્રારંભથી જ શૂન્ય, અમલમાં અયોગ્ય અને પાલન કરવા અસમર્થ છે તથા તેને અમલમાં મૂકી શકાય તેમ નથી, એવી ઘોષણાત્મક ડિક્કી અને પ્રતિષેધાજ્ઞા મેળવવા અપીલકર્તા વિરુદ્ધ દાવો દાખલ કર્યો હતો. અપીલકર્તાએ તે દાવામાં એવી અરજી કરી હતી કે વાદીને જાપાનના ટોક્યો શહેરમાં આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્ય મંડળ સમક્ષ ચાલી રહેલી મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી સમક્ષ હાજર રહેવા નિર્દેશ કરવામાં આવે. જોકે, આ અરજી અધિનિયમની કલમ ૮ હેઠળ કરવામાં આવી હતી.

નીચલી અદાલતે તા. ૨૯.૦૯.૨૦૦૩ના આદેશ દ્વારા આ નિષ્કર્ષે પહોંચી હતી કે અધિનિયમની કલમ ૮ હેઠળ અપીલકર્તાની અરજી મંજૂર કરવામાં આવવા પાત્ર છે. પરિણામે, પક્ષકારોને લવાદ માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા. નીચલી અદાલત સમક્ષ અપીલકર્તા તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કરારમાં લવાદ કલમ હોવાથી, કલમ ૮ ફરજિયાત સ્વરૂપની હોવાને કારણે અદાલતનો અધિકારક્ષેત્ર સમાપ્ત થઈ જાય છે અને તેથી અદાલતે વિવાદને લવાદને સોંપવો જ જોઈએ. જેમ અગાઉ નોંધાયું છે તેમ, કલમ ૪૫થી વિપરીત, લવાદ કરારની માન્યતા અંગેનો વાંધો કલમ ૮ હેઠળ દાખલ કરાયેલી અરજી સામે બચાવ તરીકે ઉઠાવી શકાય તેમ નથી. જણાય છે કે આ જ કારણસર અપીલકર્તાએ નીચલી અદાલત સમક્ષ આગ્રહ રાખ્યો હતો કે અધિનિયમની કલમ ૮ લાગુ પડે છે અને કલમ ૪૫ નહીં. આ સ્પષ્ટપણે ખોટી

જોગવાઈ હેઠળ અરજી દાખલ કર્યાનો કેસ નથી. નીચલી અદાલતે પણ આ ભૂલભરેલી માન્યતા હેઠળ કાર્યવાહી કરી હતી કે કલમ ૪૫ એવોર્ડ થયા પછી અમલમાં આવે છે, કારણ કે એવો રજૂઆત અપીલકર્તા દ્વારા તે અદાલત સમક્ષ કરવામાં આવી હોય તેમ જણાય છે.

નીચલી અદાલતના આદેશને, મધ્યસ્થતા માટે સંદર્ભ આપવાના આદેશ સામે અપીલની કોઈ જોગવાઈ ન હોવાને કારણે, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ દાખલ કરાયેલ અરજીએ આધારે પ્રથમ પ્રતિવાદીએ વડી અદાલત સમક્ષ પડકાર્યો હતો. વડી અદાલત સમક્ષ પણ અપીલકર્તા તરફથી એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે કલમ ૮ અને કલમ ૪૫ બંને લાગુ પડતી હોવાથી, અધિનિયમની કલમ ૮ હેઠળની અરજી યોગ્ય રીતે નીચલી અદાલત સમક્ષ કરવામાં આવી હતી અને અધિનિયમની કલમ ૪૫ લાગુ કરીને મામલાને મધ્યસ્થતા માટે સંદર્ભિત કરવા અંગે વિચાર કરતી વખતે અદાલતે કોઈ ભૂલ કરી નહોતી.

વડી અદાલતે આ પ્રશ્નનું પરીક્ષણ કર્યું કે, શું નીચલી અદાલતે કલમ ૪૫ લાગુ પાડી હતી કે નહીં અને જો પાડી હોય, તો શું તે તેની સાચી દૃષ્ટિએ પાડી હતી. વડી અદાલતે ઠરાવ્યું કે નીચલી અદાલતે અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળની અરજીનું પરીક્ષણ કરવું જોઈએ હતું, જે કરવામાં આવ્યું નહોતું. આ પરિસ્થિતિઓમાં, કેસના ગુણદોષમાં પ્રવેશ કર્યા વિના, વડી અદાલતે નીચલી અદાલતને અધિનિયમની કલમ ૪૫ લાગુ પાડી ત્યારબાદ અરજીનો તાજો

નિર્ણય કરવા દિશાનિર્દેશ આપ્યો. પરિણામે, આક્ષેપિત ચૂકાદા દ્વારા, નીચલી અદાલતનો તા. ૨૯.૦૯.૨૦૦૩ નો આદેશ રદ કરવામાં આવ્યો અને મામલો નીચલી અદાલતને તાજા નિર્ણય માટે પરત મોકલવામાં આવ્યો.

આ અદાલત સમક્ષ, પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોએ યોગ્ય રીતે એવો અભિગમ અપનાવ્યો છે કે માત્ર કલમ ૪૫ જ લાગુ પડે છે અને કલમ ૮ લાગુ પડતી નથી. સ્પષ્ટ છે કે નીચલી અદાલતે અધિનિયમની કલમ ૪૫ મુજબ અરજીનું કોઈ નિરાકરણ કર્યું નથી. અપીલકર્તાની અરજીના જવાબમાં પ્રથમ પ્રતિવાદીએ જે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો, તે મુજબ કરાર રદબાતલ, અમલઅયોગ્ય અથવા અમલમાં મુકવા અસમર્થ છે કે કેમ, તે પ્રશ્નમાં નીચલી અદાલતે પ્રાથમિક રીતે કે અંતિમ રીતે કોઈ વિચારણા કરી નથી. આથી, કલમ ૪૫ના તત્વોની દૃષ્ટિએ કોઈ નિરાકરણ થયું નહોતું. તેથી, અધિનિયમની કલમ ૪૫ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને અપીલકર્તાની અરજીના નવેસરથી નિરાકરણ માટે વડી અદાલતે આપેલ દિશાનિર્દેશમાં કોઈ ખામી દર્શાવી શકાય તેમ નથી. નીચલી અદાલત દ્વારા, પરંતુ પહેલા કલમ ૪૫ હેઠળની સત્તાના ઉપયોગમાં નિરાકરણની વ્યાપ્તિ નક્કી કર્યા બાદ, ઉક્ત અરજીનું ત્વરિત નિરાકરણ થાય તે માટે દિશાનિર્દેશો આપવાની પણ આવશ્યકતા છે.

અપીલકર્તા તરફથી શ્રી નરીમન દલીલ કરે છે કે ધારા ૪૫ હેઠળ ન્યાયિક સત્તાધિકારી દ્વારા કરવામાં આવતી વિચારણા, દાવાપત્ર તથા તે સાથે જોડાયેલા કોઈપણ દસ્તાવેજો, સંદર્ભ માટેની અરજીના જવાબ તથા તે સાથે

જોડાયેલા કોઈપણ દસ્તાવેજો અને પક્ષકારો દ્વારા દાખલ કરાયેલા સોગંદનામાંઓના પરીક્ષણના આધાર પર, મામલાના પ્રથમદ્રષ્ટ્યા દૃષ્ટિકોણથી થવી આવશ્યક છે. અદાલતે, અરજીઓ અને દસ્તાવેજોની પ્રથમદ્રષ્ટ્યા તપાસના આધારે, લવાઈ કરાર રદબાતલ છે કે શૂન્ય છે, અમલમાં ન રહેલો છે કે અમલપાત્ર નથી તે અંગે નિષ્કર્ષે પહોંચવું જોઈએ. વિદ્વાન વકીલ રજૂ કરે છે કે કેટલાક કેસોમાં ગુણદોષના આધારે અંતિમ નિર્ધારણ કરવા માટે પુરાવા નોંધવાની જરૂર પણ પડી શકે અને કાર્યવાહી સંપૂર્ણ સ્વરૂપની નીચલી અદાલતની સુનાવણી જેવી બની શકે, જેના કારણે અધિનિયમ ઘડવાનો મૂળ હેતુ જ નિષ્ફળ જાય. વધુમાં એવો આગ્રહ કરવામાં આવે છે કે જો આવા આક્ષેપો લવાઈ મંચ સમક્ષ અને/અથવા એવોર્ડ પછી અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવે, તો અંતિમ નિર્ધારણ તે સમયે કરી શકાય.

બીજી તરફ, પ્રથમ પ્રતિવાદીની તરફેણી, શ્રી ગણેશ દલીલ કરે છે કે અધિનિયમની કલમ ૪૫ નું એવું અર્થઘટન થવું જોઈએ કે જેથી પ્રારંભિક અડચણાનિવારક ખંડને તથા કલમ ૪૫ ની શબ્દરચનાને પૂર્ણ અસર મળે, જે તેમની અસર અને અમલમાં કલમ ૮ થી સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૪૫ નું એવું અર્થઘટન કરી શકાય નહીં કે તે કલમ ૮ થી અભિન્ન બની જાય. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કલમ ૪૫ હેઠળ, જો કરારની કાયદેસરતા અથવા વૈધતા અંગેનો પ્રશ્ન અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવે, તો અદાલતે તે પ્રશ્ન અંગે નિષ્કર્ષ આપવો જ પડે. દલીલ

એવી છે કે અદાલત મધ્યસ્થીને સંદર્ભિત કરવાનો આદેશ ત્યારે જ કરશે જ્યારે મધ્યસ્થી કરાર કાયદેસર અને માન્ય હોય. વધુમાં, એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે જો મધ્યસ્થી કરારની વૈધતા અંગેનો વાંધો ન્યાયિક સત્તાધિકારી સમક્ષ ઉઠાવવામાં ન આવે અને પક્ષકાર તે વાંધો મધ્યસ્થી મંચ સમક્ષ અને/અથવા ચુકાદા પછી, તે પક્ષકાર વિરુદ્ધ ચુકાદો આવે તેવી સ્થિતિમાં, ઉઠાવવાનું પસંદ કરે, તો તે ભિન્ન બાબત ગણાશે.

બે દૃષ્ટિકોણોમાંથી કયો યોગ્ય છે તે નિર્ધારિત કરવાનું આવશ્યક છે.

નોંધવું યોગ્ય છે કે અધિનિયમ અમલમાં આવતાં પહેલાં, વિદેશી એવોર્ડ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૩ માં કંઈક સમાન જોગવાઈ હતી, જેમાં અદાલતમાં ચાલતી કાર્યવાહી સ્થગિત રાખવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી, સિવાય કે કરાર રદબાતલ, અમલમાં ન રહી શકાય તેવો અથવા પાલન કરવામાં અસમર્થ હોય. ઉક્ત કલમ ૩ અને વર્તમાન કલમ ૪૫ વચ્ચેનો એકમાત્ર તાત્વિક ફરક એ છે કે પૂર્વવર્તી જોગવાઈમાં દાવાની કાર્યવાહીને સ્થગિત રાખવાની જોગવાઈ છે અને ઉત્તરવર્તી જોગવાઈમાં મામલો લવાઈને સંદર્ભિત કરવાની જોગવાઈ છે. આપણા હેતુઓ માટે, તે ફરકનું કોઈ પરિણામકારક મહત્વ નથી. અધિનિયમ ક્રમાંક ૪૭, ૧૯૭૩ દ્વારા સુધારાયેલ વિદેશી એવોર્ડ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૩ (અનાવશ્યક શબ્દો કાઢીને) નીચે મુજબ છે:

"૩. લવાઈને સંદર્ભિત કરવામાં આવનાર બાબતો અંગેની કાર્યવાહીનું સ્થગન.

— લવાઈ અધિનિયમ, ૧૯૪૦, અથવા નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮, માં

સમાવવામાં આવેલ કોઈપણ જોગવાઈ હોવા છતાં, જો અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ સંમેલનના અનુચ્છેદ ૨ લાગુ પડે તેવી કોઈ સંમતિના કોઈ પક્ષકાર દ્વારા, તેવી સંમતિના કોઈ અન્ય પક્ષકાર વિરુદ્ધ, એવી સંમતિમાં લવાદને સંદર્ભિત કરવા માટે સંમત થયેલી કોઈ બાબત અંગે, કોઈ અદાલતમાં કોઈ કાનૂની કાર્યવાહી આરંભવામાં આવે, તો તેવી કાનૂની કાર્યવાહીનો કોઈપણ પક્ષકાર હાજરી નોંધાવ્યા પછી અને લેખિત જવાબ રજૂ કરવા પહેલાં અથવા કાર્યવાહી દરમિયાન કોઈ અન્ય પગલું ભરતાં પહેલાં, કોઈપણ સમયે, કાર્યવાહી સ્થગિત કરવા માટે અદાલતમાં અરજી કરી શકશે અને અદાલત, જ્યાં સુધી તે બાબતે સંતુષ્ટ ન થાય કે સંમતિ રદબાતલ છે, અમલક્ષમ નથી અથવા તેનો અમલ થઈ શકે તેમ નથી, અથવા જે બાબત સંદર્ભિત કરવા માટે સંમત થયા છે તેના સંબંધે પક્ષકારો વચ્ચે હકીકતમાં કોઈ વિવાદ નથી, ત્યાં સુધી, કાર્યવાહી સ્થગિત કરવાનો આદેશ કરશે.”

બંને કલમોની શરૂઆત એક અપ્રતિબંધક ઉપબંધથી થાય છે, જે તેમાં સમાયેલ જોગવાઈઓને અગ્રતા આપતી અસર આપે છે અને એક કિસ્સામાં આર્બિટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૯૪૦માં સમાવિષ્ટ વિરોધાભાસી કોઈ પણ બાબત ઉપર, અથવા બીજા કિસ્સામાં અધિનિયમના ભાગ ૧ અથવા દીવાની કાર્યવાહી સંહિતા ઉપર, તેને પ્રબળ બનાવે છે. વધુમાં, આર્બિટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૯૪૦ની કલમ ૩૪થી ભિન્ન રીતે, જે અદાલતને વિવેકાધિકાર આપે છે, જેમ કે અગાઉ નોંધાયું છે, કલમ ૩માં અનિવાર્ય અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં

આવ્યો છે અને જો તેમાં નિર્દિષ્ટ શરતો પૂર્ણ થાય તો કરારના પક્ષકાર દ્વારા શરૂ કરાયેલ કાનૂની કાર્યવાહી સ્થગિત કરવાનો આદેશ પસાર કરવો અદાલત માટે ફરજિયાત બનાવે છે.

નોન ઓબ્સ્ટાન્ટે કલમ એ એક વિધાનિક ઉપાય છે, જેનો સામાન્ય અર્થ એવો લેવામાં આવે છે કે તે અમુક જોગવાઈઓને, તે જ અધિનિયમમાં અથવા અન્ય કોઈ અધિનિયમમાં રહેલી વિરોધાભાસી જોગવાઈઓ ઉપર અગ્રતા આપીને પ્રભાવી બનાવે, એટલે કે, તમામ વિરોધી જોગવાઈઓના અમલને ટાળવા માટે. [યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિ. જી.એમ. કોકિલ અને અન્ય[૧૯૮૪] સપ્લી. એસસીસી ૧૯૬].

કલમ ૪૫માં પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે મોકલવાના સંબંધમાં 'કરશે' એવો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, જો સુધી ન્યાયિક સત્તા એ નિષ્કર્ષે ન પહોંચે કે ઉક્ત કરાર રદબાતલ છે, અમલયોગ્ય નથી અથવા અમલમાં મૂકી શકાય તેવો નથી. 'કરશે' શબ્દનો તેના સામાન્ય અર્થમાં અર્થ ફરજિયાત થાય છે અને અદાલતે સામાન્ય રીતે તે જ અર્થઘટન સ્વીકારવું જોઈએ, જો સુધી આવું અર્થઘટન કોઈ વિસ્મયજનક અથવા અસુવિધાજનક પરિણામ તરફ દોરી જતું ન હોય અથવા વિધાનમંડળના આશય સાથે વિસંગત ન હોય, જે અધિનિયમના અન્ય ભાગોમાંથી ગ્રહણ કરવો પડે. [ખૂબ ચંદ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન અને અન્ય] AIR (૧૯૬૭) SC ૧૦૭૪].

કલમ ૪૫ માં આવતા 'શેલ' અને 'અનલેસ' શબ્દો એ ફરજિયાત બનાવે છે કે પક્ષકારોને લવાદ માટે મોકલતા પહેલાં, ન્યાયિક સત્તાધિકારીને આ બાબતે સંતોષ થવો જોઈએ કે લવાદ કરાર રદબાતલ, અમલશૂન્ય અથવા અમલમાં મૂકી શકાય તેમ ન હોય એવો નથી. બ્રેસ ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન ઓફ મોનરોવિયા, બર્મ્યુડા વિ. ઓરિએન્ટ મિડલ ઈસ્ટ લાઈન્સ લિમિટેડ, સાઉદી અરેબિયા અને અન્યમાં આ અદાલતે આ મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"કોઈ કરારબદ્ધ રાજ્યની અદાલત, જ્યારે તેવા વિષયમાં દાખલ કરાયેલી કાર્યવાહી તેના સમક્ષ આવે કે જેના સંબંધમાં પક્ષકારોએ અનુરોધ ર ના અર્થમાં કરાર કર્યો હોય, ત્યારે તે પક્ષકારોમાંથી એકના વિનંતીપત્ર પર મામલો લવાદને સુપરત કરશે, જો સુધી તેને એવું ન જણાય કે તે કરાર રદબાતલ છે, અમલયોગ્ય નથી અથવા અમલમાં મૂકવામાં અસમર્થ છે."

જો કોઈ કાયદાની તે આવશ્યકતાઓ, જે કોઈ કાર્ય કઈ રીતથી કરવાનું છે તે નિર્ધારિત કરે છે, નિષેધાત્મક ભાષામાં વ્યક્ત કરવામાં આવી હોય, અર્થાત્ જો કાયદો એમ જોગવાઈ કરે છે કે તે કાર્ય આવી રીતથી જ અને અન્ય કોઈ રીતથી નહીં કરવામાં આવે, તો એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે આવી આવશ્યકતાઓ તમામ પરિસ્થિતિઓમાં નિરપવાદરૂપે અનિવાર્ય હોય છે, અને તેમની અવગણના કરવામાં આવે તો સમગ્ર કાર્યવાહી અમાન્ય બની જાય છે. (કેઈઝ ઓન સ્ટેટ્યુટ લૉ; ૭મું સં., પાનું ૨૬૩ પર).

ધારા ૪૫ સ્પષ્ટ છે; તેમાં કોઈ શંકા, અસ્પષ્ટતા અથવા અનિશ્ચિતતા નથી.

હવે, હું રેનુસાગર પાવર કો. લિ. વિ./સ. જનરલ ઇલેક્ટ્રિક કો. અને અન્યના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકું, જેમાં વિદેશી એવોર્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૩ ના અર્થઘટનનો વિચારણા માટે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો હતો. મધ્યસ્થી કરારના પક્ષકારોમાંથી એકે મધ્યસ્થી કલમનો આશરો લીધો હતો જ્યારે બીજા પક્ષે એવો જાહેરખબરનો દાવો દાખલ કર્યો હતો કે મધ્યસ્થીને સંદર્ભિત કરાયેલ દાવાઓ મધ્યસ્થી કરારની વ્યાપ્તિની બહાર હતાં અને બીજા પક્ષકારને તે દાવાઓ મધ્યસ્થીને સંદર્ભિત કરવાનો અધિકાર નહોતો, તથા મધ્યસ્થી કલમનો આશરો લેનાર પક્ષકાર અને મધ્યસ્થીને મામલામાં આગળ વધતા અટકાવવા પ્રતિબંધાજ્ઞા માટે અનુસંગિક પ્રાર્થનાઓ કરી હતી અને વચગાળાનો આદેશ મેળવ્યો હતો. બીજા પક્ષે વિદેશી એવોર્સ (માન્યતા અને અમલ) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૩ હેઠળ દાવામાંની કાર્યવાહી સ્થગિત કરવાની અને મામલામાં અપાયેલ વચગાળાની રાહત રદ કરવાની પ્રાર્થના સાથે અરજીફરિયાદ દાખલ કરી હતી. વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે કલમ ૩ હેઠળની અરજીફરિયાદ મંજૂર કરી અને દાવાની કાર્યવાહી સ્થગિત કરી તેમજ વચગાળાની રાહત રદ કરી. તે આદેશ વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા યથાવત્ રાખવામાં આવ્યો હતો. આ અદાલત સમક્ષ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, જો કલમ ૩ હેઠળની અરજીફરિયાદમાં સ્થગિતી આપવામાં આવે, તો તે

દરેક હેતુ માટે દાવાને નિષ્પ્રાણ બનાવી દેશે અને દાવામાં નક્કી કરવા માટે કશું જ બાકી રહેશે નહીં, કારણ કે દાવો અનિશ્ચિત અવધિ માટે સ્થગિત રહેશે અથવા વૈકલ્પિક રીતે કારણ કે મુદ્દા અંગેનો નિર્ણય દાવામાં પૂર્વનિર્ણિત પ્રશ્ન તરીકે કાર્ય કરશે, અને તેથી માત્ર પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ લીધેલા અભિપ્રાય અથવા દાવાઓના મધ્યસ્થીયોગ્ય હોવાના મુદ્દે આંશિક નિષ્કર્ષના આધારે એવો પ્રભાવ પેદા કરે તેવી સ્થિતિની રાહત આપવી જોઈએ નહીં. અન્ય શબ્દોમાં, એવો તર્ક રજૂ થયો હતો કે કલમ ૩ હેઠળની અરજીફરિયાદ દાવાઓના મધ્યસ્થીયોગ્ય હોવાના પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવા માટે યોગ્ય તબક્કો બની શકે નહીં, પરંતુ તેનો નિર્ણય દાવામાં ત્યારે થવો જોઈએ જ્યારે તેનો અંતિમ વિચારણારૂપે નિરાકરણ કરવામાં આવે.

આ વાંધો નામંજૂર કરતાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે:

“જો કલમ ૩ની જોગવાઈઓ તેમજ નિર્ધારિત ચુકાદાઓમાંથી ઉપજતી કાનૂની સ્થિતિનું ધ્યાનમાં લેવામાં આવે, તો આ દલીલમાં કોઈપણ સાર નથી એવું જણાશે. અલાહાબાદ વડી અદાલતે દર્શાવ્યા મુજબ, ફોરેન એવોર્ડ્સ અધિનિયમની કલમ ૩ હેઠળ અથવા આર્બિટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૯૪૦ની કલમ ૩૪ હેઠળ દાવાની કાર્યવાહી પર સ્થગિતી આપવાથી, વ્યવહારુ હેતુઓ માટે દાવાનો અંતિમ નિકાલ થઈ જાય એવો અસરકારક પરિણામ આવતું હોઈ શકે. પરંતુ તેથી એ કારણ ઉભું થતું નથી કે સંબંધિત કાનૂની જોગવાઈ અદાલતને એવું કરવા કહેતી હોય ત્યારે અદાલતે સ્થગિતીનો રાહત ઇનકાર

કરવો જોઈએ. અહીં આપણે કલમ ૩ સાથે સંબંધિત છીએ, જે એવી જોગવાઈ કરે છે કે જો આ કલમની શરતો પૂર્ણ થતી હોય તો અદાલત માટે કાનૂની કાર્યવાહી સ્થગિત રાખવી ફરજિયાત બને છે, અને વધુમાં, આ કલમ પોતે જ એ માંગે છે કે કોઈપણ સ્થગિતી મંજૂર કરવામાં આવે તે પહેલાં અદાલત આ બાબતે સંતુષ્ટ હોવી જોઈએ કે પંચનિર્ણય કરાર માન્ય, પ્રવર્તમાન અને અમલમાં મૂકી શકાય એવો છે અને જે મુદ્દાઓ પંચનિર્ણયને સોંપવા માટે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે તે બાબતે પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદો અસ્તિત્વમાં છે [અગાઉ ઉલ્લેખિત શરતો (૫) અને (૬)]. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, આ કલમ પોતે જ દર્શાવે છે કે આ શરતો અંગે અદાલતે સંપૂર્ણ રીતે સંતુષ્ટ થવાનો યોગ્ય તબક્કો કલમ ૩ની અરજીમાં સ્થગિતીનો રાહત મંજૂર કરતા પહેલાંનો છે, અને અદાલત આ શરતો વિષે માત્ર પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ અથવા તે સંબંધિત આંશિક નિષ્કર્ષના આધારે સંતુષ્ટ થાય એવો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. આ મુદ્દાઓ પર (જે કયા ઉઠાવવામાં આવ્યા હોય તે) પક્ષકારોએ તેમનું સમગ્ર સામગ્રી અદાલત સમક્ષ મૂકવાની હોય છે અને અદાલતે તેવી સામગ્રીનો વિચાર કર્યા પછી તેના પર પોતાનું નિષ્કર્ષ નોંધવાનું હોય છે.

[અમારા દ્વારા ભાર આપવામાં આવ્યો છે]

ફકરા ૫૯ માં અદાલતે વધુમાં નોંધ્યું કે:

"એવું કહી શકાય કે, મધ્યસ્થતા અધિનિયમ, ૧૯૪૦ ની ધારા ૩૪ હેઠળ, જ્યાં મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં હોય ત્યાં કાનૂની કાર્યવાહી પર સ્થગિતી

આપવાના વિષયમાં અદાલતને વિવેકાધિકાર અપાયેલો છે, છતાં સ્થિતિ આપતા પહેલાં અદાલતે પોતાને આ બાબતે તૃપ્ત કરવી આવશ્યક છે કે મધ્યસ્થતા કરાર હકીકતમાં તેમજ કાનૂની રીતે અસ્તિત્વમાં છે અને પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદો તે બાબતો સંબંધિત છે જેઓને મધ્યસ્થતા માટે સંદર્ભિત કરવા અંગે સંમતિ આપવામાં આવી હતી.”

પ્રશ્ન એ છે : કલમ ૪૫માં જે પરિભાષાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તે કરતાં સંસદનો આશય ભિન્ન હતો કે નહીં— જ્યારે અગાઉના અધિનિયમમાં આવેલા શબ્દોને સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અધિકૃત અર્થઘટન પ્રાપ્ત થઈ ચૂક્યું હોય (રેનુસાગર કેસમાં કલમ ૩૦નું અર્થઘટન), ત્યારે અનુવર્તી અધિનિયમમાં સમાન પરિસ્થિતિમાં એ જ શબ્દોના ઉપયોગથી એવી દૃઢ અનુમાનધારણા ઊભી થાય છે કે સંસદનો આશય એ જ હોય છે કે અનુવર્તી અધિનિયમમાં આવેલા આ શબ્દોના નિર્માણ માટે પણ એ જ અર્થઘટન અનુસરવું જોઈએ:

"ડી' એમ્ડન વિ./એસ. પેડર, ૧૯૦૪ ૧ સી.એલ.આર. ૮૧, ૧૦૦, પ્રતિ ટ્રિફ્થ્સ સી. જે.:" જ્યારે વિધાનાત્મક અધિનિયમનની કોઈ નિશ્ચિત રચના, જેને ન્યાયિક નિર્ણય દ્વારા અથવા દીર્ઘકાલીન પ્રથાના અનુસરણથી અધિકૃત અર્થઘટન પ્રાપ્ત થયું હોય, પછીના કાયદાના ઘડતરમાં અપનાવવામાં આવે છે, ત્યારે અર્થઘટનનો આ એક સુસંગત નિયમ છે કે એમ માનવું કે તે રીતે અપનાવવામાં આવેલા શબ્દોને વિધાનમંડળે એ જ અર્થમાં વાપરવા ઇચ્છ્યા હતા, જે અર્થ અગાઉ તેમના પર મૂકવામાં આવ્યો હતો.”

"લોર્ડ મેકમિલિયનના અનુસાર, 'જો સંસદનો કોઈ અધિનિયમ તે જ વિષયને સંબોધિત કરતો હોય, અને તે જ હેતુથી તેમજ તે જ ઉદ્દેશ માટે પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, તો અર્થઘટનનો સુરક્ષિત અને સર્વવિદિત નિયમ એવો છે કે એવો અનુમાન કરવો કે વિધાનમંડળ જ્યારે એવા સર્વવિદિત શબ્દોનો ઉપયોગ કરે છે, જેઓ વિષે સર્વવિદિત નિર્ણયો આપવામાં આવ્યા છે, ત્યારે તે શબ્દોનો ઉપયોગ તે જ અર્થમાં કરે છે, જે અર્થ તે નિર્ણયો દ્વારા તેમને અપાયો છે'."

બંગાલ ઈમ્યુનિટી કો. લિ. વિ./સ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર [૧૯૫૫] ૨
SCR ૬૦૩માં, વેંકટરામા અચ્ચર, ન્યાયાધીશે જણાવ્યું હતું કે:

"આ અર્થઘટનનો સુસ્થાપિત નિયમ છે કે જ્યારે કોઈ અધિનિયમ રદ કરવામાં આવે અને પુનઃઅધિનિયમિત કરવામાં આવે અને રદ કરાયેલા અધિનિયમના શબ્દો નવા અધિનિયમમાં પુનરુત્પાદિત કરવામાં આવે, ત્યારે તેમનું અર્થઘટન તે જ અર્થમાં કરવું જોઈએ જે રદ કરાયેલા અધિનિયમ હેઠળ અદાલતો દ્વારા ન્યાયિક રીતે તેમને અપાયેલું હતું, કારણ કે વિધાનમંડળને અદાલતો દ્વારા આ શબ્દો પર મુકવામાં આવેલા અર્થઘટનનો પરિચય હતો એવો અનુમાન કરવામાં આવે છે, અને જ્યારે તે જ શબ્દો ફરીથી વપરાય છે, ત્યારે એવું માનવું પડે કે અદાલતે તેમના પર મૂકેલું અર્થઘટન વિધાનમંડળની મનોદશાને યોગ્ય રીતે પ્રતિબિંબિત કરે છે એમ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે."

વધુમાં, વર્તમાન સમયના પડકારોને પહોંચી વળવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થી વ્યવસ્થાને અદ્યતન બનાવવાના હેતુથી અધિનિયમનો ભાગ ર ઘડવામાં આવ્યો હતો. જો વિધાનમંડળનો અદાલતોની લઘુત્તમ ભૂમિકા રાખવાનો આશય હોત, તો તેણે કલમ ૪૫ને તેની વર્તમાન રચના કરતાં કલમ ૮ના સ્વરૂપને વધુ અનુરૂપ રીતે ઘડેલી હોત.

ઉપર નોંધવામાં આવેલી વિદેશી એવોર્ડ અધિનિયમની કલમ ૩, ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનના અનુચ્છેદ ૨(૩) ને અનુરૂપ હતી, જે નીચે મુજબ છે:

"ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનનો અનુચ્છેદ ૨

(૧) ***

(૨) ***

(૩) આ કલમના અર્થમાં પક્ષકારોએ કરાર કર્યો હોય એવા વિષય સંબંધિત દાવામાં, કરારકર્તા રાજ્યની અદાલત સમક્ષ કાર્યવાહી ઉપસ્થિત થાય ત્યારે, પક્ષકારોમાંથી એકના વિનંતિ પર, તે અદાલત પક્ષકારોને લવાદને સોંપશે, જો સુધી તેને એવું ન જણાય કે ઉક્ત કરાર રદબાતલ છે, અમલયોગ્ય નથી અથવા તેનો અમલ થઈ શકતો નથી."

ઉપરોક્ત જોગવાઈનું કલમ ૪૫ માં નોંધપાત્ર રીતે પુનરુત્પાદન કરવામાં આવ્યું છે.

સ્પષ્ટ છે કે કલમ ૪૫, જ્યારે ન્યાયિક સત્તાધિકારી સમક્ષ વિષય આવે છે, ત્યારે તે કલમમાં નિર્ધારિત મુજબ મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતા અંગે નિષ્કર્ષ નોંધવાની ફરજ મૂકે છે અને કલમની ભાષામાંથી કે અન્યથા ક્યાંયથી પણ એવું સૂચિત થતું નથી કે નોંધવાનો નિષ્કર્ષ માત્ર પ્રથમદષ્ટિયા અથવા ઉપરથી જોતા પૂરતો જ હોવો જોઈએ.

એ સાચું છે કે કલમ ૫ તેમાં નિર્ધારિત રીતે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપને મર્યાદિત કરે છે. તે અદાલતી કાર્યવાહી દરમિયાન થનારી વિલંબની શક્યતાઓને ઘટાડીને લવાઈ પ્રક્રિયાને વેગ આપે છે. પરંતુ, તે જ સમયે, એ પણ સ્પષ્ટ છે કે ભલે કલમો ૮ અને ૪૫ બંને પક્ષકારોને લવાઈમાં મોકલવાની ન્યાયિક સત્તાની શક્તિ સાથે સંબંધિત હોય, તો પણ પહેલાની જોગવાઈ, જે દેશીય લવાઈ સાથે સંબંધિત છે, તેમાં તે તબક્કે લવાઈ કરારની માન્યતાની તપાસ કરવા અંગે કોઈ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી, જ્યારે કલમ ૪૫ હેઠળ, જે ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન લાગુ પડતા લવાઈ સાથે સંબંધિત છે, તેમાં કલમ ૪૫માં દર્શાવેલી રીત મુજબ લવાઈ કરારની માન્યતાની તપાસ કરવા માટે વિશિષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. બંને જોગવાઈઓની રચના ભિન્ન છે, જોકે બંનેનો હેતુ પક્ષકારોને લવાઈમાં મોકલવાનો છે, પરંતુ એક કિસ્સામાં દેશીય લવાઈ અને બીજા કિસ્સામાં આંતરરાષ્ટ્રીય લવાઈ છે. કલમ ૮માં એવી જોગવાઈ છે કે અરજી વિવાદના તત્ત્વ સંબંધિત પ્રથમ નિવેદન રજૂ કરતી વેળા કરતાં મોડી ન કરવામાં આવે, જ્યારે કલમ ૪૫ હેઠળ આવી કોઈ મર્યાદા નથી. તેનો સ્પષ્ટ

કારણ એ છે કે જ્યાં સુધી દેશીય લવાદનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી વિધાનમંડળનો આશય વિવાદોને ઝડપી રીતે લવાદ પંચ સમક્ષ મોકલવાનો હતો અને મોટા ભાગના મુદ્દાઓ લવાદકારો સમક્ષ અથવા એવોર્ડ બાદ ઉઠાવવા માટે છોડવામાં આવ્યા હતા. જોકે, વિદેશી લવાદના કિસ્સામાં, વિધાનમંડળે પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી લવાદ કરારની માન્યતા સંબંધિત પ્રશ્નની તપાસ અદાલત દ્વારા કરાવવાનો મુદ્દો ખુલ્લો રાખ્યો. આ ભિન્નતાનું એક મુખ્ય કારણ એવા લવાદોમાં થતો ભારે ખર્ચ છે, જે કલમ ૪૫માં નિર્ધારિત રીત મુજબ લવાદ કરાર અમાન્ય ઠરવાનો હોય તો અનાવશ્યક સાબિત થઈ શકે.

ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં લેતા, ઉદાર અભિગમ અપનાવીને અને ન્યાયિક સત્તાધિકારી દ્વારા કરારની માન્યતા અંગેનું નિર્ધારણ માત્ર પ્રથમદષ્ટિયા દૃષ્ટિકોણ સુધી મર્યાદિત રાખવું, તેમાં કોઈપણ દ્વિઅર્થીતા અથવા અસ્પષ્ટતા ન હોવા છતાં, કલમ ૪૫ માં શબ્દો ઉમેરવા બરાબર ગણાશે.

પરંપરાગત અભિગમ એવો રહ્યો છે કે જ્યાં મધ્યસ્થતા કરાર હોવા છતાં કોઈ વિવાદ અદાલત સમક્ષ લાવવામાં આવ્યો હોય ત્યાં અદાલતને મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વ અને તેની માન્યતા અંગે સંપૂર્ણપણે નિર્ણય કરવા દેવામાં આવે. આ અભિગમથી એ સુનિશ્ચિત થાય છે કે પક્ષકારો અમાન્ય કરારના આધારે કાર્યવાહી આગળ ન વધારે, કારણ કે તેવી કાર્યવાહી ઘણો સમય અને ખર્ચ સામેલ કરતી નિષ્ફળ કસરત સાબિત થાય. જોકે, કેટલાક દેશોમાં પરંપરાગત અભિગમમાં ફેરફાર થયો છે. ઉદાર અભિગમ, જે કાયદાકીય

જોગવાઈઓ દ્વારા તેમજ ન્યાયિક અર્થઘટન દ્વારા અનેક કાનૂની પદ્ધતિઓમાં વધતી જતી સ્વીકૃતિ મેળવે છે, તે એવો છે કે મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતાની સમીક્ષા માત્ર પ્રથમદર્શી સ્તર સુધી મર્યાદિત રાખવી. અંતિમ સમીક્ષા માટે પક્ષકારો મધ્યસ્થ મંચ સમક્ષ અથવા એવોર્ડ પછી મુદ્દો ઉઠાવી શકે.

૧૯૮૭ના સ્વિસ ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાના અધિનિયમમાં એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે "જો પક્ષકારોએ મધ્યસ્થતાપાત્ર વિવાદને આવરી લેતો મધ્યસ્થતા કરાર કર્યો હોય, તો તે અંગે કાર્યવાહી હાથ ધરનાર સ્વિસ અદાલત અધિકારક્ષેત્ર સ્વીકારવાનો ઇનકાર કરશે, સિવાય કે: બ. અદાલત એવો નિષ્કર્ષ કરે કે મધ્યસ્થતા કરાર રદબાતલ છે, અમલયોગ્ય નથી અથવા તેનો અમલ કરી શકાય તેમ નથી" (અનુચ્છેદ ૭). આ જોગવાઈઓનો સહેલાઈથી એવો અર્થ કાઢી શકાય કે મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં હોવા છતાં વિવાદના ગુણદોષ અંગે કાર્યવાહી હાથ ધરનાર અદાલતે તે કરારની કાર્યક્ષમતા સંબંધિત પ્રશ્નનો સંપૂર્ણપણે વિચાર કરવો પડે. પરંતુ, થોડા સંકોચ પછી, સ્વિસ ફેડરલ ટ્રિબ્યુનલએ એવો અર્થ સ્વીકાર્યો કે આ જોગવાઈઓ કાર્યવાહી શરૂ થતી વેળાએ અદાલતની સમીક્ષાને માત્ર મધ્યસ્થતા કલમના અસ્તિત્વ અને કાર્યક્ષમતાની પ્રથમદર્શી ચકાસણી સુધી મર્યાદિત કરે છે. (આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થતા વિષે કુશાર્દ ગાયાર્દ ગોલ્ડમેન – એમાન્યુઅલ ગાયાર્દ અને જોન સેવેજ, સંપા. ૧૯૯૯, પરા ૬૭૫, પૃષ્ઠ ૪૦૯)

ફેન્ટ દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતા મુજબ (જે દેશીય તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય બંને મધ્યસ્થતા પર લાગુ પડે છે), જ્યાં મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં હોય ત્યાં, શરતે કે વિવાદના મૂળ મુદ્દાઓ પહેલેથી જ મધ્યસ્થ પંચ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા હોય, અદાલતો પોતાના અધિકારક્ષેત્રનો ઇનકાર કરવા બાધ્ય છે. વિવાદ મધ્યસ્થ પંચ સમક્ષ ન હોય ત્યારે પણ, જ્યાં સુધી મધ્યસ્થતા કરાર "સ્પષ્ટપણે અમાન્ય" ન હોય ત્યાં સુધી ફેન્ટ અદાલતોએ પણ અધિકારક્ષેત્રનો ઇનકાર કરવો જ પડશે. મૂળભૂત રીતે આ મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતાની પ્રથમદ્રષ્ટિએ સમીક્ષા સમાન છે. તે જ રીતે, આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થતા બાબતની યુરોપિયન કન્વેન્શન (૧૯૬૧) ની કલમ ૬(૨) પણ પ્રથમદ્રષ્ટિએ ધોરણ સ્વીકારે છે, અને તે મુજબ, જો તેના વિરુદ્ધ "યોગ્ય અને સબળ કારણો" ન હોય તો અદાલતો મધ્યસ્થતા કરારની પ્રારંભિક માન્યતા/અસ્તિત્વનો નિર્ધારણ કરશે નહીં.

વ્યાપારી બાબતોમાં મધ્યસ્થતા કલમો અંગેનો જિનીવા પ્રોટોકોલ (૧૯૨૩) (અનુચ્છેદ ૪, પરિચ્છેદ ૧), ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન (અનુચ્છેદ ૨, પરિચ્છેદ ૩) તેમજ યુએનસિટ્રાલનું મોડેલ કાનૂન (અનુચ્છેદ ૮), અધિનિયમની કલમ ૪૫ની જેમ, એવા સમાન દ્વિઅર્થી શબ્દપ્રયોગ ધરાવે છે, જે બંને અર્થઘટનો માટે સમર્થ છે. એ સાચું છે કે સામાન્ય કાયદાની બે અધિકારક્ષેત્રોની અદાલતો, ઓન્ટારિયો અને હોંગ કોંગ, જેઓએ પોતાનો

કાયદો યુએનસિટ્રાલ મોડેલ કાનૂન પર (ભારતની જેમ) આધારિત રાખ્યો છે, તેમણે આ મુદ્દે ઉદાર અભિગમ અપનાવ્યો છે.

પેસિફિક ઇન્ટરનેશનલ લાઇન્સ (પીટીઈ) લિ. વિ. સિનલિઅન મેટલ એન્ડ મિનરલ્સ કો. લિ. માં, હોંગકોંગની વડી અદાલત (વર્ષપુસ્તક ઓફ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન, ખંડ ૧૮, ૧૯૯૩, પૃષ્ઠ ૧૮૦) સમક્ષ આ પ્રશ્ન વિચારાધીન હતો કે, કેસના તથ્યોના આધારે, યુએનસિટ્રાલ મોડેલ કાયદાની કલમ ૭ ના અર્થમાં લવાઈ કરાર અસ્તિત્વમાં હતો કે નહીં; જે કલમ લવાઈ કરારની વ્યાખ્યા અને સ્વરૂપ સાથે સંબંધિત છે અને આ મુજબ વાંચાય છે:

"કલમ ૭. લવાઈ કરારની વ્યાખ્યા અને સ્વરૂપ

(૧) "પંચાયત કરાર" એ પક્ષકારો દ્વારા એવો કરાર છે કે તેઓ તેમની વચ્ચે નિર્ધારિત કાનૂની સંબંધના સંદર્ભમાં ઊભા થયેલા અથવા ભવિષ્યમાં ઊભા થઈ શકતા તમામ અથવા અમુક વિવાદોને, તે કરારજન્ય હોય કે ન હોય, પંચાયત સમક્ષ નિરાકરણ માટે રજૂ કરશે. પંચાયત કરાર, કરારમાં સમાવાયેલ પંચાયત કલમના સ્વરૂપમાં અથવા અલગ કરારના સ્વરૂપમાં હોઈ શકે છે.

(૨) લવાઈ કરાર લેખિતમાં હોવો જોઈએ. કોઈ કરાર લેખિતમાં ગણાશે જો તે પક્ષકારો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત દસ્તાવેજમાં સમાવાયેલ હોય અથવા પત્રો, ટેલેક્સ, તારસંદેશો અથવા દૂર સંચારના અન્ય એવા સાધનોના આદાનપ્રદાનમાં સમાવાયેલ હોય જે કરારનો અભિલેખ પૂરો પાડે છે, અથવા દાવો અને બચાવના નિવેદનોના આદાનપ્રદાનમાં સમાવાયેલ હોય જેમાં કરારના

અસ્તિત્વનો આક્ષેપ એક પક્ષકાર દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય અને બીજા દ્વારા તેનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો ન હોય. કરારમાં લવાઈ કલમ ધરાવતા દસ્તાવેજનો ઉલ્લેખ, લવાઈ કરાર બને છે, શરતે કે કરાર લેખિતમાં હોય અને એવો ઉલ્લેખ એવો હોય કે તે કલમ કરારનો ભાગ બની જાય."

પક્ષકારોએ એક દલાલ મારફતે મધ્યસ્થતા કલમ ધરાવતો ચાર્ટર પાર્ટી કરાર કર્યો હતો. જહાજ કંપનીએ નિશ્ચિત રકમ અંગે દાવો કર્યો હતો. મધ્યસ્થતા કલમમાં એવી જોગવાઈ હતી કે એક મધ્યસ્થની નિમણૂક શિપિંગ કંપની દ્વારા અને બીજા મધ્યસ્થની નિમણૂક ચાર્ટર્સ દ્વારા કરવી. ચાર્ટર્સ તેમના મધ્યસ્થની નિમણૂક કરવામાં નિષ્ફળ ગયા, તેથી શિપિંગ કંપનીએ ચાર્ટર્સની તરફથી મધ્યસ્થની નિમણૂક કરવા માટે વડી અદાલતનો આશરો લીધો. ચાર્ટર્સે એ વાંધો ઉઠાવ્યો કે પક્ષકારો વચ્ચે કોઈ માન્ય મધ્યસ્થતા કલમ નહોતી. ચાર્ટર્સની દલીલ એવી હતી કે તેમણે ચાર્ટર પાર્ટી કરાર શિપિંગ કંપની સાથે નહીં પરંતુ દલાલ સાથે કર્યો હતો, અને શિપિંગ કંપનીએ દલાલોને કોઈપણ કરારમાં પ્રવેશવાની સત્તા આપી હોવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. અદાલતે એવો સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કર્યો કે "જો અદાલત આ બાબતે સંતુષ્ટ થાય કે તે પ્રતિપાદનને સમર્થન આપવા માટે 'સ્પષ્ટપણે દલીલપાત્ર' પ્રકરણ છે અને મોડેલ કાયદાના કલમ ૭નું પાલન કરતો મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં હતો, તો અદાલતે આ સંપૂર્ણ જાણ સાથે મધ્યસ્થની નિમણૂક કરવાની કાર્યવાહી કરવી જોઈએ કે પ્રતિવાદીઓને મધ્યસ્થ સમક્ષ આ મુદ્દો ઉઠાવવાથી રોકવામાં નહીં આવે અને

તે પ્રાથમિક નિર્ણયના અનુસંધાને અદાલત દ્વારા બાબતનો પુનર્વિચાર કરાવી શકાશે."

અદાલતે દસ્તાવેજોની તપાસ કર્યા બાદ અને પરિસ્થિતિની વ્યાપારિક વાસ્તવિકતાને ધ્યાનમાં લઈને આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી કે અરજદારો, એટલે કે શિપિંગ કંપનીએ, મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વના સમર્થનમાં 'મજબૂત રીતે દલીલયોગ્ય પ્રકરણ' સ્થાપિત કર્યું છે. અદાલતે આગળ નોંધ્યું કે "સ્પષ્ટપણે મારા માટે આ મુદ્દામાં કોઈ વિશેષ વિગતથી પ્રવેશ કરવો શક્ય બન્યું નથી અને ખરેખર સમગ્ર મુદ્દો સોગંદનામા આધારિત પુરાવાથી હાથ ધરવામાં આવ્યો છે. મારા સમક્ષ એવો કોઈ દસ્તાવેજ નથી કે જે દર્શાવે કે વર્લ્ડ એસને પ્રતિવાદી દ્વારા તેના ફિક્સચર સંબંધે તેમના તરફથી કાર્ય કરવા માટે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા હતા અથવા અધિકૃત કરવામાં આવ્યા હતા, છતાં હું એ માનવા તૈયાર નથી કે આવો દસ્તાવેજ પુરાવો અસ્તિત્વમાં નથી. મધ્યસ્થકર્તાને આ મુદ્દામાં પ્રવેશ કરીને તેનો ઉકેલ લાવવો પડશે, પરંતુ મારી દૃષ્ટિએ હું આ તબક્કે સંતુષ્ટ છું કે મોડલ કાયદાની કલમ ૭નું પાલન કરવામાં આવ્યું છે અને આ પક્ષકારો વચ્ચે મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં છે." આ રીતે, અદાલતે મધ્યસ્થતા કલમ અસ્તિત્વમાં અને માન્ય હોવાનું ઠરાવી, વિવાદને મધ્યસ્થતા માટે મોકલી આપ્યો અને ચાર્ટર્સને તેમના મધ્યસ્થકર્તાની નિમણૂક કરવા માટે સમય મંજૂર કર્યો.

અદાલતે મામલાનો નિર્ણય સોગંદનામાંઓના આધારે કર્યો હતો, કારણ કે પક્ષકારો શિપિંગ કંપની તરફથી કાર્ય કરવા માટે દલાલને આપવામાં આવેલી સત્તાધિકૃતિ ધરાવતો દસ્તાવેજ રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ ગયેલા હોવાથી, અદાલત માટે દસ્તાવેજોની વિગતવાર તપાસ કરવી શક્ય નહોતી. તેથી, અદાલતે મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં હતો એવા નિષ્કર્ષે પહોંચવા માટે વ્યાપારી વાસ્તવિકતા તેમજ પક્ષકારોના સોગંદનામાંઓનો સંદર્ભ લીધો છે. અદાલતે "સ્પષ્ટપણે દલીલયોગ્ય કેસ" અથવા "મજબૂત રીતે દલીલયોગ્ય કેસ" નો માપદંડ અપનાવ્યો છે, કારણ કે મધ્યસ્થતા પંચ આ મુદ્દાની ફરી એકવાર તપાસ કરશે. તેથી, એવો સામાન્ય નિયમ કહી શકાતો નથી કે દરેક કેસમાં "સ્પષ્ટપણે દલીલયોગ્ય કેસ" અથવા "મજબૂત રીતે દલીલયોગ્ય કેસ" હોવો જ જોઈએ, કારણ કે અન્ય અધિકારક્ષેત્રોની વિધાનવ્યવસ્થાઓમાં આવી જોગવાઈ ન હોઈ શકે. વધુમાં, આ કેસનો સીધો સંબંધ યુએનસિટ્રાલ મોડેલ લો ના આર્ટ. ૮ સાથે નહોતો; અદાલત યુએનસિટ્રાલ મોડેલ લો ના આર્ટ. ૭ સાથે સંબંધિત હતી, જે મધ્યસ્થતા કરારની વ્યાખ્યા અને સ્વરૂપ અંગે વ્યવહાર કરે છે.

આ હકીકત સિવાય કે મધ્યસ્થી અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬, યુએનસીઆઈટીઆરએલ મોડેલ કાનૂનની સંપૂર્ણ સ્વીકૃતિ નથી, હોંગ કોંગ મધ્યસ્થી ઓર્ડિનન્સની યોજના/ જોગવાઈઓ મધ્યસ્થી અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬થી ભિન્ન છે. તેથી યુએનસીઆઈટીઆરએલ મોડેલ કાનૂન

અથવા હોંગ કોંગ મધ્યસ્થી ઓર્ડિનન્સની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરતા નિર્ણયોનું અનુસરણ કરવું યોગ્ય ન હોઈ શકે. હોંગ કોંગ મધ્યસ્થી ઓર્ડિનન્સની કલમ ૬, ઇંગ્લિશ મધ્યસ્થી અધિનિયમ, ૧૯૯૬ની કલમ ૩૨ જેવી છે, જે મધ્યસ્થી અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬માં ઉપલબ્ધ નથી. તે નીચે મુજબ વાંચે છે:

"(૧) ઉપકલમો (૨) અને (૩) ને આધીન રહીને, યુએનસીઆઈટીઆરએલ મોડેલ કાયદાની કલમ ૮ (અદાલત સમક્ષ લવાઈ કરાર અને મૂળભૂત દાવો) તેવા વિષયક બાબતે તેવી જ રીતે લાગુ પડે છે, જે દેશીય લવાઈ કરારનો વિષય હોય, જેવી રીતે તેવા વિષયક બાબતે લાગુ પડે છે, જે આંતરરાષ્ટ્રીય લવાઈ કરારનો વિષય હોય.

(૨) ઉપ-કલમ (૩) ને આધીન રહીને, જો કોઈ વિવાદના મધ્યસ્થીકરણની જોગવાઈ ધરાવતા મધ્યસ્થી કરારનો એવો કોઈ પક્ષકાર, જેમાંનો દાવો અથવા અન્ય મુદ્દો શ્રમ પંચની અધિકારિતા અંતર્ગત આવે છે, અથવા એવો પક્ષકાર મારફતે કે તેના આધારે દાવો કરનાર કોઈ વ્યક્તિ, સંદર્ભ માટે સંમતિ આપવામાં આવેલા કોઈ મુદ્દા બાબતે, કરારના અન્ય કોઈ પક્ષકાર અથવા તે અન્ય પક્ષકાર મારફતે કે તેના આધારે દાવો કરનાર કોઈ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ કોઈ અદાલતમાં કાનૂની કાર્યવાહી શરૂ કરે, અને તેવી કાનૂની કાર્યવાહીમાંનો કોઈ પક્ષકાર, હાજરી નોંધાવ્યા પછી અને કોઈપણ લેખિત નિવેદન રજૂ કરતાં પહેલાં અથવા કાર્યવાહીમાં કોઈ અન્ય પગલું લેતાં પહેલાં, તે અદાલત સમક્ષ કાર્યવાહી

સ્થગિત રાખવા માટે અરજી કરે, તો અદાલત અથવા તે અદાલતના કોઈ ન્યાયાધીશ, જો તે આ બાબતે સંતોષ પામે કે—

(એ) કરાર અનુસાર આ મામલો સંદર્ભિત ન કરવામાં આવે તે માટે કોઈ પૂરતું કારણ નથી; અને

(બી) કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી તે સમયે અરજદાર લવાદની યોગ્ય કાર્યવાહી માટે જરૂરી તમામ બાબતો કરવા તૈયાર અને ઇચ્છુક હતો અને તે તેમ જ યથાવત્ છે.

(૩) ઉપકલમો (૧) અને (૨)નો અમલ એક્ઝેમ્પ્શન કલોઝિસના નિયંત્રણ અંગેના ઓર્ડિનન્સ (કેપ ૭૧) ની કલમ ૧૫ને આધીન રહેશે. (૧૯૯૬ના ૭૫ દ્વારા, કલમ ૯ મુજબ, બદલવામાં આવ્યું.)

હોંગ કોંગ આર્બિટ્રેશન ઓર્ડિનન્સની કલમ ૨૩ એ અદાલત દ્વારા કાયદાના પ્રાથમિક મુદ્દાના નિર્ધારણની જોગવાઈ કરે છે અને આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સિલિએશન અધિનિયમ ૧૯૯૬ માં તેની સમાન કોઈ જોગવાઈ નથી.

હોંગ કોંગ અને ઇંગ્લિશ જોગવાઈઓનું સાદું વાચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે બંને અદાલતને વિવેકાધીન સત્તા આપે છે, જ્યારે અધિનિયમની કલમ ૪૫ ફરજિયાત સ્વરૂપની છે. હોંગ કોંગની જોગવાઈમાં વપરાયેલા 'મે' અને 'સેટિસ્ફાઈડ' શબ્દો પરથી તેમજ ઇંગ્લિશ આર્બિટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ ની કલમ ૩૨ માં વપરાયેલી ભાષા પરથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે જણાવેલ બે

અધિકારક્ષેત્રોમાં અદાલતને પ્રાથમિક દષ્ટિએ મર્યાદિત પુનર્વિચાર સૂચવતી વિવેકાધીન સત્તાઓ અર્પણ કરવાનો આશય હતો.

રિયો એલ્ગોમ લિ. વિ./સ. સામી સ્ટીલ કો. લિ. માં, ઓન્ટારિયો અદાલત ઓફ જસ્ટિસ, જનરલ ડિવિઝન (વર્ષપુસ્તક ઓફ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન, ખંડ ૧૮, ૧૯૯૩, પાનું ૧૬૬) એ યુએનસિટ્રલ મોડેલ કાનૂનની કલમ ૧૬, જે મધ્યસ્થ અધિકરણને પોતાની અધિકારક્ષેત્ર બાબતે નિર્ણય આપવાની સક્ષમતા સાથે સંકળાયેલી છે, તેના વિષે વિચારણા કરી હતી, જે નીચે મુજબ છે:

"કલમ ૧૬. મધ્યસ્થ પંચની પોતાની અધિકારક્ષેત્ર અંગે નિર્ણય આપવાની સક્ષમતા

(૧) લવાઈ અધિકરણ પોતાની જ અધિકારક્ષેત્ર અંગે, જેમાં લવાઈ કરારના અસ્તિત્વ અથવા માન્યતા સંબંધિત કોઈપણ વાંધાઓનો સમાવેશ થાય છે, નિર્ણય આપી શકે છે. તે હેતુસર, જે લવાઈ કલમ કોઈ કરારનો ભાગ બને છે તેને કરારની અન્ય શરતોથી સ્વતંત્ર કરાર તરીકે ગણવામાં આવશે. લવાઈ અધિકરણ દ્વારા કરાર રદબાતલ અને અમાન્ય હોવાનું અપાયેલું નિર્ણય માત્ર તે કારણસર કાયદેસર રીતે લવાઈ કલમની અમાન્યતા સર્જશે નહીં.

(૨) મધ્યસ્થી પંચને અધિકારક્ષેત્ર નથી એવી દલીલ પ્રતિરક્ષાના નિવેદન રજૂ કરતાં મોડું ન થાય તે પહેલાં ઉઠાવવી પડશે. કોઈ પક્ષકારે મધ્યસ્થીની નિમણૂક કરી હોય અથવા તેની નિમણૂકમાં ભાગ લીધો હોય, તે હકીકત

માત્રથી તે આવી દલીલ ઉઠાવવામાંથી અટકાવવામાં આવશે નહીં. મધ્યસ્થી પંચ પોતાની સત્તાની હદનો અતિક્રમ કરી રહ્યું છે એવી દલીલ, મધ્યસ્થી કાર્યવાહી દરમિયાન તેની સત્તાની હદ બહાર હોવાનું આક્ષેપિત થયેલ મુદ્દો ઉઠાવવામાં આવે તત્કાળ ઉઠાવવી પડશે. જો વિલંબ યોગ્ય ઠરે છે એવું મધ્યસ્થી પંચ માને, તો તે બંનેમાંથી કોઈપણ કેસમાં પછીથી કરવામાં આવેલી દલીલ સ્વીકારી શકે છે.

(૩) આ કલમના ફકરા (૨) માં ઉલ્લેખિત અરજ બાબતે મધ્યસ્થ પંચ પ્રાથમિક પ્રશ્ન તરીકે અથવા મૂળ મુદ્દાઓ પરના નિર્ણયમાં નિર્ધારણ કરી શકે છે. જો મધ્યસ્થ પંચ પ્રાથમિક પ્રશ્ન તરીકે એવું નિર્ધારણ કરે કે તેને અધિકારિતા છે, તો એવો પક્ષકાર તે નિર્ધારણની જાણ પ્રાપ્ત કર્યા પછી ૩૦ દિવસની અંદર, આર્ટ. ૬ માં નિર્દિષ્ટ અદાલતને તે બાબતનો નિર્ણય કરવા વિનંતી કરી શકે છે, અને એવો નિર્ણય કોઈ અપીલને આધીન રહેશે નહીં; તેવી વિનંતી બાકી હોય ત્યારે મધ્યસ્થ પંચ મધ્યસ્થ કાર્યવાહી આગળ ચાલુ રાખી શકે છે અને નિર્ણય આપી શકે છે."

મધ્યસ્થતા કરારના અનુસંધાનમાં, એક પક્ષે વિવાદ મધ્યસ્થકર્તાને સુપરત કર્યો, જ્યારે બીજા પક્ષે મુદ્દાઓ અંગે મધ્યસ્થકર્તાને મધ્યસ્થતા કરવાની અધિકારિતા પડકારતાં તથા મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી પર સ્થગન આદેશ મેળવવા માટે અદાલત સમક્ષ કાર્યવાહી શરૂ કરી. અદાલતે એવા મુદ્દાઓની સુનાવણી કરવાનો આદેશ કર્યો, જેમાં કરારના અર્થઘટન સંબંધિત બાબતો

ઉદ્ભવતી હતી, જે મધ્યસ્થકર્તાની અધિકારિતાને અસર કરતી હતી. અપીલમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે મધ્યસ્થતા કરારની વ્યાપ્તિ નિર્ધારિત કરતાં મુદ્દાઓ, જે કરારના અર્થઘટન સંબંધિત બાબતો ઊભી કરે છે, તે અદાલતનો આશરો લેતા પહેલાં પ્રથમ દૃષ્ટિએ મધ્યસ્થકર્તાઓ દ્વારા નક્કી થવા જોઈએ. અદાલતે નોંધ્યું કે “મને જે બાબત મહત્વપૂર્ણ જણાય છે તે એ છે કે આદર્શ કાયદો તે લાગુ પડે તેવી આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થતાઓમાં પ્રથમ તબક્કે મધ્યસ્થતાના પક્ષમાં ભાર મૂકે છે.” કરારના અર્થઘટન સંબંધિત બાબતોમાં અદાલતોની ભૂમિકા એવી મર્યાદિત છે કે કાનૂની પ્રશ્નો અથવા રચનાત્મક અર્થઘટન નક્કી કરવામાં તેમની કોઈ ભૂમિકા દેખાતી નથી; અધિકારિતા અને સત્તાની વ્યાપ્તિ પ્રથમ તબક્કે મધ્યસ્થકર્તા દ્વારા નક્કી કરવાના વિષય છે, અને ત્યારબાદના તબક્કે તે નિર્ણાયત્વ અથવા પુરસ્કારને રદ કરાવવા માટે ઉપાય ઉપલબ્ધ રહે છે. મધ્યસ્થતા પૂર્વે અદાલતની ભૂમિકા મધ્યસ્થતા કલમ રદબાતલ છે કે નહીં, અમલાતીત છે કે નહીં, અથવા અમલમાં મુકવી અશક્ય છે કે નહીં (અનુચ્છેદ ૮), તે નક્કી કરવા પૂરતી મર્યાદિત હોવાનું જણાય છે; જો એવું ન હોય, તો પક્ષકારોને મધ્યસ્થતામાં મોકલવું ફરજિયાત છે. તેથી, એવું નોંધાયું કે મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતાનો મુદ્દો અદાલત દ્વારા નક્કી કરવો છે. જોકે, અદાલતે પ્રથમદર્શી દૃષ્ટિકોણ લેવો જોઈએ કે અંતિમ દૃષ્ટિકોણ લેવો જોઈએ, તે બાબતે કોઈ ઉદ્દેશ નથી.

૧૯૯૬ના ઇંગ્લિશ આર્બિટ્રેશન અધિનિયમે થોડું ભિન્ન ઉકેલ સ્વીકાર્યો હતો, જેના અનુસાર અદાલતો અધિકારક્ષેત્રના પ્રશ્ન પર માત્ર પક્ષકારોના કરારથી જ નિર્ણય આપી શકે છે અથવા, જો પક્ષકારો સહમત ન હોય, તો આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની સંમતિથી નિર્ણય આપી શકે છે. આ પછીની સ્થિતિમાં, અદાલતે એ પણ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવું જરૂરી છે કે તેનો નિર્ણય નોંધપાત્ર ખર્ચ બચાવવા યોગ્ય છે, અરજી તાત્કાલિક કરવામાં આવી હતી, અને દાવાની અદાલત દ્વારા સાંભળાઈ થવા માટે માન્ય કારણ છે (કલમ ૩૨). (કુશાર્ડ (સુપ્રા) ફરો ૬૭૫ પાનું ૪૦૯).

અમેરિકન અભિગમ પણ અદાલત દ્વારા અંતિમ પુનર્વિચારના પરંપરાગત અભિગમને સમર્થન આપે છે. (કોમ્પટેક ટેલિકોમ વિ. આઈ.વી.ડી. કોર્પ., તા. ૧.૦૮.૧૯૯૫ના રોજ નિર્ણય થયેલ અને એસ.એમ.જી. સ્વીડિશ મશીન ગ્રુપ વિ. સ્વીડિશ મશીન ગ્રુપ, XVIII Y.B. COMM.ARB.૪૫૭ (૧૯૯૩) તા. ૪.૦૧.૧૯૯૧ના રોજ નિર્ણય થયેલ.

એ નોંધવું યોગ્ય છે કે બંને અભિગમોના પોતાના લાભ અને ગેરલાભ છે. જે અભિગમ મુજબ અદાલત મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતાના મુદ્દા અંગે ગુણદોષના આધારે અંતિમ નિર્ણય કરે છે, તે એક નિશ્ચિત હદ સુધી સમય અને ખર્ચની બચતનું પરિણામ આપે છે. તે અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત વિવાદના અંતિમ પરિણામ અંગે જાણ થાય તે પહેલાં પક્ષકારોને અનેક મહિના, અથવા કેટલાક કિસ્સાઓમાં વર્ષો સુધી રાહ જોવી પડે તેવી સ્થિતિને અટકાવી

શકે છે. મધ્યસ્થો અને ત્યારબાદ અદાલતો તેમના નિર્ણયો સુધી પહોંચે તેમાં ઘણી વાર એટલો સમય લાગી જાય છે. ખર્ચ અને સમય સંબંધિત એ જ વિચારણાઓ અંગ્રેજી કાયદામાં સ્વીકારવામાં આવેલી સ્થિતિને પણ સમજાવે છે, જેમાં ૧૯૯૬ના અંગ્રેજી મધ્યસ્થતા અધિનિયમની ધારા ૩૨(૨) મુજબ એવો ઉપબંધ છે કે પક્ષકારો પરસ્પર સંમત થઈ શકે છે (અથવા, જો પક્ષકારો સંમત થવામાં નિષ્ફળ જાય, તો મધ્યસ્થ પંચ સંમત થઈ શકે છે) કે આ પ્રશ્નનો અદાલતો દ્વારા તાત્કાલિક નિકાલ કરવામાં આવે તો તે વધુ કાર્યક્ષમ રહેશે. (ફૂચાર્ડ (સુપ્રા) પરિચ્છેદ ૬૭૮, પાનું ૪૧૦).

અપીલકર્તા તરફથી રજૂ કરવામાં આવેલા આ દલીલનો પણ હું વિચાર કરી શકું છું કે ધારા ૪૫, ૪૮ અને ૫૦ના સંયુક્ત વાંચન પરથી માત્ર પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ નિષ્કર્ષ આપવાનો જ આવશ્યક છે, જેમાંથી એવું તારવી શકાય છે કે જેને વિવાદ નિરાકરણ એવોર્ડથી નુકસાન થયું હોય એવી પક્ષકાર ધારા ૪૮ હેઠળ હંમેશા આ આધારે તેને પડકારી શકે છે કે મધ્યસ્થતા કરાર રદબાતલ અને અમાન્ય છે. ધારા ૫૦ હેઠળ આપવામાં આવેલા અપીલના અધિકાર તથા મધ્યસ્થના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર અંગે પોતે જ નિર્ણય કરવાની સત્તા સાથે આ જોગવાઈઓનું સંયુક્ત વાંચન વિધાનમંડળનો એવો સ્પષ્ટ આશય દર્શાવે છે કે વિલંબ ટાળવો, કારણ કે જો અંતિમ નિર્ણય કરવો ફરજિયાત ગણવામાં આવે તો એવો વિલંબ અનિવાર્ય બનશે અને મધ્યસ્થતા ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ તાત્કાલિક તમામ સામગ્રી મુકવાના હેતુને નિષ્ફળ બનાવશે. મને ખેદ સાથે કહેવું પડે છે કે

આ દલીલ સ્વીકારી શકાય તેવી નથી, કારણ કે ધારા ૪૮નો વાસ્તવિક હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે એવોર્ડ પહેલાં, એવોર્ડ પછી અથવા બંને તબક્કે, કોઈ ન્યાયિક સત્તા મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતા, અમલક્ષમતા અને પાલનક્ષમતાનો નિર્ણય કરે. વિવિધ કિસ્સાઓમાં પક્ષકારો પ્રથમ તબક્કે ધારા ૪૫નો આશ્રય લેતા ન હોય શકે, અને આવી પરિસ્થિતિનો સામનો કરવા માટે વિધાનમંડળે ધારા ૪૮(૧)(એ) રચી છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, જો એવોર્ડ પહેલાંના તબક્કે (ધારા ૪૫) અદાલતને કરારની માન્યતા અંગે પોતાને સંતોષ આપવામાં આવતો ન હોય, તો ધારા ૪૮ના બંને તેને આપું કરવા બીજી તક આપવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત, ધારા ૪૮ હેઠળ અદાલત મધ્યસ્થતા કરારની અમાન્યતા સિવાયના અન્ય આધાર પર પણ વિદેશી એવોર્ડનો અમલ કરવાથી ઇનકાર કરી શકે છે. જ્યાં સુધી ધારા ૫૦નો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી કાયદામાં આ સુસ્થાપિત છે કે અપીલ એ ધારાસભ્ય રચનાનો અધિકાર છે {એમ/એસ એમ. રામનારાયણ (પી) લિમિટેડ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ટ્રેડિંગ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા લિમિટેડ} અને અપીલ કરવાનો અધિકાર કોઈપણ વ્યક્તિમાં સ્વયંસિદ્ધ રીતે રહેલો નથી {ગુજરાત એગ્રો ઇન્ડસ્ટ્રીઝ કો. લિમિટેડ વિ. મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન ઓફ ધ સિટી ઓફ અમદાવાદ અને અન્ય}. વિધાનમંડળે ધારા ૫૦ હેઠળ સ્પષ્ટપણે માત્ર એવા કિસ્સામાં જ અપીલની મંજૂરી આપી છે જ્યાં ન્યાયિક સત્તા પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે મોકલવાનું ઇનકાર કરે અથવા વિદેશી એવોર્ડનો અમલ કરવાનો ઇનકાર કરે. પક્ષકારોને

મધ્યસ્થતા માટે મોકલવાના આદેશ સામે અપીલ માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી, એ હકીકત ધારા જપની સ્પષ્ટ જોગવાઈઓને અવગણીને એ કહેવાનો આધાર બની શકતી નથી કે અદાલતે કરારની માન્યતા અંગે માત્ર પ્રાથમિક દષ્ટિએ જ નિર્ણય કરવો જોઈએ. વિધાનમંડળે સંદર્ભ માટે મોકલવાનું ઇનકાર કરવામાં આવે તે સ્થિતિમાં અપીલનો અધિકાર આપ્યો છે, પરંતુ પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે મોકલવાનો આદેશ કરવામાં આવે તેવી સ્થિતિમાં આપ્યો નથી. અપીલ અંગેની આ જોગવાઈ ધારા જપનો વ્યાપ એવો છે એમ નક્કી કરતી નથી કે તેના હેઠળનો નિર્ણય માત્ર પ્રાથમિક દષ્ટિએ જ હોવો જોઈએ.

મારા મત મુજબ, ભારતીય વિધાનમંડળે દેશીય લવાદની સરખામણીએ આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદમાં સંકળાતા વિશાળ ખર્ચને બચાવવા માટે જાગૃતપણે પરંપરાગત અભિગમ અપનાવ્યો છે.

ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં લેતા, મારું માનવું છે કે અધિનિયમની ધારા જપ હેઠળનું નિર્ધારણ પ્રાથમિક દષ્ટિએ નહીં પરંતુ ગુણદોષના આધારે, અંતિમ અને બંધનકારક હોવું જરૂરી છે.

વર્તમાન કેસ તરફ વળતાં, હું નિર્દેશ કરું છું કે અપીલકર્તાએ નીચલી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરેલી અરજીને અધિનિયમની કલમ જપ હેઠળની અરજી તરીકે ગણવામાં આવે. વર્તમાન કેસમાં રહેલી વિવાદિત બાબતના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખીને, પક્ષકારોને પુરાવા સ્વરૂપે દસ્તાવેજો અને સોગંદનામાં દાખલ કરવાની તક આપવામાં આવે. મૌખિક પુરાવાનું પરીક્ષણ કરવામાં આવશે નહીં.

જોકે, જે જોગવાઈઓ લાગુ પડતી નહોતી તેવી જોગવાઈઓ હેઠળ અરજી કરવામાં આવી હતી અને તે અંગેના આગ્રહને કારણે થયેલા વિલંબ માટે અપીલકર્તા પોતે જ જવાબદાર છે, તથાપિ, અરજી લગભગ બે વર્ષથી બાકી પડેલી હોવાનું ધ્યાનમાં રાખીને, હું આ આદેશની નકલ પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી બે મહિનાની અંદર તેની નીપજ કરવા નિર્દેશ કરું છું.

સમાપન કરતા પહેલાં, આ અદાલત ધારા ૪૫ હેઠળ આર્બિટ્રેશન કરારની માન્યતાને પડકારવા માટે દાખલ કરાયેલ અરજીઓ/પ્રાર્થનાપત્રોના ત્વરિત નિકાલ માટે સામાન્ય દિશાનિર્દેશો જારી કરવું પણ આવશ્યક માને છે. સામાન્ય રીતે, આવા પ્રકરણો સોગંદનામાંઓ અને અન્ય સંબંધિત દસ્તાવેજોના આધારે અને મૌખિક પુરાવા વિના નક્કી કરવામાં આવશે. તેમ છતાં, થોડા અપવાદરૂપ પ્રકરણોમાં પક્ષકારોને મૌખિક પુરાવો રજૂ કરવાની તક આપવી જરૂરી બની શકે છે. બંને પરિસ્થિતિઓમાં, ન્યાયિક પ્રાધિકાર માટે આ પ્રશ્નનો નિશ્ચિત સમયમર્યાદામાં ત્વરિત નિર્ણય કરવો આવશ્યક છે અને આવા મામલાઓને નિયમિત દીવાની દાવાની જેમ ગણવા નહીં. આર્બિટ્રેશનનો, જેમાં આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક આર્બિટ્રેશન પણ સમાવેશ થાય છે, હેતુ ત્વરિતતા છે.

અધિનિયમનો હેતુ નિષ્ફળ જશે જો આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારિક વિવાદો મધ્યસ્થતાની શરૂઆત થાય તે પહેલાં જ મહિના અને વર્ષો સુધી અદાલતમાં લંબિત રહે.

તદનુસાર, હું દિશાનિર્દેશ કરું છું કે અધિનિયમની ધારા ૪૫ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવતી કોઈપણ અરજીનો નિર્ણય તેની રજૂઆતથી ત્રણ મહિનાની અંદર કરવામાં આવવો જોઈએ. દુર્લભ અને અપવાદરૂપ કેસોમાં, ન્યાયિક સત્તાધિકારી વધુ ત્રણ મહિનાનો સમય વધારી શકે, પરંતુ તેવા વધારા માટેના કારણો દર્શાવતો અહેવાલ ઉચ્ચતર/અપીલીય સત્તાધિકારીને મોકલીને જ એવો વધારો કરી શકશે. યોગ્ય દિશાનિર્દેશો જારી કરવા અને/અથવા જરૂરી જણાય તેવી અન્ય કાર્યવાહી કરવા અંગેનો નિર્ણય ઉચ્ચતર/અપીલીય સત્તાધિકારીનો રહેશે.

ઉપરોક્ત શરતો અનુસાર અપીલનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

શ્રીકૃષ્ણ, ન્યાયમૂર્તિ. મંજૂરી આપેલ છે

મને મારા પ્રતિષ્ઠિત અને વિદ્વાન ભાઈ સભરવાલ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલા વિદ્વતાપૂર્ણ ચુકાદાનું સાવધાનીપૂર્વક વિચાર કરવાની તક પ્રાપ્ત થઈ છે. ખેદ સાથે, હું મારા આપને એવી અપ્રિય સ્થિતિમાં પામું છું કે જેમાં તેમાં વ્યક્ત કરાયેલા મતો સાથે મને અસહમતિ વ્યક્ત કરવી પડે છે.

ભાઈ સાભરવાલના ચુકાદામાં વિશેષ અનુમતિ અરજી (દીવાની) ક્રમાંક ૩૧૬૦/૦૫ માંથી ઉદ્ભવેલી નાગરિક અપીલના તથ્યો તેમજ નિર્ધારણ માટે ઉદ્ભવતો મુદ્દો સંપૂર્ણ રીતે દર્શાવવામાં આવ્યો છે. આ કેસનો મુખ્ય મુદ્દો એ છે: શું ભારતીય મધ્યસ્થતા અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૮૬

(“અધિનિયમ”) ની કલમ ૪૫ હેઠળ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલું તે નિષ્કર્ષ, કે જે મધ્યસ્થતા કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૪ ની વ્યાખ્યાની અંદર આવે છે, તે “રદબાતલ, અમલવિહોણો અથવા અમલમાં મૂકવા અસમર્થ” છે કે નથી, અદાલતના અભિપ્રાયની અંતિમ અભિવ્યક્તિ ગણવી જોઈએ કે પછી સંપૂર્ણ વાદવિચારણા વિના રચાયેલું પ્રથમદષ્ટિયાનો અભિપ્રાય ગણવો જોઈએ?

કલમ ૪૫ ના શબ્દપ્રયોગમાં અનિશ્ચિતતા

અધિનિયમની કલમ ૮ અને ૪૫ વચ્ચેની ભાષામાં રહેલો વિરોધાભાસ મારા વિદ્વાન ભાઈએ યોગ્ય રીતે નોંધ્યો છે. કલમ ૮, જે પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે મોકલવાના પ્રશ્નમાં અદાલતને કોઈ વિવેકસત્તા છોડતી નથી, તે હાલના કેસમાં લાગુ પડતી નથી, કારણ કે આપણે અધિનિયમના ભાગ ૧૧ સાથે સંબંધિત છીએ. બીજી તરફ, કલમ ૪૫, જે હાલના કેસમાં સીધી રીતે લાગુ પડે છે, અદાલતને મધ્યસ્થતા માટે સંદર્ભ આપવાનો ઇનકાર કરવાની સત્તા આપે છે, જો તે “નિષ્કર્ષે આવે” કે મધ્યસ્થતા કરાર “રદબાતલ, અમલમાં ન હોય અથવા અમલમાં મૂકી શકાય તેમ ન હોય”.

આ અદાલતે કોંકણ રેલવેઝ કોર્પોરેશન લિ. અને અન્ય વિ. મેસર્સ મેહુલ કન્સ્ટ્રક્શન કો. (ઉપરોક્ત) માં દર્શાવ્યું હતું કે સંસદે સ્પષ્ટ રીતે સૂચવ્યું હતું કે અધિનિયમે આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક લવાદ સંબંધી ૧૯૮૫ ના મોડેલ કાયદા (“મોડેલ કાયદો”) ને મોટાભાગે સ્વીકાર્યો હતો, જેનો મસૂદો સંયુક્ત

રાષ્ટ્ર આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર કાયદા આયોગ ("અન્સિટ્રાલ") દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. અદાલતે નોંધ્યું તેમ, તેનો હેતુ "આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારના કાયદાનું પ્રગતિશીલ સુસંગતીકરણ અને એકીકરણ" આગળ વધારવાનો હતો. વધુમાં, ઉક્ત ચુકાદામાં એવું પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈનું અર્થઘટન કરતી વખતે ઉપરોક્ત હેતુને ધ્યાનમાં રાખવો યોગ્ય રહેશે. નિઃસંદેહ, અધિનિયમની કલમ ૪૫ માત્ર મોડેલ કાયદાની કલમ ૮ સાથે જ નહીં, પરંતુ વિદેશી લવાઈ એવોર્ડોની માન્યતા અને અમલીકરણ અંગેની ૧૯૫૮ ની ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન ("ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન") ની કલમ ૨(૩) સાથે પણ સમાન સ્વરૂપની છે.

જોકે, આ હેતુઓને ધ્યાનમાં રાખતાં હોવા છતાં પણ, અધિનિયમની કલમ ૪૫ની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરવામાં નોંધપાત્ર મુશ્કેલી છે, કારણ કે તે મધ્યસ્થતા પ્રક્રિયામાં સંદર્ભ પહેલાંની ન્યાયિક દખલઅંદાજની કલ્પના કરે છે, અને એ નક્કી કરવા માટે કોઈ નિર્ણાયક સૂચક ઉપલબ્ધ નથી કે કલમ ૪૫ હેઠળ અદાલતનો નિષ્કર્ષ પ્રાથમિક દૃષ્ટિઆધારિત હોવો જોઈએ કે નીચલી અદાલતમાં આપવામાં આવેલા અંતિમ નિર્ણયના પરિણામ પર આધારિત હોવો જોઈએ.

રેણુસાગરનો ચુકાદો

અન્ય અધિકારક્ષેત્રોમાં આવેલી સ્થિતિનો સર્વે મારા ભાઈ સાભરવાલના ચુકાદામાં કરવામાં આવ્યો છે, અને તેમના પ્રયત્નોની પુનરુક્તિ

કરવાથી હું નિવૃત્ત રહું છું, સિવાય કે એટલું દર્શાવવું જરૂરી છે કે ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનની કલમ ૨(૩) ના શબ્દપ્રયોગ અંગે બે સ્પષ્ટ અલગ અભિગમો સંભવિત છે, જેની ભાષા, જેમ કે હું અગાઉ કહી ચૂક્યો છું, અધિનિયમની કલમ ૪૫ માં પુનરુત્પાદિત કરવામાં આવી છે. મારા વિદ્વાન ભાઈ રેનુસાગર પાવર કો. વિ./જનરલ ઇલેક્ટ્રિક કો. (“રેનુસાગર”), (ઉપરોક્ત) ના પરિચ્છેદ ૫૮ અને ૫૯ માં કરવામાં આવેલા અવલોકનો પર ભારે આધાર મૂકે છે, જે નિઃસંદેહ વિદેશી પુરસ્કારો અધિનિયમ, ૧૯૬૧ (“વિદેશી પુરસ્કારો અધિનિયમ”) ની કલમ ૩ તથા લવાદ અધિનિયમ, ૧૯૪૦ ના સંદર્ભમાં એવું સૂચવતાં જણાય છે કે કાર્યવાહી પર સ્થિતિ આપતાં પહેલાં અદાલતને લવાદ કરાર અસ્તિત્વમાં છે તે બાબતે સંપૂર્ણ રીતે સંતોષ થવો આવશ્યક છે. આ અવલોકનોને અનુસરીને, મારા ભાઈ સાભરવાલ તેમના ચુકાદામાં એવો મત વ્યક્ત કરે છે કે:

“જ્યારે અગાઉના વિધિમાં આવેલા શબ્દોને ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા અધિકૃત અર્થઘટન પ્રાપ્ત થયું હોય (રેનુસાગરનાં કેસમાં કલમ ૩નું અર્થઘટન), ત્યારે અનુવર્તી અધિનિયમમાં સમાન સંદર્ભમાં તે જ શબ્દોના ઉપયોગથી એવો દઢ અનુમાન ઊભો થાય છે કે સંસદનો આશય એવો છે કે અનુવર્તી વિધિમાં આવેલા આ શબ્દોના અર્થઘટન માટે પણ એ જ અર્થઘટન અનુસરવું જોઈએ.”

મારા વિદ્વાન ભાઈના મત પ્રત્યે અત્યંત આદર સાથે, હું આ પ્રસ્તાવ સાથે સહમત થવા માટે પોતાને અસમર્થ માનું છું. હકીકતમાં, રેનુસાગર

(ઉપરોક્ત) માં કરવામાં આવેલ અવલોકનો સ્પષ્ટપણે ભિન્ન છે. પ્રથમ તો, ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૫૧ માં, વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ વિદેશી એવોર્ડ્સ અધિનિયમની કલમ ૩ નો આશ્રય લેવા માટે પૂર્ણ થવાની આવશ્યક શરતો તરીકે છ પ્રસ્તાવો રજૂ કર્યા છે, જે અધિનિયમ સંજોગવશાત્ આ અધિનિયમ દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યો છે. સંબંધિત બાબત પ્રસ્તાવ ક્રમાંક ૫ છે, જેને અદાલતે નીચે મુજબ રજૂ કર્યો છે:

“(૫) અદાલતે આ બાબતે સંતોષ માનવાનો છે કે કરાર માન્ય, અમલમાં રહેલો અને પાલન કરી શકાય એવો છે; આ મધ્યસ્થતા કરારના "અસ્તિત્વ અને માન્યતા" અંગેના સંતોષ સાથે સંબંધિત છે. (હાલના કેસમાં આ પ્રશ્નો ઊભા થતા નથી)”

આ રીતે કહ્યા પછી, અદાલતે પરિચ્છેદ ૫૮ માં અવલોકનો નોંધવા આગળ વધ્યું, જેમનો મારા માનનીય ભાઈએ ઉલ્લેખ કર્યો છે અને તેમને ઉજાગર કર્યા છે. મારા વિનમ્ર અભિપ્રાય મુજબ, જો અદાલત એવું માને કે કોઈ મુદ્દો ઉદ્ભવતો જ નથી, તો આવા મુદ્દા અંગે કરવામાં આવેલ કોઈપણ અવલોકન માત્ર ઓબિટર ડિક્ટમ ગણાશે. આ એક સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે કોઈ કેસનું રેશિયો ડેસિડેનડી તે કાનૂની સિદ્ધાંત છે જેના આધારે કેસના તથ્યોમાં વિવાદનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હોય અને તેથી, કોઈ નિર્ણયનો એવો કાનૂની પ્રસ્તાવ સમર્થન માટે આધાર લેવાઈ શકતો નથી, જેનો તેણે નિર્ણય કર્યો જ ન હોય. [મિતલ એન્જિનિયરિંગ વર્ક્સ વિ./સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝના કલેક્ટર; જગદીશ

લાલ વિ./હરિયાણા રાજ્ય; ડિવિઝનલ કન્ટ્રોલર, કેએસઆરટીસી વિ./મહાદેવા શેઢી તથા અન્ય] આ સિદ્ધાંત અંગે યોગ્ય અવલોકન એમ/એસ અમરનાથ નાથ ઓમ પ્રકાશ વિ./પંજાબ રાજ્ય માં કરવામાં આવ્યું હતું :

"અમે, જેમ અમે અન્ય કેસોમાં અગાઉ પણ કહી ચૂક્યા છીએ, તેમ કહેવું યોગ્ય માનીએ છીએ કે અદાલતોના ચુકાદાઓનું અર્થઘટન અધિનિયમોની જેમ કરવાનું નથી. અધિનિયમના શબ્દો, વાક્યખંડો અને જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરવા માટે ન્યાયાધીશોને ક્યારેક વિસ્તૃત ચર્ચાઓમાં પ્રવેશવું જરૂરી બની શકે, પરંતુ એવી ચર્ચાનો હેતુ સ્પષ્ટીકરણ કરવાનો હોય છે, વ્યાખ્યા નિર્ધારિત કરવાનો નહીં. ન્યાયાધીશો અધિનિયમોનું અર્થઘટન કરે છે; તેઓ ચુકાદાઓનું અર્થઘટન કરતા નથી. તેઓ અધિનિયમોના શબ્દોનું અર્થઘટન કરે છે; તેમના પોતાના શબ્દોનું અધિનિયમોની જેમ અર્થઘટન કરવાનું નથી... લોર્ડશીપ હેલ્સબરીનું વારંવાર ઉદ્ધૃત થતું આ સ્વયંસિદ્ધ સત્ય પુનરાવર્તિત કરવું અનાવશ્યક છે કે કોઈ કેસ માત્ર તે હકીકતમાં જે નિર્ણય કરે છે તેના માટે જ અધિકૃત દષ્ટાંત છે, અને તેમાંથી તાર્કિક રીતે જે કંઈ અનુસરતું જણાય તેના માટે નહીં."

વધુમાં, આર્બિટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૯૪૦ હેઠળ અથવા વિદેશી એવોર્ડ અધિનિયમ હેઠળ આપવામાં આવેલા નિર્ણયોનો સાવચેતીપૂર્વક વિચાર કરવો જોઈએ, કારણ કે આ અધિનિયમ આર્બિટ્રેશન પ્રત્યે નવી દષ્ટિ અપનાવવાનો દાવો

કરે છે, જેમ કે ફર્મ અશોક ટ્રેડર્સ અને અન્ય વિ. ગુરુમુખ દાસ સાલુજા માં અવલોકિત કરવામાં આવ્યું છે :

"એ એન્ડ સી અધિનિયમ, ૧૯૯૬ વૈકલ્પિક વિવાદ નિરાકરણ પ્રણાલીઓની દિશામાં એક દીર્ઘ કૂદકો છે. તે (એસ.આઈ.સી.) યુએનસીઆઈટીઆરએએલ મોડેલ પર આધારિત છે. નવા અધિનિયમ હેઠળ નિર્ણય માટે ઉદ્ભવતા મુદ્દાઓનું નિર્ધારણ કરવા માટે અગાઉના ૧૯૪૦ના અધિનિયમ હેઠળના નક્કી થયેલા કેસો સાવચેતાઈપૂર્વક લાગુ કરવા પડે."

બીજું, કોઈને પણ આ બાબતે શંકા હોઈ શકે નહીં કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમનો ભાગ ૨ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર અને વાણિજ્યના પડકારોને પહોંચી વળવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થતા વ્યવસ્થા અપનાવવા માટે અભિપ્રેત છે, તેમજ એ બાબતે પણ શંકા હોઈ શકે નહીં કે કલમ ૪૫ પૂર્વ-સંદર્ભ તબક્કે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ માટે અદાલતને વધુ વ્યાપક વિવેકાધિકાર પ્રદાન કરે છે. આ બધું હોવા છતાં, પ્રશ્ન તો હજી એ જ રહેશે કે અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ પણ અદાલતને હસ્તક્ષેપ માટે ઉપલબ્ધ વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ મધ્યસ્થતા કરારના સ્વરૂપ અંગેના પ્રથમદર્શી અભિપ્રાયના આધારે કરવો જોઈએ કે અંતિમ નિષ્કર્ષના આધારે કરવો જોઈએ?

કાયદાની આંતરિક અર્થઘટન

ખરું છે કે, કલમ ૪૫માં એવું સૂચવતું કશું નથી કે મધ્યસ્થી કરારના સ્વરૂપ અંગેનો નિષ્કર્ષ સ્પષ્ટરૂપે અથવા પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ હોવો જોઈએ. પરંતુ, મારા મત

મુજબ, આ અધિનિયમના અંતર્ગત અર્થઘટનમાંથી નીકળતો એક અનિવાર્ય અનુમાન છે. અધિનિયમના ભાગ ૧ માં કલમ ૮ ની ઉપકલમ (૩) એ પરિકલ્પના કરે છે કે ઉપકલમ (૧) હેઠળ અદાલતમાં અરજી કરવામાં આવી હોય તેવી પરિસ્થિતિમાં પણ મધ્યસ્થી પ્રક્રિયા શરૂ થઈ શકે, ચાલુ રહી શકે અને મધ્યસ્થી ચુકાદો પણ આપવામાં આવી શકે. સ્પષ્ટ છે કે તેનો હેતુ મધ્યસ્થી કાર્યવાહીના સમાપનમાં થતા વિલંબને ઘટાડવાનો હતો. કલમ ૪૫માં અથવા ભાગ ૨ ની બાકીની જોગવાઈઓમાં અનુરૂપ જોગવાઈનો સ્પષ્ટ અભાવ છે. તેથી યોગ્ય રીતે એવો અનુમાન ઉપજે છે કે એકવાર અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ અદાલત સમક્ષ મધ્યસ્થી કરારની તપાસ કરવામાં આવે, તો કલ્પનીય છે કે મધ્યસ્થી કરારના સ્વરૂપ અંગે અદાલતનો નિર્ણય થાય ત્યાં સુધી મધ્યસ્થી કાર્યવાહી સ્થગિત રહી શકે. જો એવું માનવામાં આવે કે અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ અદાલતનો નિષ્કર્ષ અંતિમ અને નિર્ધારક હોવો જોઈએ, તો સ્પષ્ટ છે કે, જ્યાં સુધી એવો ઉચ્ચાર કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી મધ્યસ્થી કાર્યવાહી અનિશ્ચિત અવસ્થામાં રાખવી પડશે. આ સ્પષ્ટપણે અધિનિયમના મૂળ સિદ્ધાંત અને ભાવનાને નિષ્ફળ બનાવે છે, જેનો હેતુ ન્યાયિક સત્તાધિકારીઓના ટાળી શકાય એવા હસ્તક્ષેપ વિના ઝડપી મધ્યસ્થીને સક્ષમ બનાવવાનો છે.

અધિનિયમના ભાગ ૨ માં, ભાગ ૧ ની કલમ ૫ ને અનુરૂપ જોગવાઈનો અભાવ, અધિનિયમના ભાગ ૨ માં વધુ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપનો આશય ધરાવવામાં આવ્યો છે એવા મતને સમર્થનરૂપ હોવાનું ઉદ્ધીપિત કરવામાં આવ્યું છે.

અદાલત સમક્ષ ઉદ્ભવેલો પ્રશ્ન ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની હાજરી કે ગેરહાજરીનો નથી; તે તો જણાવેલ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ કઈ રીતે આગળ વધવો જોઈએ તે અંગેનો છે – એટલે કે, અધિનિયમની કલમ ૪૫ માં ઉદ્દેશિત પરિબલો અંગે અંતિમ દષ્ટિકોણના આધારે કે પ્રાથમિક દષ્ટિએ.

કલમ ૪૫ માટે અદાલત દ્વારા અંતિમ અને નિર્ધારક નિષ્કર્ષ આવશ્યક નથી એવો અભિપ્રાય સ્વીકારવામાં વિશિષ્ટ લાભો છે. પ્રથમ, ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના લવાદના નિયમો અનુસાર (૧.૧.૧૯૯૮થી અમલમાં રહેલા), જેમ વર્તમાન મામલામાં છે, સામાન્ય રીતે લવાદ પંચને પોતાની અધિકારક્ષેત્ર બાબતે નિર્ણય આપવાની સત્તા સોંપવામાં આવેલ હોય છે. અદાલત માત્ર પ્રાથમિક દષ્ટિએ એવો મત આપે કે લવાદી કરાર દોષગ્રસ્ત નથી અથવા તે અમાન્ય, અમલવિહોળો અથવા અમલમાં ન મૂકી શકાય એવો નથી, તોપણ લવાદકર્તાને તે મુદ્દાનો સંપૂર્ણ વિચાર કરીને તેના પર અંતિમ નિર્ણય આપવાથી કંઈ જ અટકતું નથી. જો લવાદકર્તા કરારને માન્ય ગણે, તો કોઈ મુશ્કેલી ઊભી થતી નથી, કારણ કે લવાદી કાર્યવાહી આગળ વધશે અને લવાદી નિર્ણય આપવામાં આવશે. પરંતુ જો લવાદકર્તા કરારને અમાન્ય, અમલવિહોળો અથવા શૂન્ય ગણે, તો તેનો અર્થ એટલો થાય છે કે જે પક્ષ લવાદી કાર્યવાહી આગળ ધપાવવા માંગતો હતો તેને તે માટે અવસર આપવામાં આવ્યો હતો, અને લવાદકર્તાએ મુદ્દાનો સંપૂર્ણ વિચાર કર્યા પછી એવું નિર્ધારિત કર્યું કે લવાદ માટે કોઈ અવકાશ નથી. કારણ કે લવાદકર્તાનું આવું નિષ્કર્ષ અમલમાં

મૂકી શકાય એવો લવાઈ નિર્ણય ગણાશે નહીં, તેથી અધિનિયમની કલમ ૪૮(૧) (એ) હેઠળ ઉપલબ્ધ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપનો આશરો લેવાની જરૂર રહેતી નથી.

અદાલતનું એવું નિષ્કર્ષ કે મધ્યસ્થતા કરાર માન્ય, પ્રવર્તમાન અને અમલપાત્ર છે, જો તે મધ્યસ્થતા કરાર સ્થાપિત કરતી પક્ષકારના પક્ષમા હોય, તો વિધાનકીય નીતિના પ્રશ્નરૂપે ધારા ૫૦ હેઠળ અપીલપાત્ર નથી. જોકે, પક્ષકારોને ધારા ૪૫ હેઠળ મધ્યસ્થતા માટે મોકલવાનો ઇનકાર કરવામાં આવે, તો તેને અધિનિયમની ધારા ૫૦(૧) (એ) હેઠળ અપીલપાત્ર બનાવવામાં આવ્યો છે. અદાલત ધારા ૪૫માં ઉલ્લેખિત પરિબળોના કારણે મધ્યસ્થતા કરાર દૂષિત નથી એવો પ્રાથમિક દષ્ટિએ અભિપ્રાય લે ત્યારબાદ પણ, અને મધ્યસ્થક સંપૂર્ણ વિચારણા બાદ એવો નિષ્કર્ષ આપે કે મધ્યસ્થતા કરારમાં કોઈ દૂષિત કરનાર પરિબળ નથી અને તે એવોર્ડ આપે, તો એવો એવોર્ડ ધારા ૪૮(૧)(એ) હેઠળ પડકારવામાં આવી શકે છે. જે પક્ષકાર વિરુદ્ધ તે અમલમાં મુકવામાં આવે છે, તે જો અન્ય બાબતો ઉપરાંત અદાલતને સંતોષે કે કરાર તે કાયદા હેઠળ માન્ય ન હતો જેને પક્ષકારોએ તેને આધિન કર્યો હતો અથવા તે દેશના કાયદા હેઠળ માન્ય ન હતો જ્યાં એવોર્ડ આપવામાં આવ્યો હતો, તો એવો એવોર્ડ રદ કરવામાં આવશે. બે મૂળભૂત આવશ્યકતાઓ, એટલે કે, સંદર્ભ-પૂર્વ તબક્કે ત્વરિતતા, અને સંપૂર્ણ વિચારણા પછી એવોર્ડનો વિરોધ કરવાની ન્યાયસંગત તક, ધારા ૪૫નું એવો અર્થઘટન કરીને કે તે અદાલતને પ્રાથમિક દષ્ટિએ અભિપ્રાયના આધારે કાર્ય કરવાની સક્ષમતા આપે છે, પૂર્ણપણે સંતોષાય છે.

નિવારિત નિરાકરણ અને અયોગ્યતા.

જો મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતા અંગે કલમ ૪૫ હેઠળ કરાયેલ નિષ્કર્ષને અંતિમ ગણવામાં આવે, તો વિદેશી પુરસ્કારના અમલીકરણ માટેની અરજી સ્વીકારતી વખતે સક્ષમ અદાલત એ જ પ્રશ્નમાં પ્રવેશ કરવાનું નકારી શકે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, જે અદાલત સમક્ષ અમલીકરણ માંગવામાં આવે છે તે, અગાઉ અન્ય સક્ષમ અદાલત દ્વારા અંતિમ ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હોવાના આધાર પર, લાગુ પડતા કાયદા હેઠળ કરાર માન્ય હતો કે નહીં તે બાબતનું પુનઃપરીક્ષણ ન પણ કરે. પ્રતિવાદિત મુદ્દો પુનઃઉઠાવવા પર પ્રતિબંધના સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ સિદ્ધાંતો (ભલે દિવાની પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ સીધી રીતે લાગુ પડતી ન હોય) પક્ષકારને કલમ ૪૮ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ) હેઠળનો બચાવ ઉઠાવવામાં અવરોધી શકે.

જ્યારે કોઈ પક્ષ ધારા ૪૫ હેઠળની અરજીમાં કરારની માન્યતા અંગેનો મુદ્દો ઉઠાવે છે, ત્યારે અદાલતે કાં તો સંપૂર્ણ રીતે નિયમિત વિચારણા ચલાવી અંતિમ નિષ્કર્ષ આપવો જોઈએ અથવા તો તે મુદ્દે પ્રથમદ્રષ્ટ્યા નિષ્કર્ષ આપવો જોઈએ. જો અમે એવું ઠરાવીએ કે અંતિમ નિષ્કર્ષ આપવો આવશ્યક છે, તો છેતરપિંડી, બળજબરી વગેરે જેવી સંભાવનાઓને દૂર કરવા માટે, જે કરારને શૂન્ય, અમલાતીત અથવા અમલમાં ન મૂકવા યોગ્ય બનાવી શકે, આવશ્યક તમામ પુરાવા નોંધતી વિચારણા બાદ જ એવો નિષ્કર્ષ આપવો અનિવાર્ય બને. જો અમે એવો અભિપ્રાય સ્વીકારીએ કે મૌખિક પુરાવાને સંપૂર્ણપણે બહાર રાખીને માત્ર સોગંદનામાઓના

આધાર પર જ તે કરી શકાય, તો, મને ભય છે કે, તે પક્ષકાર સાથે અન્યાયકારક બનશે, કારણ કે અપૂરતી સામગ્રીના આધારે અંતિમ ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હશે.

વધુમાં, જેમ અગાઉ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેમ, કારણ કે રેસ જુડિકેટા સમાન સિદ્ધાંતો કાર્યરત થઈ શકે છે, આવા પક્ષકારને પુરસ્કારપશ્ચાત પરિસ્થિતિમાં પણ ધારા ૪૮(૧)(એ) હેઠળ એ જ મુદ્દા પર સાંભળવામાં ન આવી શકે, કારણ કે ધારા ૪૫ હેઠળ આપવામાં આવેલ નિષ્કર્ષને અંતિમ અને બંધનકારક માનવામાં આવશે. આ કારણસર પણ, મારો એવો અભિપ્રાય છે કે, ધારા ૪૫ માટે તેમાં અવલોકિત દૂષિતકારક પરિબળોની ગેરહાજરી અંગે વિષયનું માત્ર પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ અવલોકન જ આવશ્યક ગણવું વધુ યોગ્ય રહેશે.

કલમ ૪૫ હેઠળના નિષ્કર્ષને અંતિમ ગણવાથી વિસ્મયજનક પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે; મધ્યસ્થતા કરારના સ્વરૂપ વિષે સક્ષમ અદાલત દ્વારા અપાયેલો અંતિમ નિર્ણય મધ્યસ્થતા ન્યાયાધિકરણ દ્વારા અવગણવો પડી શકે, જ્યારે તેને પોતાના સમક્ષ રજૂ કરાયેલ સામગ્રીના આધારે આ મુદ્દાનો પુનઃનિર્ણય કરવાની સત્તા રહેશે. તેથી બીજી એક વિલક્ષણ પરિસ્થિતિ પણ ઊભી થઈ શકે છે કે જે અધિકારક્ષેત્રમાં મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી આગળ વધે છે (જાપાન, જેમ વર્તમાન કેસમાં છે) ત્યાંની સક્ષમ અદાલતે ભારતની સક્ષમ અદાલત દ્વારા કલમ ૪૫ હેઠળ કરાયેલા એવા નિષ્કર્ષના સંપૂર્ણ બંધનકારક પ્રભાવને માન્ય રાખવો પડે, જે તમામ સંબંધિત પુરાવા સ્વીકાર્યા વિના સંક્ષિપ્ત પ્રક્રિયાનું અનુસરણ કરીને કરવામાં આવ્યો હોય.

લાગુ પડતા વિદેશી કાયદાનો પુરાવો.

કલમ ૪૫ માટે અંતિમ નિષ્કર્ષ આવશ્યક છે એવું માનવાથી વધુ એક વિસ્મયજનક પરિણામ પણ ઉદ્ભવી શકે છે. આ બાબત વર્તમાન કેસના તથ્યોના સંદર્ભથી સ્પષ્ટ કરી શકાય છે. અહીં પક્ષકારોએ પોતાના કરારને જાપાનના કાયદાઓના આધિન રાખ્યો છે. ત્યારે જે પ્રશ્ન ઊભો થશે તે એ છે કે: જ્યારે કોઈ અદાલતને મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતા અંગે અંતિમ અને નિર્ણાયક ઠરાવ આપવાનો હોય, ત્યારે આ મુદ્દાની કયા કાયદા હેઠળ કસોટી કરવી? કાયદાની પસંદગીનો આ પ્રશ્ન આ અદાલતના નેશનલ થર્મલ પાવર કોર્પોરેશન વિ./એસ. સિંગર કંપની મામલામાં આપેલા ચુકાદાથી નિશ્ચિત રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં આ રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

"મધ્યસ્થતા કરારને લાગુ પડતો યોગ્ય કાયદો સામાન્ય રીતે કરારને લાગુ પડતા યોગ્ય કાયદા જેવો જ હોય છે. અસાધારણ પરિસ્થિતિઓમાં જ એવું ન હોય, ભલે કરારને લાગુ પડતો યોગ્ય કાયદો પક્ષકારોએ સ્પષ્ટપણે પસંદ કર્યો હોય. પરંતુ જ્યાં સમગ્ર કરારને શાસિત કરતો કાયદો અથવા તે રીતે મધ્યસ્થતા કરારને શાસિત કરતો કાયદો અંગે કોઈ સ્પષ્ટ પસંદગી ન હોય, ત્યાં જે દેશમાં મધ્યસ્થતા યોજવા સંમત થયેલ હોય તે દેશનો કાયદો મધ્યસ્થતા કરારનો યોગ્ય કાયદો છે તેવી એક અનુમાનધારણા ઊભી થઈ શકે. પરંતુ તે માત્ર ખંડનપાત્ર અનુમાનધારણા જ છે."

આમ, મધ્યસ્થતા કરારને લાગુ પડતો યોગ્ય કાયદો એ કરારને પોતાને શાસન કરતો તત્ત્વજ્ઞાનાત્મક કાયદો છે. વર્તમાન કેસમાં, મધ્યસ્થતા કરાર "રદબાતલ, અમલઅયોગ્ય અથવા અમલમાં મૂકી શકાય તેમ નથી" કે નહીં તે

બાબતનો અસરકારક નિર્ણય કરવા માટે, અદાલતે તે કાયદો લાગુ કરવો પડે, જેના અધીન કરારને સ્પષ્ટપણે આધીન રાખવામાં આવ્યો છે, એટલે કે, જાપાની કાયદો. સ્પષ્ટ છે કે જાપાની કાયદાનો (મધ્યસ્થતા કરારોને લાગુ પડે તે હદ સુધી) પુરાવો નીચલી અદાલતમાં હકીકતોના પુરાવા જે રીતે કરવામાં આવે છે તે રીતસર રજૂ કરવો પડશે.

માત્ર સોગંદનામાઓ દ્વારા જ વિદેશી કાયદો સાબિત કરવો કાર્યક્ષમ ન રહે, એટલું જ નહીં પરંતુ તેમાં સમય અને નાણાંનો વિશાળ ખર્ચ પણ થાય. આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારી લવાદ વિષયક ફૂશાર્ડ, ગેલાર્ડ, ગોલ્ડમેન દર્શાવે છે કે આ સમસ્યાનું શ્રેષ્ઠ દૃષ્ટાંત યુ.એસ.ના એસ.એમ.જી. સ્વીડિશ મશીન ગ્રુપ વિ. સ્વીડિશ મશીન ગ્રુપ (પૂર્વોક્ત) કેસમાં મળે છે. આ કેસમાં યુ.એસ. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે લવાદ કરારની વૈધતા અથવા અસ્તિત્વનો નિશ્ચિત નિર્ણય ઇનામ-પૂર્વ તબક્કે અદાલતને સ્વયં કરવો પડશે. લવાદ કરારને લાગુ પડતો કાયદો સ્વીડિશ કાયદો હતો અને તેથી કરારની વૈધતા આ કાયદા અનુસાર નક્કી કરવી આવશ્યક હતી. અદાલતે બંને પક્ષકારોએ રજૂ કરેલા સ્વીડિશ કાયદા સંબંધિત અભિપ્રાયોનું અવલોકન કર્યું, પરંતુ તે પૂરતા દસ્તાવેજી આધાર વગરના હોવાનું જાણવા મળ્યું. જ્યારે પક્ષકારોએ નવા અભિપ્રાયો રજૂ કર્યા, ત્યારે તે પરસ્પર વિરોધાભાસી હોવાનું જણાયું. અંતે, અદાલતને એવી સુનાવણી ચલાવવી પડી જેમાં પક્ષકારો આ મુદ્દા અંગે પોતાના વાસ્તવિક આશયનો પુરાવો આપી શકે. તેથી, વર્તમાન કેસમાં પણ જો નીચલી અદાલતે કલમ ૪૫ હેઠળ સંદર્ભ-પૂર્વ તબક્કે લવાદ કરારની વૈધતા અંગે અંતિમ

નિષ્કર્ષ આપવો હોય (સંપૂર્ણ સ્વરૂપની સુનાવણી ચલાવ્યા પછી), તો તેને સમાન પ્રકારની મુશ્કેલીઓ, વિલંબ અને ખર્ચનો સામનો કરવો પડી શકે છે.

બીજી તરફ, જો એવો અભિપ્રાય લેવાય કે ધારા જપ હેઠળનું નિષ્કર્ષ માત્ર પ્રથમદષ્ટિએ લેવાયેલો અભિપ્રાય છે, તો આ બધી મુશ્કેલીઓ ટાળી શકાય. ન તો મધ્યસ્થ મંડળ અને ન તો મધ્યસ્થ ચુકાદાનો અમલ કરનાર અદાલત, અધિનિયમની ધારા જપ હેઠળ વ્યક્ત કરાયેલા પ્રથમદષ્ટિએ અભિપ્રાયથી પોતાને બંધાયેલ માનશે. સુનાવણી દરમિયાન લાગુ પડતા વિદેશી કાયદાનો અંતિમ અને નિશ્ચિત પુરાવો આપવાની આવશ્યકતાથી ઊભી થતી મુશ્કેલી પણ ટાળી શકાય.

અધિનિયમમાં અનાવશ્યક પુનરુક્તિ

પૂર્વ-સંદર્ભ તબક્કે મધ્યસ્થી કરારની માન્યતા વિષે અદાલત નિશ્ચિતપણે નિર્ણય આપે છે એવો અભિપ્રાય સ્વીકારવાથી બીજું એક અનિરૂપનીય પરિણામ પણ ઉપજે છે. જો મધ્યસ્થી કરાર વિષે અંતિમ નિષ્કર્ષ એ રીતે કરવામાં આવે કે તે માન્ય અને અમલયોગ્ય છે, તો એવો નિષ્કર્ષ પૂર્વનિર્ણિત પ્રશ્ન તરીકે કાર્ય કરી શકે. પરિણામે, પુરસ્કાર પછીના તબક્કે પુરસ્કારને પડકારવા માટે સંસદે કલમ ૪૮(૧)(એ) હેઠળ ઉપલબ્ધ કરાવેલો એક આધાર, એટલે કે મધ્યસ્થી કરારની માન્યતાને જ પડકારીને પુરસ્કાર પર આક્ષેપ કરવાનો આધાર, સંપૂર્ણપણે અવરોધિત થઈ જાય, કારણ કે ઉક્ત મુદ્દા અંગે કલમ જપ હેઠળનો નિષ્કર્ષ અંતિમ ગણાશે. તેથી, બ્રધર સભરવાલ દ્વારા સૂચવાયેલો અભિગમ એવા કેસોમાં આ આધારને અવરોધિત કરી દેશે, જ્યાં

પક્ષકારો વાસ્તવમાં કલમ ૪૫ નો આશરો લે છે. ખરેખર, હાલનો કેસ એવો જ છે, જેમાં કલમ ૪૫ હેઠળની અરજીમાં નીચલી અદાલત દ્વારા અંતિમ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં આવે, તો આ આધાર અવરોધિત થઈ શકે.

કાનૂની જોગવાઈઓના અર્થઘટનાનો આ એક સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે અદાલતે ધારાસભ્ય કાનૂનમાં આવેલા તમામ શબ્દોને અસરકારક બનાવવાનો દરેક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, કારણ કે સંસદે પોતાના શબ્દો વ્યર્થ વાપર્યા છે અથવા નિર્રર્થક વાત કહી છે એવું માનવામાં આવી શકે નહીં. માત્ર અપવાદરૂપ પરિસ્થિતિઓમાં જ આ સિદ્ધાંતથી વિમુખ થવું શક્ય છે. જે.કે. કોટન મિલ્સ સ્પિનિંગ એન્ડ વીવિંગ મિલ્સ કો. લિ. વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. મામલામાં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

"અધિનિયમોની વ્યાખ્યામાં અદાલતો હંમેશા એવું અનુમાન કરે છે કે વિધાનમંડળે તેના દરેક ભાગનો કોઈ હેતુસર સમાવેશ કર્યો છે અને વિધાનમંડળની મંશા એ છે કે અધિનિયમનો દરેક ભાગ પ્રભાવશાળી થવો જોઈએ."

આ સિદ્ધાંતને આ અદાલતે અસંખ્ય નિર્ણયો માં વ્યાપક સ્વીકાર આપ્યો છે. જો કલમ ૪૫ના અર્થઘટન માટે ભાઈ સભરવાલે સૂચવેલો અભિગમ અપનાવવામાં આવે, તો તે અસરકારક રીતે કલમ ૪૮(૧)(એ) ની જોગવાઈના એક ભાગને નિર્રર્થક બનાવી શકે; એવો પરિણામ સંસદે નિશ્ચિતપણે અભિપ્રેત રાખ્યો હોવો શક્ય નથી.

બહુવિધ વિચારણાઓની સંભાવના

મને એવું જણાય છે કે, ઓછામાં ઓછું પુરસ્કાર પછીના તબક્કે, ધારા ૪૮(૧)(એ) હેઠળના સંબંધિત મુદ્દા અંગેનો નિષ્કર્ષ સંપૂર્ણ વિચારણા પછી જ નોંધવામાં આવવો જોઈએ. જો એવું હોય, તો ધારા ૪૫ હેઠળનો નિષ્કર્ષ પ્રથમ દૃષ્ટિનો નિષ્કર્ષ સિવાય બીજું કંઈ હોવો જોઈએ એવો મત સ્વીકારવામાં મને કોઈ વિશેષ લાભ દેખાતો નથી.

ભલે એવો દૃષ્ટિકોણ અપનાવવામાં આવે કે અધિનિયમની ધારા ૪૫ હેઠળનું નિષ્કર્ષ અંતિમ નિષ્કર્ષ ગણાશે અને એવોર્ડના અમલીકરણનો પ્રયાસ કરવામાં આવે તે સમયે ધારા ૪૮(૧)(એ) હેઠળ તેની પુનરાવર્તન માટે પાત્ર નહીં હોય, તો પણ એવોર્ડને ધારા ૪૮ હેઠળ ઉપલબ્ધ અન્ય આધારોએ પડકારવામાં આવી શકે તેવી સંપૂર્ણ શક્યતા છે. હું અગાઉ જ કહી ચૂક્યો છું તેમ, આ પડકારનો નિરાકરણ તમામ પ્રકારના પુરાવાઓ (મૌખિક પુરાવા સહિત)ને સમાવેશમાં લઈને સંપૂર્ણ વિચારણાથી કરવો પડશે. જો એવું હોય, તો અધિનિયમની ધારા ૪૫ હેઠળ સંદર્ભપૂર્વ અવસ્થાએ અંતિમ નિષ્કર્ષ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવાની બદલે એવોર્ડ પછી વર્તમાન મુદ્દા સહિત તમામ મુદ્દાઓની સંપૂર્ણ રીતે વિચારણા થઈ શકે. આ રીત અધિનિયમની તે ભાવનાને અનુરૂપ રહેશે કે જુદા જુદા તબક્કાઓએ વિલંબ ટાળવો, મધ્યસ્થતા સંબંધિત તમામ વિવાદોની અદાલતી સમીક્ષા એવોર્ડપશ્ચાત્ તબક્કે કેન્દ્રિત કરવી, અને મોડેલ કાનૂનની હેતુઓને પણ આગળ ધપાવવી.

વિદેશી અધિકારક્ષેત્રોમાં અભિગમ

મોડેલ કાયદાના આધારે રહેલા ઉદ્દેશ્યોને આગળ ધપાવવાના મહત્વને સહેલાઈથી નકારી શકાય તેમ નથી. અધિનિયમની કલમ જુપનું અર્થઘટન કરવામાં ઉપયોગી બની શકે તેવી માર્ગદર્શક ભારતીય ન્યાયિક પૂર્વનિર્દેશોની સ્પષ્ટ અછત છે. તેથી, મોડેલ કાયદા પર આધારિત સમકક્ષ જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરતા વિદેશી ચુકાદાઓમાંથી માર્ગદર્શન મેળવવું આવશ્યક બને છે. હવે, આવા વિદેશી ન્યાયિક પૂર્વનિર્દેશોના સમીક્ષા માટે.

સાથી ન્યાયાધીશ સભરવાલના ચુકાદામાં યોગ્ય રીતે નોંધવામાં આવ્યું છે કે વિવિધ દેશોએ તેમના તત્ત્વલક્ષી અને પ્રક્રિયાત્મક કાયદાઓને આધારે આ પ્રશ્ન તરફ અભિગમ અપનાવ્યો છે. નોંધવામાં આવ્યું છે કે ફ્રેન્ચ નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળની સ્થિતિ પ્રથમદર્શી દૃષ્ટિકોણને અનુકૂળ છે, કારણ કે કાયદા મુજબ જો વિવાદ લવાદ અધિકરણ સમક્ષ ન હોય, તો ફ્રેન્ચ અદાલતોને અધિકારક્ષેત્ર સ્વીકારવાનો ઇનકાર કરવો પડે, જો સુધી લવાદ કરાર "સ્પષ્ટપણે શૂન્ય" ન હોય.

તેવી જ રીતે, ૧૯૮૭ના સ્વિસ ખાનગી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા અધિનિયમની કલમ ૭માં એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે અદાલતો અધિકારક્ષેત્ર સ્વીકારશે નહીં "...બ. સિવાય કે અદાલત એવું શોધે કે મધ્યસ્થતા કરાર રદબાતલ છે, અમલયોગ્ય નથી અથવા અમલમાં મૂકી શકાય તેવી ક્ષમતા ધરાવતો નથી". સ્વિસ ફેડરલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા તેનો એવો

અર્થઘટન કરવામાં આવ્યો છે કે કાર્યવાહી શરૂ થાય ત્યારે મધ્યસ્થતા કલમના અસ્તિત્વ અને કાર્યક્ષમતાની માત્ર પ્રથમ દ્રષ્ટિએ ચકાસણી સુધી અદાલતોની મૂલવણી મર્યાદિત રહે છે.

અમેરિકાના અધિકારક્ષેત્રના સંબંધમાં જેટલું કહેવાય, ત્યાંનો કાયદો, જે હક્કસ્વરૂપ કાયદા તેમજ પ્રક્રિયાત્મક કાયદા બન્ને સાથે સંબંધિત છે, તે અધિનિયમથી ભિન્ન શબ્દોમાં રચાયેલો છે. વાસ્તવમાં, અમેરિકાના તમામ અધિકારક્ષેત્રોએ પોતાનો કાયદો મોડલ કાયદાના આધારે પણ બનાવ્યો નથી અને અમેરિકાના કેસોનો અભિગમ અત્યંત સાવચેતીપૂર્વક કરવો જરૂરી છે. તેથી, અમારી સમક્ષ રહેલા મુદ્દાના નિરાકરણમાં અમેરિકાની સ્થિતિ ખાસ ઉપયોગી નથી.

ભાઈ સભરવાલના ચુકાદામાં એ નોંધવામાં આવ્યું છે કે ઓછામાં ઓછા બે કોમન લો અધિકારક્ષેત્રો, ઓન્ટારિયો અને હોંગકોંગમાં, જેઓએ (ભારતની જેમ) પોતાનો કાયદો મોડેલ લો પર આધારિત રાખ્યો છે, ત્યાં અદાલતોએ આ પ્રશ્ન અંગે 'ઉદાર અભિગમ' અપનાવ્યો છે, અર્થાત્, સંદર્ભ કરવાનો પૂર્વે મધ્યસ્થી કરારના અસ્તિત્વ અને તેની અવૈધતા ન થયાની બાબતે પ્રાથમિક દ્રષ્ટિ અપનાવવાની. હોંગકોંગ અને ઓન્ટારિયોના ચુકાદાઓનું હવે પરીક્ષણ કરવામાં આવશે.

હોંગકોંગનો ચુકાદો

તેમાં કોઈ શંકા નથી કે પેસિફિક ઇન્ટરનેશનલ લાઇન્સ (પીટીઈ.) લિ. વિ. ટિસનલિયાન મેટલ્સ એન્ડ મિનરલ્સ કો. લિ., (તા. ૧.૭.૧૯૯૨ ના રોજ નક્કી કરાયેલ),] ("પેસિફિક ઇન્ટરનેશનલ લાઇન્સ") માં હોંગકોંગની વડી અદાલત સમક્ષ ચોક્કસપણે એ મુદ્દો હતો કે મોડેલ કાયદાની કલમ ૭ ના અર્થમાં માન્ય મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં હતો કે નહીં. અદાલતનું મત એવું હતું કે મોડેલ કાયદાની કલમ ૭ ને અનુરૂપ એવો મધ્યસ્થતા કરાર હતો, તેવા પ્રસ્તાવને સમર્થન આપવા માટે "સ્પષ્ટપણે દલીલયોગ્ય" એવો મામલો હતો. અદાલતે અવલોકન કર્યું:

"અંતે, પરિણામે એ અનુસરે છે કે જો હું આ બાબતે સંતોષ પામું કે તે પ્રસ્તાવને સમર્થન આપે એવો સ્પષ્ટ રીતે દલીલયોગ્ય મામલો છે અને મોડેલ કાયદાના કલમ ૭ સાથે સુસંગત એવો મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં હતો, તો હું મધ્યસ્થની નિમણૂક કરવા આગળ વધું, આ સંપૂર્ણ જ્ઞાન સાથે કે પ્રતિવાદીઓને મધ્યસ્થ સમક્ષ તે મુદ્દો ઉઠાવવાથી અને તે પ્રારંભિક નિર્ધારણના અનુસંધાને અદાલત દ્વારા તે બાબતનો પુનર્વિચાર કરાવવાથી વંચિત ગણવામાં આવશે નહીં."

વધુમાં, અદાલતે ઠરાવ્યું:

"હું સંપૂર્ણપણે સંતોષ પામ્યો છું કે અરજદારોએ મધ્યસ્થતા કરારના સમર્થનમાં એક મજબૂતપણે દલીલ કરી શકાય એવો મામલો સ્થાપિત કર્યો છે, જે મોડેલ કાનૂનની કલમ ૭નું પાલન કરે છે."

મારા દ્વારા આ કેસના વાંચન મુજબ, હોંગકોંગ વડી અદાલતનો સીધો સંબંધ આ મુદ્દા સાથે હતો કે મધ્યસ્થતા કરાર મોડેલ કાયદાની કલમ ૭નું પાલન કરતો હતો કે નહોતો. આ પ્રશ્ન એટલા માટે પ્રાસંગિક બન્યો કે કલમ ૮ હેઠળ અદાલતને મધ્યસ્થતા કરારનું અસ્તિત્વ છે કે નહીં તે અંગે નિર્ણય કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત હતી અને કલમ ૭ મુજબ તે કરાર તે જ કલમમાં નિર્ધારિત સ્વરૂપમાં હોવો આવશ્યક હતો. યથોચિત આદર સાથે કહીએ તો, આ કેસને આ આધાર પર અલગ ગણાવવું યોગ્ય ન ગણાય કે તેનો સંબંધ મોડેલ કાયદાની કલમ ૮ સાથે નહોતો. મારા મત મુજબ, અદાલતનો સીધો સંબંધ મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતા સાથે હતો, કારણ કે એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે મધ્યસ્થતા કરાર કલમ ૭નું પાલન કરતો નહોતો અને તેથી અમાન્ય હતો.

મારા વિદ્વાન ભાઈશ્રીએ કરવાનું ઈચ્છેલ ભિન્નીકરણનું બીજું આધાર એવું છે કે હોંગ કોંગ આર્બિટ્રેશન ઓર્ડિનન્સ ("હોંગ કોંગ ઓર્ડિનન્સ") અંગ્રેજી આર્બિટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ ("અંગ્રેજી અધિનિયમ") પર આધારિત હતો અને હોંગ કોંગનો ચુકાદો આ કાયદાઓના વિશેષ પરિપ્રેક્ષ્યમાં હતો. ખાસ કરીને, મારા વિદ્વાન ભાઈશ્રીનું માનવું છે કે હોંગ કોંગ ઓર્ડિનન્સની કલમ ૬ અંગ્રેજી અધિનિયમની કલમ ૩૨ જેવી છે (જેમાંથી બંને અમારી કાનૂની વ્યવસ્થામાં આવેલા અધિનિયમમાં નથી), અને આ એક ભિન્ન લક્ષણ હોવાથી હોંગ કોંગનો ચુકાદો વર્તમાન મામલે લાગુ પડતો નથી. બાબત સ્પષ્ટ કરવા માટે, હું નીચે બંને સંબંધિત જોગવાઈઓ ઉદ્ધૃત કરું છું.

હોંગ કોંગ ઓર્ડિનન્સ:

"કલમ ૬ નિર્ધારિત કિસ્સાઓમાં અદાલતે બાબતને લવાદને સંદર્ભિત કરવી

(૧) ઉપ-કલમો (૨) અને (૩) ના આધિન, યુએનસીઆઈટીઆરએલ મોડલ કાનૂનની કલમ ૮ (લવાઈ કરાર અને અદાલત સમક્ષનો તાત્વિક દાવો) તે જ રીતે એવા વિષય પર લાગુ પડે છે જે ઘરેલુ લવાઈ કરારનો વિષય હોય, જેમ તે એવા વિષય પર લાગુ પડે છે જે આંતરરાષ્ટ્રીય લવાઈ કરારનો વિષય હોય.

(૨) ઉપકલમ (૩) ને આધીન રહીને, જો લેબર ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રમાં આવતી કોઈ દાવા અથવા અન્ય બાબતને સંબંધિત વિવાદના મધ્યસ્થી નિરાકરણ માટે જોગવાઈ કરતી મધ્યસ્થી કરારની કોઈ પક્ષકાર, અથવા એવા પક્ષકાર મારફતે કે તેની હેઠળ દાવો કરતી કોઈ વ્યક્તિ, કરારની અન્ય કોઈ પક્ષકાર સામે અથવા એવી અન્ય પક્ષકાર મારફતે કે તેની હેઠળ દાવો કરતી કોઈ વ્યક્તિ સામે, સંદર્ભ માટે સંમતિ થયેલી કોઈ બાબત અંગે, કોઈ અદાલતમાં કાનૂની કાર્યવાહી શરૂ કરે, અને તેવી કાનૂની કાર્યવાહીનો કોઈ પક્ષકાર હાજરી આપ્યા પછી અને કોઈ લેખિત નિવેદન રજૂ કરે તે પહેલાં અથવા કાર્યવાહી દરમિયાન કોઈ અન્ય પગલું ભરે તે પહેલાં, કાર્યવાહી સ્થગિત રાખવા માટે તે અદાલતમાં અરજી કરે, તો અદાલત અથવા તે અદાલતના કોઈ ન્યાયાધીશ, જો તેને આથી સંતોષ થાય કે—

(એ) કરાર અનુસાર મામલો સંદર્ભિત ન કરવો જોઈએ તે માટે કોઈ પૂરતું કારણ નથી; અને

(બી) અરજદાર કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી તે સમયે મધ્યસ્થતાની યોગ્ય કાર્યવાહી માટે જરૂરી તમામ કાર્યો કરવા તૈયાર અને ઈચ્છુક હતો, અને તે હજુ પણ એવો જ છે.

(૩) ઉપકલમો. (૧) અને (૨) નિયંત્રણ મુક્તિ કલમો ઓર્ડીનન્સ (કેપ ૭૧) ની કલમ ૧૫ ને આધીન રહી અમલમાં રહેશે."

અંગ્રેજી અધિનિયમ:

કલમ ૩૨. – અધિકારક્ષેત્રના પ્રાથમિક મુદ્દાનું નિર્ધારણ.

(૧) લવાઈ કાર્યવાહીનો પક્ષકાર (અન્ય પક્ષકારોને સૂચના આપ્યા બાદ) કરેલી અરજી પર અદાલત લવાઈ મંડળની વિષયવસ્તુસંબંધિત અધિકારક્ષેત્ર બાબતે ઊભો થતો કોઈપણ પ્રશ્ન નક્કી કરી શકે છે. પક્ષકાર વાંધો ઉઠાવવાનો અધિકાર ગુમાવી શકે છે.

(૨) આ કલમ હેઠળની અરજીનો વિચાર કરવામાં આવશે નહીં જો સુધી કે –

(એ) તે કાર્યવાહીના અન્ય તમામ પક્ષકારોની લેખિત સંમતિથી કરવામાં આવ્યું હોય, અથવા

(બી) તે ટ્રિબ્યુનલની પરવાનગીથી કરવામાં આવ્યું છે અને અદાલત સંતોષ પામે છે –

- (i) કે પ્રશ્નના નિર્ધારણથી ખર્ચમાં નોંધપાત્ર બચત થવાની સંભાવના છે,
- (ii) કે અરજ વિલંબ વિના કરવામાં આવી હતી, અને
- (iii) કે એવો યોગ્ય કારણ છે કે આ મુદ્દાનો નિર્ણય અદાલત દ્વારા કરવામાં આવવો જોઈએ.
- (૩) આ કલમ હેઠળની અરજી, જો કાર્યવાહી સાથે સંકળાયેલા અન્ય તમામ પક્ષકારોની સંમતિથી કરવામાં આવી ન હોય, તો તેમાં તે આધાર દર્શાવવાના રહેશે કે જેના આધારે કહેવામાં આવે છે કે તે મુદ્દાનો નિર્ણય અદાલત દ્વારા કરવો જોઈએ.
- (૪) પક્ષકારો દ્વારા ભિન્ન રીતે સંમતિ આપવામાં આવી ન હોય, તો આ કલમ હેઠળ અદાલતમાં અરજી બાકી હોય તે દરમિયાન લવાઈ અધિકરણ લવાઈ કાર્યવાહી ચાલુ રાખી શકે છે અને લવાઈ નિર્ણય આપી શકે છે.
- (૫) અદાલત પરવાનગી આપે નહીં ત્યાં સુધી, ઉપકલમ (૨) માં નિર્દિષ્ટ શરતો પૂર્ણ થાય છે કે કેમ તે અંગે અદાલતના નિર્ણય વિરુદ્ધ કોઈ અપીલ ચાલતી નથી.
- (૬) અધિકારક્ષેત્રના પ્રશ્ન અંગે અદાલતનો નિર્ણય, અપીલના હેતુઓ માટે, અદાલતના ચુકાદા તરીકે ગણવામાં આવશે. પરંતુ અદાલતની અનુમતિ વિના કોઈ અપીલ થઈ શકશે નહીં, અને એવી અનુમતિ ત્યાં સુધી આપવામાં આવશે નહીં જ્યાં સુધી અદાલત એવું ન માને કે ઉક્ત પ્રશ્નમાં એવો કાયદાનો મુદ્દો

અંતર્ભૂત છે જે સર્વસામાન્ય મહત્વનો છે અથવા કોઈ અન્ય વિશેષ કારણસર અપીલ અદાલત દ્વારા વિચારણા કરવો યોગ્ય છે."

હોંગ કોંગ ઓર્ડિનન્સની કલમ ૬ અને ઇંગ્લિશ અધિનિયમની કલમ ૩૨નું તુલનાત્મક વાચન કરતાં, મને એવું જણાય છે કે આ બંને ન તો સમાન છે, ન તો એકબીજા સાથે સામ્ય ધરાવે છે, કારણ કે આ બંને કલમોના હેતુઓ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે. આ ભેદ, જે માનનીય ભાઈ સભરવાલ દ્વારા દર્શાવવામાં આવ્યો છે, આદરપૂર્વક કહું તો, આધારહીન જણાય છે.

બીજી તરફ, ઇંગ્લિશ અધિનિયમની કલમ ૩૨ ને અનુરૂપ જે જોગવાઈ છે તે હોંગકોંગ ઓર્ડિનન્સની કલમ ૨૩એ છે, જે નીચે પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે:

"અદાલત દ્વારા કાયદાના પ્રારંભિક મુદ્દાનો નિર્ધારણ કરતી કલમ ૨૩એ

(૧) ઉપકલમ (૨) અને કલમ ૨૩બીના આધીન રહીને, સંદર્ભના કોઈપણ એક પક્ષકાર દ્વારા અદાલતમાં કરવામાં આવેલી અરજી પર—

(એ) એવા લવાદની સંમતિથી, જેણે વિવાદનો હવાલો સ્વીકારી લીધો હોય, અથવા, જો કોઈ અમ્પાયરે વિવાદનો હવાલો સ્વીકારી લીધો હોય, તો તેની સંમતિથી, અથવા

(બી) અન્ય તમામ પક્ષકારોની સંમતિથી, અદાલતને સંદર્ભની કાર્યવાહી દરમિયાન ઊભા થતા કાયદાના કોઈપણ પ્રશ્નનો નિર્ધાર કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર રહેશે.

(૨) અદાલત પેટા-કલમ (૧)(એ) હેઠળ કાયદાના કોઈપણ પ્રશ્ન અંગેની અરજીનો સ્વીકાર કરશે નહીં, જ્યાં સુધી તે આ બાબતે સંતુષ્ટ ન થાય કે-

(એ) અરજીના નિર્ધારણથી પક્ષકારોને ખર્ચમાં નોંધપાત્ર બચત થવાની સંભાવના હોઈ શકે છે; અને

(બી) કાયદાનો પ્રશ્ન એવો છે કે જેના સંબંધમાં ધારા ૨૩(૩)(બી) હેઠળ અપીલ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવવાની સંભાવના રહે.

(૩) ઉપ-કલમ (૧) હેઠળ અદાલતનો નિર્ણય, વડી અદાલત વટહુકમ (પ્રકરણ ૪) (અપીલ અદાલતમાં અપીલો) ની કલમ ૧૪ના અર્થમાં અદાલતનો ચુકાદો ગણાશે, પરંતુ અદાલત અથવા અપીલ અદાલત પરવાનગી આપે નહીં ત્યાં સુધી આવા નિર્ણય સામે કોઈ અપીલ ચાલશે નહીં. (સુધારેલ ૧૯૯૮ ના ૨૫ ની કલમ ૨)

(૪) (અધિનિયમ ૧૯૮૯ ના ૬૪ દ્વારા ૨૬, કલમ ૧૫)"

અંગ્રેજી અધિનિયમની કલમ ૩૨ તેમજ હોંગ કોંગ આબિટ્રેશન ઓર્ડિનન્સની કલમ ૨૩એ હેઠળની અદાલતો, ‘બધા પક્ષકારોની સંમતિ’થી અથવા ઓછામાં ઓછી ‘લવાદકર્તાની સંમતિ’થી, અધિકારક્ષેત્રના પ્રારંભિક

મુદ્દા અંગે નિર્ધારણ કરી શકે છે અને તે પણ ત્યારે જ, જ્યારે તેઓ આ બાબતે સંતુષ્ટ હોય કે અરજીના નિર્ધારણથી પક્ષકારોના ખર્ચમાં નોંધપાત્ર ઘટાડો થઈ શકે છે અને કાનૂનનો પ્રશ્ન એવો છે જેમાં પરવાનગી અપાય તેવી સંભાવના છે.

હોંગકોંગના નિર્ણયને આ આધારે પણ ભિન્ન ગણાવવામાં આવ્યો છે કે હોંગકોંગ ઓર્ડિનન્સની કલમ ૨૩એમાં પ્રારંભિક મુદ્દાનો અદાલત દ્વારા નિર્ધારણ કરવાની વિશિષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે અને અધિનિયમમાં તેવી સમાન કોઈ જોગવાઈ નથી. આદર સાથે કહેવું પડે કે, આ ભિન્નતા પણ માન્ય ન હોઈ શકે. પ્રથમ તો, પેસિફિક ઇન્ટરનેશનલ લાઈન્સ (ઉપરોક્ત) માંનો ચુકાદો ઈસવીસન ૧૯૯૨માં આપવામાં આવ્યો હતો; તેમાં હોંગકોંગ ઓર્ડિનન્સની કલમ ૨૩એનો કોઈપણ પ્રકારનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી. તેમજ, ચુકાદામાંથી એવું પણ જણાતું નથી કે જ્યારે હોંગકોંગ વડી અદાલતે આ મામલાનો નિર્ણય કર્યો ત્યારે એવી કોઈ સમાન જોગવાઈ અસ્તિત્વમાં હતી. હકીકતમાં, ચુકાદામાં આવેલા બધા ઉલ્લેખો મોડેલ કાયદાની જોગવાઈઓ તરફ છે. વધુમાં, જો કલમ ૨૩એ લાગુ પડતી હોત, તો અદાલત માટે મોડેલ કાયદાની કલમ ૭ અથવા ૮ના અર્થઘટન અંગે પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવાની કોઈ જરૂર જ ન રહી હોત, કારણ કે તે સીધે જ કલમ ૨૩એ પર આધાર રાખી શકતી. મારા મતે, હોંગકોંગનો ચુકાદો અમારી સમક્ષના મુદ્દાનો સીધો વિચાર કરે છે અને અંતિમ રીતે એવો નિષ્કર્ષ આપે છે કે અપનાવવાનો

અભિગમ એ છે કે લવાદી કરાર અસ્તિત્વમાં હતો કે નહીં તે “સ્પષ્ટપણે દલીલયોગ્ય” હતું કે કેમ.

ઓન્ટારિયોનો ચુકાદો

ઓન્ટારિયો અદાલત ઑફ જસ્ટિસે રિઓ એલ્ગોમ લિ. વિ./સ. સામી સ્ટીલ કો. લિ. (૧.૩.૧૯૯૧ના રોજ નિર્ધારિત) માં મોડેલ કાયદાની કલમ ૧૬ અંગે, પંચાયત મંડળને પોતાની અધિકારક્ષેત્ર અંગે નિર્ણય આપવાની સક્ષમતા અને પ્રારંભિક તબક્કે અદાલતની પોતાની સત્તાઓ સંદર્ભે વિચાર કર્યો હતો. કલમ ૧૬નો ઉદ્ધરણ માનનીય ભાઈ સભારવાલના ચુકાદામાં કરવામાં આવ્યો છે. અદાલતે સંબંધિત મુદ્દા અંગે નીચેના શબ્દોમાં પોતાનો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો:

"મને જે બાબત મહત્વપૂર્ણ જણાય છે તે એ છે કે આદર્શ કાયદો, જેના પર તે લાગુ પડે છે તેવી આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થતાઓમાં, પ્રથમ તબક્કામાં મધ્યસ્થતાના પક્ષમાં ભાર મૂકે છે (અને આ બાબતે સર્વસંમતિ છે કે વર્તમાન મામલો એવો જ એક છે). કરારના અર્થઘટન સંબંધિત બાબતોમાં અદાલતોની મર્યાદા એ છે કે કાનૂની પ્રશ્નો અથવા અર્થનિર્માણના પ્રશ્નો નક્કી કરવામાં તેમની કોઈ ભૂમિકા હોવાનું દેખાતું નથી; અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તાના વ્યાપનો પ્રશ્ન પ્રથમ તબક્કામાં મધ્યસ્થકર્તાએ નક્કી કરવાનો હોય છે, અને ત્યારબાદ તે નિર્ણય અથવા ઈનામ રદ કરાવવા માટે આશ્રય મેળવવાનો અધિકાર અનામત રહે છે. મધ્યસ્થતા પૂર્વે અદાલતની ભૂમિકા એવી મર્યાદિત જણાય છે

કે તે માત્ર એટલું નક્કી કરે કે મધ્યસ્થતા કલમ રદબાતલ છે કે નહીં, અમલાતીત છે કે નહીં, અથવા અમલમાં મૂકી શકાય તેવી નથી કે નહીં (અનુ. ૮) – અને જો એવું ન હોય, તો પક્ષકારોને મધ્યસ્થતામાં મોકલવું ફરજિયાત છે. કેન, જે. એ આ માર્ગ અનુસર્યો નહોતો – તેમણે અનુ. ૮ માં નિર્દિષ્ટ શરતનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યા વિના કરારના અર્થઘટન સંબંધિત પ્રશ્નોને નીચલી અદાલતમાં વિચારણા માટે મોકલ્યા; આ રીતે વિચારણા માટે મોકલાયેલા પ્રશ્નો કાનૂની બાબતોને, જેમાં અધિકારક્ષેત્ર અને મધ્યસ્થકર્તાની સત્તાના વ્યાપનો પણ સમાવેશ થાય છે, સંબંધિત છે, પરંતુ, જ્યાં સુધી હું સમજી શકું છું, અનુ. ૮ હેઠળ અદાલતે નક્કી કરવાનાં પ્રશ્નો સાથે સંબંધિત નથી. ઓછામાં ઓછું એટલું તો તર્કસંગત રીતે દલીલ કરી શકાય એવું મને લાગે છે કે ઉપરોક્ત અનુ. ૫ ના પ્રકાશમાં, જે બાબતો વિચારણા માટે મોકલવામાં આવી છે તે એવી બાબતો નથી કે જેમાં અદાલતના હસ્તક્ષેપને મંજૂરી મળે.”

મારા મત મુજબ, આ અમારી સમક્ષ રહેલા મુદ્દા અંગે અદાલત તરફથી કરાયેલ સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ અભિવ્યક્તિ છે. ખરેખર, ઓન્ટારિયો અદાલતે સ્પષ્ટપણે ઠરાવ્યું છે કે લવાઈ કરારના અસ્તિત્વ અને તેના અબાધિત રહેવા અંગેના અર્થઘટનના પ્રશ્નમાં અદાલતને માત્ર પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ અધિકારક્ષેત્ર હોય છે અને તે તબક્કે અંતિમ નિર્ણય આપવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી.

અંગ્રેજી ચુકાદો

અઝોવ શિપિંગ કો. વિ./એસ. બાલ્ટિક શિપિંગ કો. ના અંગ્રેજી ચુકાદામાં એક સર્વથા ભિન્ન મુદ્દો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો. અદાલત સમક્ષ અરજદારનો મામલો એવો હતો કે તે મધ્યસ્થી કરારમાં, જેમાં મધ્યસ્થીની કલમ સમાવિષ્ટ હતી, પક્ષકાર ન હતો, અને તે છતાં મધ્યસ્થીએ બીજા પક્ષના હિતમાં એવોર્ડ આપ્યો હતો. મધ્યસ્થીએ સંપૂર્ણ સુનાવણી પછી એવું નિષ્કર્ષ આપ્યું હતું કે માન્ય મધ્યસ્થી કરાર અસ્તિત્વમાં હતો અને પક્ષકારો અંગે તેને અધિકારક્ષેત્ર હતું. એવોર્ડને પડકારવામાં આવ્યો હતો. અદાલત સમક્ષનો મુદ્દો એવો હતો કે: જ્યાં અધિકારક્ષેત્ર અંગે સંપૂર્ણ વ્યાપક સુનાવણી મધ્યસ્થી સમક્ષ પૂર્ણ થઈ ગઈ હોય, અને એવોર્ડને પડકારવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં શું મધ્યસ્થીના અધિકારક્ષેત્રને સંપૂર્ણ મૌખિક પુરાવા અને જિરહ દ્વારા આ રીતે પડકારી શકાય કે જેથી તે પડકાર હકીકતમાં મધ્યસ્થી સમક્ષ પહેલેથી જ જે બની ચૂક્યું હતું તેની સંપૂર્ણ સુનાવણી બની જાય?

અદાલતે અરજી મંજૂર કરી અને ઠરાવ્યું કે એવોર્ડ પછીના તબક્કે પણ મધ્યસ્થને અધિકારક્ષેત્ર ન હતું તે દર્શાવવા માટે મૌખિક પુરાવો રજૂ કરવો માન્ય છે. ભેદનો મુદ્દો એ છે કે અદાલત એવોર્ડ પછીના તબક્કે કરવામાં આવેલા પડકાર સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી. તેમાં કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે, તે તબક્કે અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત મુદ્દા અંગેનું નિષ્કર્ષ અથવા દૂષિત બનાવતા પરિબળોના અસ્તિત્વ અંગેનું નિષ્કર્ષ માત્ર સંપૂર્ણ ટ્રાયલ પછી જ આપવામાં આવવું જોઈએ અને તે અંતિમ નિષ્કર્ષ હોવું જોઈએ. વધુમાં,

અદાલતની ટિપ્પણીઓ ઇંગ્લિશ અધિનિયમની કલમો ૩૨ અને ૬૭ સાથે સંપૂર્ણ સુસંગત હતી, જે કોઈ પણ રીતે આ અધિનિયમમાં પ્રતિબિંબિત થતી નથી.

સંશોધનાત્મક સૂચનોના પરિણામો

માનનીય સહોદર સભરવાલ દ્વારા તેમણે અપનાવેલા અભિગમની કેટલીક સ્પષ્ટ ખામીઓને શમાવા માટે કરવામાં આવેલા સૂચનોનું પણ વધુ નજીકથી પરીક્ષણ કરવું જરૂરી છે. તેમણે સોગંદનામાઓના આધારે વિચારણા કરવાની તેમજ સંદર્ભ પૂર્વ તબક્કે લાંબી ચાલતી વિચારણામાંથી ઉદ્ભવતા સંભવિત વિલંબને ઘટાડવા માટે નિશ્ચિત સમયમર્યાદા રાખવાની સૂચના આપી છે. મારા મત મુજબ, અદાલતને માત્ર સોગંદનામાઓના આધાર પર, ભલે તે નિશ્ચિત સમયમર્યાદામાં હોય, અંતિમ ચુકાદો આપવા સક્ષમ બનાવીને નિર્ધારક અભિગમના મહત્વપૂર્ણ પ્રતિકૂળ પરિણામોને શમાવાનો કોઈપણ પ્રયાસ પ્રતિકલ્પી સાબિત થઈ શકે છે.

આવા અનેક પ્રસંગો હોય છે જેમાં સોગંદનામા આધારિત પુરાવો મુદ્દા અંગે અંતિમ અને નિશ્ચિત નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં સહાયક બની શકતો નથી. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યાં એવી બચાવ દલીલ લેવાય કે પક્ષકારની સહી ખોટી રીતે બનાવવામાં આવી હતી અથવા કરાર પોતે જ સંપૂર્ણપણે બનાવટી છે, ત્યાં હું કલ્પના કરી શકતો નથી કે મૌખિક પુરાવા વિના માત્ર સોગંદનામાઓના આધારે જ તે મુદ્દાનો સંતોષકારક રીતે સંપૂર્ણ અને અંતિમ નિર્ધાર કરી શકાય. અનુરૂપ

રીતે, જો અદાલતો પ્રારંભિક તબક્કે માત્ર એટલા માટે મૌખિક પુરાવો સ્વીકારે કે ખોટી બનાવટ અથવા તે જેવી દલીલ ઉઠાવવામાં આવી છે, તો તેના પરિણામો હજુ પણ મુશ્કેલીજનક રહે છે. વાસ્તવમાં, જો વિદ્વાન ભાઈ સભરવાલ દ્વારા પ્રતિપાદિત દષ્ટિકોણ માન્ય ઠરે, તો પછી તમામ આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થતાઓને આ સંપૂર્ણપણે ખોટી બચાવ દલીલ દ્વારા નિષ્ફળ બનાવી શકાય કે કરાર ખોટો બનાવવામાં આવ્યો છે અથવા બનાવટી છે. આવી બચાવ દલીલને મંજૂરી આપવામાં આવે, તો તે અનિવાર્ય રીતે સંદર્ભપૂર્વ તબક્કે તેની અનુસંગી વિલંબ અને ખર્ચ સાથે સંપૂર્ણ સુનાવણીવાળી કાર્યવાહી (મૌખિક પુરાવા સાથે) જરૂરી બનાવશે. બીજી તરફ, જો માત્ર પ્રથમદષ્ટિએ અભિપ્રાય લેવાય, તો તે મુદ્દાની હજુ પણ સંપૂર્ણ સુનાવણી પછી, કે તો મધ્યસ્થ પંચ સમક્ષ અથવા ઓછામાં ઓછું ધારા ૪૮(૧)(એ) હેઠળ, જ્યારે અનુગામી પુરસ્કારની અમલપાત્રતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવે ત્યારે, સવિસ્તાર તપાસ કરી શકાય.

મને ભય છે કે એવો સમયમર્યાદા નક્કી કરવાની સલાહ, જેના અંદર મૌખિક પુરાવા વિના કોઈ મુદ્દાનો નિર્ધારણ કરી શકાય, તે પણ વ્યવહારુ ન હોઈ શકે. અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબ, જો લાગુ પડતો કાયદો વિદેશી કાયદો હોય (જે આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક કરારોમાં અસામાન્ય બાબત નથી), તો ત્રણ મહિનાની સમયમર્યાદાનું પાલન થવાની સંભાવના ઓછી છે, કારણ કે તે કાર્યસાધ્ય ન રહેશે. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, કારણ કે આ નિર્વિવાદ છે કે

અમલવારીના તબક્કે ધારા ૪૮ હેઠળ સંપૂર્ણ વિચારણાની મંજૂરી છે, તેથી પક્ષકારોને બે વિચારણાઓથી, અત્રે કે એક કલમ જપના તબક્કે અને બીજી કલમ ૪૮ના તબક્કે, કોઈ ખાસ લાભ થતો નથી.

હું મારા માનનીય સહોદર ન્યાયાધીશના આ અભિપ્રાય સાથે સંપૂર્ણ સહમત છું કે આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થી સહિત મધ્યસ્થી દ્વારા વિવાદના નિરાકરણનો હેતુ ત્વરિતતા છે અને જો મધ્યસ્થીની કાર્યવાહી શરૂ થયા પછી પણ કાર્યવાહી અદાલતમાં લંબિત જ રહે, તો અધિનિયમનો હેતુ નિષ્ફળ જશે. ખાસ આ જ કારણસર હું આ અભિપ્રાય તરફ વળું છું કે કલમ ૪૫ હેઠળ કલ્પાયેલ સંદર્ભ-પૂર્વ તબક્કે, સંદર્ભ કરવા માટે અદાલતે માત્ર પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ અભિપ્રાય જ લેવો આવશ્યક છે અને પક્ષકારોને સંપૂર્ણ ટ્રાયલ માટે અથવા તો મધ્યસ્થી પંચ સમક્ષ અથવા એવોર્ડ પછીના તબક્કે અદાલત સમક્ષ મુક્ત રાખવા જોઈએ.

નિઃસંદેહ, આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થતામાં વિશાળ ખર્ચ સંકળાયેલો હોય છે, ખાસ કરીને જ્યાં પક્ષકારોએ કરારને વિદેશી કાયદાના આધિન રાખ્યો હોય. પરંતુ, તે આ અદાલતને અધિનિયમની ધારા ૪૫ હેઠળ અપનાવવાની યોગ્ય પદ્ધતિ વિષે નિર્ણય જાહેર કરવામાં અવરોધરૂપ બની શકે નહીં. હકીકતમાં, જેમ મેં સૂચવ્યું છે, ધારા ૪૫ હેઠળ અંતિમ અને નિર્ણાયક અભિંગમ અપનાવવાથી માત્ર પ્રારંભિક તબક્કે કાર્યવાહી લાંબી ખેંચાઈ શકે એટલું જ નહીં, પરંતુ તે અનુસાર સંબંધિત તમામ પક્ષકારો માટે ખર્ચ અને અનિશ્ચિતતા પણ વધારી શકે છે. અંતમાં, અધિનિયમની રચના, વિશિષ્ટ અર્થઘટનોથી ઉત્પન્ન થતા પરિણામો, અન્ય

અધિકારક્ષેત્રોના ચુકાદાઓ, તેમજ વિષય પર પ્રતિષ્ઠિત લેખકોના અભિપ્રાયને ધ્યાનમાં લેતાં, મારું માનવું છે કે, સંદર્ભ પહેલાંના તબક્કે અધિનિયમની ધારા જપ હેઠળ અપનાવવાની યોગ્ય પદ્ધતિ એવી છે કે નીચલી અદાલત મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતા કે અમાન્યતા અંગે પ્રથમદ્રષ્ટિએ નિષ્કર્ષ નોંધે.

આ બધા કારણોસર, હું મારા માનનીય ભાઈ સભરવાલના ચુકાદાથી આદરપૂર્વક ભિન્ન મત ધરાવું છું. મારા મતે, વર્તમાન મામલો નીચલી અદાલતમાં પરત મોકલવાની જરૂર છે, પરંતુ વડી અદાલતના આક્ષેપિત ચુકાદાથી નિર્દેશિત મુજબ સંપૂર્ણ વિચારણા માટે નહીં. ધારા જપ હેઠળની અરજી અંગે, નીચલી અદાલતે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ એવો સંતોષ પ્રાપ્ત કર્યા પછી નિર્ણય કરવો પડશે કે મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં છે, જે "રદબાતલ, અમલઅયોગ્ય અથવા અમલમાં મૂકી શકાય તેમ ન હોય તેવો" નથી. જો નીચલી અદાલત આપું નિષ્કર્ષે પહોંચે, તો પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે મોકલવામાં આવશે.

તે મુજબ અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે અને તે મુજબ આદેશ કરવામાં આવે છે.

ધર્માધિકારી, ન્યાયમૂર્તિ : સ્પેશિયલ લીવ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

મેં મારા વિદ્વાન ભાઈઓ વાય. કે. સભરવાલ અને બી. એન. શ્રીકૃષ્ણા, જેજે. ના પરસ્પર ભિન્ન, અત્યંત વિગતવાર અને સુવિચારિત અભિપ્રાયોનું કાળજીપૂર્વક અધ્યયન કર્યું છે.

તે બંને પ્રત્યે અત્યંત આદરભાવ સાથે, હું વિજ્ઞાન ભાઈ શ્રીકૃષ્ણા, જે. દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલા વલણ સાથે સહમત થવા તરફ ઢળું છું, પરંતુ નીચે મુજબ દર્શાવેલા એક શરતી ઉમેરા (rider) અને આંશિક રીતે ભિન્ન કારણ સાથે:—

મુખ્ય મુદ્દો ૧૯૯૬ના અધિનિયમના ભાગ III પ્રકરણ-1 ના જોગવાઈઓ દ્વારા શાસિત આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થતા કરારમાંથી ઉદ્ભવતા વિવાદને રીફર (સંદર્ભિત) કરવા અથવા કરવાનો ઇનકાર કરવા અંગે અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ નિયમિત દીવાની અદાલત સહિતની કોઈપણ ન્યાયિક ઓથોરિટીની સત્તાના વ્યાપ સંબંધિત છે. હું વિજ્ઞાન ભાઈ શ્રીકૃષ્ણા, ન્યાયમૂર્તિ સાથે માત્ર એ હદ સુધી જ સન્માનપૂર્વક સહમત થાઉં છું કે, જો રેકૉર્ડ પરના દસ્તાવેજો અને સાહિત્યના પ્રથમ દર્શનીય (prima facie) પરીક્ષણ પરથી, જેમાં મધ્યસ્થતા કરારનો પણ સમાવેશ થાય છે, કે જેના આધારે પક્ષકારોમાંથી એક દ્વારા રીફર કરવાની વિનંતી કરવામાં આવી છે, ન્યાયિક ઓથોરિટી કે અદાલત રીફર કરવાનો નિર્ણય લે છે, તો તે માત્ર પક્ષકારોની રજૂઆતો અને દલીલોનો ઉલ્લેખ કરી શકે છે અને મધ્યસ્થતા કરારની કથિત શૂન્યતા, રદબાતલતા, અપ્રભાવશીલતા અથવા અસમર્થતા પર ઉઠાવવામાં આવેલા કોઈપણ વાંધાનો સરસરી (સંક્ષિપ્ત) નિર્ણય કરી શકે છે. પરંતુ, જો પક્ષકારો દ્વારા કેસના રેકૉર્ડ પર રજૂ કરાયેલા પુરાવા અને સાહિત્યના આધારે વસ્તુનિષ્ઠ રીતે લેવાના થતા પ્રથમ દર્શનીય દ્રષ્ટિકોણ મુજબ, નિયમિત દીવાની અદાલત સહિતની ન્યાયિક ઓથોરિટી, અધિનિયમની કલમ ૪૫ ના અથ અંતર્ગત કરાર 'શૂન્ય અને રદબાતલ' અથવા 'અપ્રભાવશીલ' અથવા 'અમલ કરવા માટે અસમર્થ' હોવાના

આધારે રીફર કરવાની વિનંતીને ફગાવી દેવાનું વલણ ધરાવતી હોય, તો ન્યાયિક ઓથોરિટી અથવા અદાલતે પક્ષકારોને તેઓ જે કંઈપણ દસ્તાવેજ કે મૌખિક પુરાવા રજૂ કરવા માંગતા હોય તે રજૂ કરવાની પૂર્ણ તક આપવી જ જોઈએ અને ત્યારબાદ નિયમિત દીવાની દવામાં હકુમત અથવા મુદ્દતના પ્રાથમિક મુદ્દાની સુનાવણીની જેમ તે પ્રશ્નનો નિર્ણય કરીને એક વિગતવાર સકારણ હુકમ પસાર કરવો જોઈએ. જ્યારે કોઈ ન્યાયિક ઓથોરિટી કે અદાલત કલમ ૪૫ હેઠળ ઉપલબ્ધ આધારો પર રીફર કરવાનો ઇનકાર કરે છે, ત્યારે જે-તે બાબત સાંભળતી ન્યાયિક ઓથોરિટી કે અદાલત માટે સકારણ હુકમ પસાર કરવો આવશ્યક છે, કારણ કે તે અધિનિયમની કલમ ૫૦(૧)(a) હેઠળ અપીલ અદાલતમાં અપીલને પાત્ર છે અને તે જ કલમના ઉપ-કલમ (૨) હેઠળ આ અદાલતમાં વધુ અપીલને પાત્ર છે.

કલમ ૪૫ હેઠળ પરવાનગી આપવા યોગ્ય આધારો પર રીફર કરવાનો ઇનકાર કરવાનો ન્યાયિક ઓથોરિટી કે અદાલતનો આવો નિર્ણય મધ્યસ્થ પંચ સમક્ષ અથવા જે અદાલતમાં આખરે કલમ ૪૮(૧)(a) અનુસાર હુકમનામું અમલમાં મૂકવા માટે આવે ત્યાં ફરીથી પરીક્ષણને આધીન રહેશે કે કેમ, તે પૂરતી જટિલતા ધરાવતો એક કાયદાકીય પ્રશ્ન છે; અને મારા સુવિચારિત અભિપ્રાય મુજબ, આ વર્તમાન કેસના તથ્યો પર તે પ્રશ્ન સીધી રીતે ઉદ્ભવતો ન હોવાથી, તેને યોગ્ય કેસમાં વિચારણા માટે ખુલ્લો રાખવો જોઈએ જ્યાં આવો પ્રશ્ન સીધી રીતે ઉઠાવવામાં આવ્યો હોય અને અદાલત દ્વારા તેનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હોય.

આ ઉમેરા સાથે, હું વિદ્વાન ભાઈ શ્રીકૃષ્ણા, જે. દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલા વલણ સાથે અને આ અદાલત દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલા દ્રષ્ટિકોણના પ્રકાશમાં તાજા નિર્ણય માટે બાબતને મૂળ અદાલતમાં રિમાન્ડ (પરત મોકલવી) કરવી જોઈએ તેવા તેમના નિષ્કર્ષ સાથે સહમત થાઉં છું.

આદેશ

આક્ષેપિત ચુકાદામાં વડી અદાલતે લવાદ અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૮૬ ની કલમ ૪૫ હેઠળની અરજીને નવી સિરેથી નિર્ણય માટે નીચલી અદાલતમાં પરત મોકલવાનો આપેલો નિર્દેશ યથાવત્ રાખવામાં આવે છે. પરત મોકલાયા પછી, નીચલી અદાલત આ અદાલતના ચુકાદાની પ્રાપ્તિથી બે મહિનાની અંદર બહુમતી અભિપ્રાયના પ્રકાશમાં અરજીનો નિર્ણય કરશે.

અપીલનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

*The Translation of this judgment has been provided by M/s.
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: *The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.*